YUSIF YƏZIF

(Çəmən Zəminli)

Fai 34234a

Qeçmiz səhifələ

Fai
34231a

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

JYSIF VƏZIR

(Çəmən Zəminli)

1930/242

Fai 34231a

QEÇMIŞ SƏHIFƏLƏR

(HEQAJƏLƏR)

Fai 34231a

„Baqı Işçisi“ Kooperatif Nəşrijjatı
Baqı

Bibliothek der
Deutschen
Morgenländischen
Gesellschaft.

A. K. (b) F. B. K. janında
«BAQIŞÇISI»
Kooperatif Nəşrijjatı
mətbəəsində çap edildi.

Sifariş 1973 Azlit 3321 Sajı 4000.

Bir neçə söz.

By qitabçadaqı heqajələr təkribən byndan on beз il əvvəl, «Səda» və baзka Baqı gəzetələri sutynynda dərc olynmyзdy. 1912- və 1913-cu illərdə ajrıca olarak «Həjat səhifələri və Divanə» invanlı qitabçalar зəqlində mejdana çıxdı.

O zaman birinci rys inkılabı ymydlarımıza bakmıjarak səndurulmuз və agır bir irtica Rysjada saqin millətləri bogmaga baзlamıзdı. Nəticədə bə'zi muhafildə bir na-umidliq həqmfərma oldy. Zəif təbiətlilər bədbinlijə uz kojdy. Bir çoxları «Son bahar» dovry fiqirlərinə kapıldı və məhv oldy. Qjənclijin çox hissəsi enerzisini sərf etməjə zəmin bylamadı, «metafizik» sahəsinə atıldı və qəzəl vaktını dinin mucərrəd vəraзətinə həsr etdi. «Cavan»ların təbii joly gajıb etməsi, bircə çox həjatı зərtlərdən irəli qəldiji, aзqarardır. O zaman ənumuzdə həlli icab edəcəq, bəjuq məsələlər var idi. çar istibdadından baзka, turq qəncləri uçun bir də «milli» istibdad və cəhalət movcyd idi. Xalkın inqiзafı jolynda kara daз təзqil edən by iqi kuvvə bir birilə sıkı bir rabitə də idi. Birinə endirilən zərbə ətəqi tərəfindən dəf' olyna bilirdi. Qjənclijjn vəzifəsi: butun kuvvət və kudrətini toplamak və iqi baзlı istibdadı bir zərbəjə kyrban etməq idi.

Bəjuq proletar inkılabı imqan verdi və istibdad hanqı зəqildə olyrsa olsyn ölduruldu.

By qun istibdadın jıkdıgı və jıkıldıgı jerdə jeni bir kyrylyз tə'sis etmiз; həjat təzə bir jola qirmiз. Cavanların toplanmıз enerzisi fajdalı bir sahədə sərf olynyr - «metafizik» jerinə texnik, movhymat jerinə musbət elmilər cəhli jerinə məarif və mədənijjət, millətlər ədavəti jerinə millətlər kardaзlıgı həqmfərmadır.

Imdi əvvəlqi qibi dejil-həkiki mysavat зiarı kadınları da iз baзına çəqdi, bynlar da vətəndaзlık vəzifəsinə vakif bir зəqildə jeni japılan binaja əz əməqlərini səvə-səvə sərf edirlər.

«Qeçmiз səhifələr» dəhзətini gajib etdi və... tarixə mal olmaga - baзladı.

Jeni okycylarım by qitabçanı oxyrqən ony qeçmiз ilə mukajisə etməlidirlər. Onda oktjabır inkılabının nə bəjuq fejzlər verdijini idraq edəcəqlər və ony daha da səvəcəqlər və bənimsijəcəqlərdir.

Jysif Vəzir

Xanın gəzəbi.

(Qeçmiз məjiзətimizdən)

Xan səsə jykydan ajıldı. Əvvəl kylaklarına inanmıjıb dyrdy, jatacagın ustə otyrdy. Amma səs onyn səsi idi, bynda зubhə etməq olmazdı.

Xan acıgından зəpqulahını baзına basıb bir az vəhзi hejvanlar təq nərildədi. Baзını pəncərədən çıkarıb bir də kylak asdı:

Səs mehtər Zamanın səsi idi.

— Mən onyn baзını bədənindən aralatdıraram, onda bilər qi nəqər bajatı dejib xanı jykydan ojatmaz-xan өz өzunə mırıldanıb baзladı hirsindən sakkalının tuqlərini jolmaga. Dydaklarını qəmirə qəmirə bir də pəncərənin kabagına jerijib belə çıgırdı qi, xanım jatacakdan diq atıldı:

— Onda bilər qi mən qiməm, bilər qi mən xanam o nəqər!

Bir də xanın jymyrygynyn zərbindən pənçərə ciliq-ciliq olyb jerə səpildi. Ev adamları tamam jykydan ajılıb korkylarından zag-zag əsdilər.

Mehtər Zamanın dunja vecinə dejil idi, əlində dəsmalında sovkatı, ajagında kıjrak çarıgı, зəhərin javıklıgındaqı qəndə nizan bazlıga qedirdi. Hərdən nizanlısını jadına salıb okyjyrdy.

«Mən aзikəm qul bagda
Bulbul bagda qul bagda
Sənsiz baga qirmənəm
Xəzəl olsa qul bagda».

Qəndə javıklaзdı. Itlər huruзdulər; qanar damlardan bir adam çıkıb dytgyn səs ilə өjsurdu: bir ajrı jerdən də yзak aglamagı eзidildi. Sonra səs-səmir qəsilib, qənt bөjuq bir suqytə gərk oldy. Zaman bir bajatı da dedi. Səsə bir kız çıkıb çəpərə tərəf qəldi. Zaman nizanlısı ilə qөruзdu, sovkatı verdi və sonra uzunə həsrət ilə bakıb, ony bagrına basdı....

Zaman зəhərə kajıdanda qun hələ çıkmamıзdı. Onadəq xan gəzəbindən jykyja qetmijib, sakkalının tuqlərini jolyrdy.

Zamanı eзiq agası izdən aqah etdi, biçarə xanın ajagına jıkıldı və qөzlərinin jaзını təqdu.

— Xan, atam sənə kyrban, okyjan mən dejil idim!

Xan Zamanın sözlərinə inanmak istəmirdi. Və cavabında jerijib onyn birçəqlərindən japışıb, ajagının altına saldı. Nəqər jerə duzub gəzz etdi. Xan gəzəbindən çəqinmijib dejirdi:

— Uç qun kızıl kyzlarıma ət vermijin, Zamanı da dara çəqin!

Nəqərlər əmrə tabe' olyb baz endirdilər. Zindanxanada dar agacı kyryldy.

Zamanı lut sojyndyryb dara çəqdilər.

Ac kyzlar içəri byrakıldı və kapılar kapandı.

Bir qun qeçdi. Eziq agası qeçərqən zindandan Zamanın zarıltı səsini ezitdi. Kapını açıb içəri zənn etdiqdə, urəq jandırıcı bir mənzərəjə rast qəldi: Zamanın bədənini kyzlar didiq-didiq edib, kan ilə əlvan etmizdilər.

Eziq agası dəhzətdən qəzlərini jymyb kaçdı xanın janına və aglıja aglıja:

— Xan məjər sənin insafın joxdyr, məjər allahdan korkmyrsan? Allah jaratdığına o zylymy etmir qi sən edirsən!.... dejib qəz jazları ilə xanın ajaklarını ıslatdı. Xan eziq agasının sözlərindən mutəəsir oldy, hirsi jatdı. Nəqərlərə əmr verildi qi, Zamanı jırtıcı kyzlardan xilas etsinlər. Bir dəkikədə zindanxananın mənhys kapıları açıldı, kyzlar dytyldy laqin.. Zamanda diriliq əsəri kalmamızdı.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

«Jeni Fars».

Aga Əli tərəkkipərvər iranlıların ən gejrətli, əıı məsləqli cavanlarından idi. Cəmi vucydy Iranın təməddun, nicat və saadət fiqirilə doly idi. Kantorların birində az maaʒa kyllyk edən cavan həm ajiləsini dolandırıb, həm də milli vəzifəsini ifa edirdi. Gəzetələr jazıb bir dəkikə nəfli kiraətdən çəqinmirdi. Qlərurdun Iranlı məqtəblərində ʒyra olanda camaata bir səs duʒdu; hazıryn bir birinə muracəətlə: «Aga mirzə-Əli qəldi» dejib, qəzlərini məclisin jyxarısına tiqirdi. Aga Əli çıkdı... qəzləri fiqirli siması ciddi, zehnində qyja bir agır fiqir dytyb, ehmal tərpənir qi təqulub məhv olmasın.

Aga Əli iləri jeridi və camatı bir nəzərdən qeçirib agzını açdı... Məclisdə adətdən qanar saqitliq bərpa oldy. Bir qərbalajı qəzlərini kırpmaga cəsarət, bir məʒədi əjsurməjə curət etmədi. Natik agzından dur təqurdu, sədəf səpirdi. Xoʒ sovt ilə səjlənən səzlər təqcə-təqcə almas danələri qibi, duʒub qəz ʒiʒələrinə rəxnə saldı: Odly jaʒları jıgıb toplamaga bir hacı və bir molla dəsmalı kadir ola bilmirdi. Natik Iranın əsəf-ənqiz hali-hazirəsini təsvir edirdi. Kabil, qamil, maharətli bir kələm ilə qeniʒ ajdın bir lovhə cızıb hazirynyn ənunə kojdy: bir tərəfdə mə'myrlar camaatın kanını soryb əzləri uçun imarətlər tiqirlər, bir tərəfdə ryhanılar əz cibi xatirəsinə «laj, laj!» dejib xalkı cəhalətə, xabi-gəflətə sovk edirlər; sejidlər lotylyga dini bir rənq verib muftəxorlyga mejdan açırlar. Bəjlər, xanlar, agalar, kyldyrlar.... zor və quclərindən istifadə edib, əsnafa olmazın zylym, əzijjət və məʒəkkətini edirlər... Iran bir zylym bir vicdansızlık dərjasına dənub, vətən evladını bogyb məhv edir!.

Bydyr bir ajrı lovhə-cəmi Iran arvadları matəm libası qejib, əz qunlərinə aglıjırlar. Bilumym mənbəi-tərbijə və bilxusysi mənbəi-nicati-muslimin ədd olynan analık tapdalanıb əzilir. Anlar təbii vəzifələrini itirib, aləti-qejf, aləti-ticarət olyblar. Qamil iqən-nakis, balıg iqən-səbi ədd olynyb kəjjymlar rijasəti-cahilanəsinə veriliblər. Bynlar arvadları xırda vaktından ərə verirlər, dəjurlər, səjurlər; qəbin altında neçə illər saklıjırlar, çurudurlər. Əmurləri zəhərlənir, ʒəxsijjətləri təzjik altında itir... Arvadlarımızın ictimai vəzijjətləri fanalaʒdıkca, yəaklarımızda tərbijəsiz bəjujəcəqlər; tərbijəsizdən də vətən muhafəzəsi, millət gejrəti qəzləməq olmaz!... Iran batır! Iran

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

fovt olyr qedir! O koca Iran by qun-səbah əcnəbilər arasında təksim olynmaga hazırlanır....

Natik nitkində davam edirdi. Jenə əvvəlqi qibi xoз sovt, sözləri ajdın, simasında ciddi bir səmimijjət, kəlbi bir iztirabi milli ilə doly. Haziryn da əvvəlqi minval ilə saqit, samit, qəzmazın zylym, əzijjət və məsəkkətini edirlər.... Iran bir zylym bir vicdansızlıq dərjasına dənub, vətən evladını bogyb məhv edir!...

ləri natikdə, kylakları durdanə jığmakda.

Natik kyrtardı, son sözləri: Jaзasın İran! Ölsun kanını soran mə'myrlar! Məclisdə top qibi açılan alkıзlara səbəb oldy. Haziryn bir-bəbir natikin əlini sıkıb izhari - riza və məhəbbət etdilər belə də зad, belə də baxtijar evlərinə dagıldılar.

Aga Əlini tanımıjan jox idi, onyn millətçiliji hamıja mə'lym idi. Iran və Kafkazda bir gəzetə jox idi qi, onyn nitkilərini dərc edib okycylarına mə'lym etməsin. Tehranda jeni fars muhafillərində aga mirzə-Əlinin təalijjətinə artık mə'na verilib, bəjuq ymydlar baglanırdı.

Bir qun Aga Əlini konsyl çagırıb Xanviran зəhərinə rəisinəzmijjə tə'jin olynmagını xəbər verdi. Uç qun çəqmədi Aga Əli kantordan iste'fasın verib, jıgıзıb Irana qetdi.

* *
*

Bir il qeçdi. By bir ildə Aga Əlidən bir ajdın xəbər belə bilmədiq. Hərdən Xanviran зəhərindən qələn kasidlər xəbər verirdilər qi, Aga Əli-xan dalında juz kazax, haqimliq elijir: basır, qəsir, öldurur, dəjur; cəmi зəhər və ətrafı ona tabe'dirlər; «Öl desə, borclarıdır ölsunlər». Özunun də jaxзı imarəti, nəqər-najibi, fərraзları... qizinin cəlalı var!

Bir də rəfiklərindən biri dejirdi qi, Aga Əli-xan jazıb məndən jaranal sırması (çin) və зазka istəmizdi, mən də qəhnə paltar, satanlardan bir cuft jaranal sırması və зазka alıb qəndərdim.

Daha bynlardan svajı Aga Əli barasında bir ajrı ahval bilə bilmədim. Bir axзam balkonda otyryb, çaj içdijim jerdə qərdum quçədən toz kopdy: kabakca iqi fajton arvad yзak, dalca uç dərt agır juqlu araba qəlirdi. Fajtonyn birində Aga Əlini tanıdım.

Bir aj çəqmədi Aga Əlinin uç dərt jerdə bəjuq mulq almagını eзitdim. Xəbər verdilər qi, Aga Əli banka neçə min manat

pyl kojyb; dejirdilər: Irandan qələndən bəri neçə min manatlıq xalı, daz-kaz və kızıl satıb.

Xulasə bir il byndan kabakqı millətpərəst kantorçy by il qəzunu jolyb, kol kılçasını dizləq və çimdiqdən çıkardılar. dəfə də olsa daha millətin adını dytyb jad etmir.

Dunən quçədən əturdum, bir də qərdum bir darvazaja uç dərt baz qəzləri açık arvad jıgılıb, daz ilə kapını dəjəzlijib sındırırlar və agızlarına qələn fəhzu verirlər.

Binamıs, - dejirdilər - dərt arvadı kojyb hələ qəlib rys kızı da saklıjırsan! Jejə dyrmajacak idin, bizi Irandan qətirib nijə avara kojdyn?»,

Arvadların səsinə kapı açılıb qəjnəqli bir cavan çıkdı. Cavan arvadları qərcəq əlini dazа atıb, istədi bynları vyrsyn, bir də arvadlar təqulub cavanı basmarladılar. Bir dəkikədə cavanın paltarı əjnindən zır çıkdı. Arvadlar cavanın baz qəzunu jolyb, kol kılçasını dizləq və çimdiqdən çıkardılar. Cavan qərdu dynlar byny əldurməmiz əl qəturməjəcəqlər-baz qəturub qəjnəqçəq azagı kaçdı.

By cavan bizim vəkəmizin kahramanı jeni fars idi.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Divanə.

Cavan kız sinni-səbabətə jetiзmiзdi. Zahir və batinində çocyklyk əsərləri məhv olyb qedirdi: boj ycalıb, qəjsu dolgynyb, simasında da ajrı məlahət qərunurdu. Sitarənin qonly daha əjləncələr diləməzdi, fiqirindən də yзaklar ilə lakejdanə ojnamak qeçmirdi. Axзamadəq Sitarə pənçərənin ənundə otyryb xijalatda idi; by xijalat həjatə və məiзətə dogry idi. Sitarə pənçərədən bagçaja baxırdı: çiçəqlər, otlar, qullər bahar qunəзinin ılıq зyaqnın altında ryhlanıb, təravətlənib, qəzəl kokyjyrdylar; kyзların hərəsi bir nəgmə okyjyb, insana ləzzət verirdi..

Sitarə bynlara baxırdı, зad olyrdy, dyryb həjətə qedirdi və hər çiçəqdən birini dərib; hər quldən bir japrak uzub, hərəsindən də bir həzz aparıb bir lətafət anlıjırıd. Sitarə bagçanı dolanırdı, fırlanırdı. Quldən çox qul, çiçəqdən çox çiçəq. Laqin urəqdə bir aramlıq, ryhda bir saqitliq jox idi. Sitarə ixtijarsız çiçəqləri əldən jerə təqub, jenə pənçərənin ənunə çəqilirdi. Və baзını çijninə kojyb fiqirə qedirdi. Sitarənin xijalında bir cavan oglanın əqsi nəkз baglamıзdı. By oglan Sitarə qibi zərif, lətif bir cavan idi; qecə qunduz Sitarə ilə qəzib dolanardı. Bynlar bir birinə əзk jetirib, bir can bir cəsəd olmyзdylar. Dadlı dadlı söhbətlər, səfalı qəz jaзları bynların həjatını saadət nyry ilə ıзıklandırdı. Kız xoзbaxt, oglan xoзbakt-iqisi də əl ələ verib зad və xurrəm dirilijin qeniз bagında ənur sururdulər; qul jıgıb, çiçəqlər, dərib, kokysyndan ryhipərvər olyrdylar. Onda Sitarənin urəji aram tapıb ryhy saqit olyrdy. Sitarə tamam xijalat aləminə gərk olyb dunjadan xəbəri jox idi. Evdə bir söhbət olardımı, jeni bir iз ittifak duзurdumu - bynların heç birindən Sitarə āqah olmazdı. Bəlqə arvad konakları qəldiqdə, onlara qərunub, çajdan xərəqdən verib, jenə o biri otagda pənçərənin ənunə qeçərdi.

Bir qun Sitarə qərdu qi evə iqi uç arvad qəlib, anası ony jyjyndyryb qejindirib konakların kabagına qəndərir. Konaklar isə kıza zənn ilə baxıb, sonra anası ilə pıç-pıç danıзdılar. Uç qun qeçmiз haman arvadlar jenə bir ajrı arvadlar ilə dubarə qəlib, danıзıb, qetdilər.

Uçuncu dəfə qəlib, jenə danıзıb, quluзub, bir tirmə зal da kojyb jola duзdulər. Birdən Sitarə hamamda eзitdi qi, ony ərə veriblərmiз.

O qundən cavan kɪz tojy aramsɪz qəzlujurdu. Зirin xijalata mejdan verib, Sitarə jenə mə'зyki ilə əmur bagçasɪnda qəzib dolanɪrdɪlar, jenə qul çiçəq onlar uçun kokyjyrdy, jenə bulbul xoз nəgməsi ilə onlarɪn saadətli qunlərini alkɪзlajɪrdɪ. Dunja bir cənnətə dənmuзdu. Hər зej mənbəi-həzz' idi, zəhmətdən məzəkkətdən xəbər jox idi: axзamadəq qəzəl imarətdə, qəjçəq, bagçada, zərif çiçəqlər arasɪnda bir birinə lətafətlər bəxз edib, qamɪjab olyrdylar. Dadlɪ cavanlɪk зarabɪndan içirdilər, içirdilərsə də, зarab kyrtarɪb axɪra çɪxmak bilmirdi....

* *
*

Sitarə xijalatdan ajɪldɪ. Jenqələr ona qəlin otagɪnda «tə'lim» verirdilər. Bir də dɪзarɪda зɪkkɪltɪ qəldi, sonra otagɪn kapɪlarɪ açɪldɪ, içəri bir qiзi itəlijib saldɪlar....

Sitarə ilq dəfə dunjaja həkikət nəzəri ilə bakdɪ: cavan kɪzɪn karзɪsɪnda xijali mə'зyki əvəzində dogryçy əri dyrmyзdy; və by «ər» dejilən o kədər çirqin, musunn və zərifliqdən yzak idi qi, Sitarə uzunu ondan dəndərib, qəzlərinin jaзlarɪnɪ saklɪja bilmədi....

Qecənin bir jarɪsɪ idi. Sitarə ərini jykyja verib, otakdan çɪkdɪ, və bir dəkikə çəqmədi qi quçədən ajak jalɪn və baз açɪk kaçmaga uz kojdy. Sitarənin daldalanmaga bir jeri jox idi; atasɪ evinə də qetməjə korxyrdy. Bynyn uçun karзɪsɪna qələn xaraba bir daxmaja sokyldy...

Təqliq, xarabanɪn vahiməsi, karanlɪk qecə... bynlarɪn heç biri ərindən kaçmɪз cavan qəlinə əsər edə bilmirdi; ancak ymydyn allanmagɪ, arzɪnɪn pyç olmasɪ odly qəz jaзlarɪna səbəb olyrdy....

Iqi qun sonra acɪndan takətdən duзub bət-bənzi kaçmɪз kɪzɪ xarabadan tapdɪlar. Sitarə ata anasɪnɪ qərcəq kəhkəhə çəqib yca səs ilə qulub dejirdi:

— Bilirsiniz! Niзanlɪma qul jɪgmaga qetmiздim. Bagçamɪzda nə kədər qul var, çiçəq var hamɪsɪ niзanlɪmɪndɪr. Өzqəjə verməjəcəjəm!...

Ata anasɪ onyn səzunu qəsib acɪklɪ dejirdilər:

— Qəs səsini, bihəja! Namɪsɪmɪzɪ jerə sokdyn!

Sitarə bynlarɪn cavabɪnda jenə kəhkəhəsində davam edib dejirdi:

— Siz allah o çiçəqləri dərməjiniz! Kojynyz kalsɪn niзanlɪma; axɪr mən niзanlɪmɪ çox istijirəm!

Atasɪ bir agac qəturub kɪzɪnɪ dəjməjə baзladɪ.

By halda arvad aglıja-aglıja ərini dytdy:

— Allah byny qəturməz qi sən ony dəjursən, qərmursənmi nə dərdə duɜub... Sitarə divanə olyb!... Evimiz jıxıldı, aj qiɜi!

Arvad səzunu kyrtarmamıɜ Sitarəni kycaklıjıb hoqurdu. Qiɜi də kızına zənn ilə bakıb, agacı əlindən salıb həqurtmə ilə aglamaga baɜladı.

Musəlman arvadının sərgüzəşti.

«Dədəmin evladı olmamagına görə nəzir elijir qi, bir kızım olsyn sejidə verim. Odyr qi məni on bir jaşıma tamam olanda Mir Kasım adlı bir kırmızı sakkala ərə veriblər.

Bir ildən sonra sejid jox oldy. Ora sejid, byra sejid? mə'lym oldy qi, sejid qəntdə evlənib bir yşagı da var.

Dədəm məni götirdi evə.

Uç il kalıb «qəbinim halal, canım azad» dejib, sejiddən ajrılışdık. Bir azdan sonra qəbinim səvdəgər hacı-Qərimə qəsildi.

Gəlin hamamından çıkanda, cahıllar təqulub, məni Şərəf ogly Zamana götürub kaçanda, bizimkilər də bir tərəfdən çıkdılar.

Arada bir neçə adam ölub bir neçəsi jaralandısa da, məni Şərəf oglynyn əlindən ala bilmədilər.

Qəhnə qəbin pozylyb, təzə qəbin qəsildi.

Iqi il jarım geçdi. Bir gun ərimin kanlı mejitin evə götirdilər: məhərrəmliqdə dejib «mən dəstəbaşı çəgəcəjəm», bir ajrısı dejib «xejir mən çəgəcəjəm» sözləri çəp gəlib ərimi vyryblar ölub.

Ondan bir jetim ilə jeddi il evdə dyl kaldım. Hana toxymakdan barmaklarım topal oldy, sy daşımakdan çijinim jara, dədəm də mənə çörəq verməqdən tənglə gəldi. Axırda məni götürub dya jazan bir Iranlıja verdi.

Tahı sevindijimdən gecə gunduz jatmırdım, dejirdim: «Allah, kyrtardım hananın uzundən». Molla da, adam öləcəq, pis adam dejil idi: Əlinə duşəni bozbaşa verirdi, jejirdiq. Dəjəndə də özgə qişilər qibi çox dəjməzdi. Kabyrgalarıma, karnıma, beş altı təpiq salandan sonra urəji sojyjyrdy. Xulasə elə guc ilə rahat olmyşdym, bir gun molla gəldi qi gedirəm.

«Aj balam hara?» - Bəs «Kasid qagız gətiribdir qi Irandaqı arvadım kaçıb oglym yşagım jaman gundədir». Haraj həşir, tahı həşir hara çatar: molla çıkdı getdi. Jenə kajıtdım atam evinə. Yşagım bir idi oldy uç, dədəm başladı gundə məni məzəmmət eləməjə: «Getdin by quçuqləri də dalına koşdyn götirdin»...

Uç ajdan sonra toja getdijim jerdə, məni bir dogmyjan arvadın ustə götürub kaçdılar və ortalık saqit olynca aparıb

mollanɣn evinə kojdylar. Qunum eɜitcəq mənə belə siparɣɜ elə-miɜdi:

«Qul qulustan ustunə
Ɜeh duɜdu bostan ustunə
Qedin dejin o tulqujə
Qəlməsin aslan ustunə».

Dogrysy qunumə çox acɣgɣm dytdy, mən də ona belə siparɣɜ elədim:

«Qul qulustan ustunə
Qun duɜdu bostan ustunə
Qedin dejin o «aslana»
Dag qəlir aslan ustunə».

Xulasə qəbin qəsildi, aralɣk saqit olan qibi ərim məni apardɣ evinə.

Bynyn çybykdan hərmə bircə otagɣ var idi. Bir tərəfdə qunum olyrdy bir tərəfdə mən. Bir qun olmazdɣ qi davamɣz duɜməsin: bir birimizin həruqlərini çɣkartmɣjak, uzunu cɣrmɣjak, qunum qunduzlər mən ilə dalaɜardɣ, qecə ərimlə. Ərimin janɣnda mənim əsnaf kɣzɣ olmagɣma rixɜənd elijib dejirdi:

«Mən aɜik qəzəl alma
Dytybdyr qəzəl alma
Əsil al çirqin olsyn
Bəd əsil qəzəl alma».

Məndə bynyn kabagɣnda:

«Mən aɜik qəzəl oxlar
Dytybdyr qəzəl oxlar
çirqin oxlyja bilməz
Oxlasa da qəzəl oxlar».

Dejəndə, ərim mən tərəf olyrdy, qunum kalɣrdɣ jana-jana...

Aradan bir az qeçdi, allah vyrdy mənə bir oglan da verdi, ərimin mənə tahɣ da məhəbbəti artdɣ, qunmun də səzu ola bilmədi; ha vakt dindi, ərim ilə basɣb dəjduq.

Jaxɜɣca rahat olmyɜdyk, birdən hardansa karnɣ janmɣɜ molla qləib çɣkdɣ. Ərim də tərs qibi evdə idi. Bynlarɣn davasɣ duɜdu. Ərim mollanɣn baɜɣna bir aftaba vyryb əldurdu. Divan zad təquldu ərimi dytdylar.....

Imdi uç ildir qi ərim Sibirə qedib, heç səs sorak joxdyr; mən də dərt jetim ilə damɣn altɣnda acɣndan əlurəm...

Cyma axşamı.

Qərbalajı Həsən axşam bazardan kajıdanda paltarını sojynyb, səbqulahını qejinib, zircamədə qəldi sufrənin başında otyrdy, və arvada tapşırdı qi, arvad, sən atajın qəry by qecə ölulər qələcəq, elə dolanak qi dava şava olmasın, bəlqə rəhmətliqlərin ryhları şad kajıda qedə.

Arvad ərinin cavabında başını aşagı salıb dinmədi və kaşlarını kovzyjyb agzını buzdu. Arvad elə bil bynyn ilə ony deməq istəjirdi: «Ojana qet, agrım sənin urəjinə, mənim səndən zəhləm qedir».

Arvadın qərbalajıdan onyn uçun zəhləsi qedirdi qi, byny ərə lap yşak vaktından vermiş imişlər, belə qi qərbalajı-Həsən sakkalının agarmış jerlərini həna ilə tə'mir edəndə, arvadı quncdə otyryb qəlin ojnadarmış. Qərbalajı arvadı bir işə zada qəndərəndə arvad kaçarak qedib jenə cəld qeri kajıdardı, və səvinə səvinə qəlinlərini bagrına basıb uzlərindən öpərdi....

Xulasə, qələm dolması ortalıga qəldi. Qərbalajı uç yşagını məcmeinin qanarında otyrtdy və hərəsinin kabagına bir iqi dolma salıb əziqlədi. Arvad da sufrənin bir tərəfində otyryb, urqə-urqə əlini kaba yzatdı. Qərbalajı-Həsən ycadan «bismil'ah» çəqib dolmanın birini byglana-byglana əturdu, və hərarətdən qəzləri jaşarmış:

— Arvad atajın pajı olsyn! Dolma dejil lap behişt ne'mətidir!

Arvad qişinin cavabında jarı şad və jarı nəfrət izhar edən qəzlərini kovzyjyb javaş səs ilə:

— Onyn uçun də kədrim bilinir.

— Aj arvad kədrini bilmijib nə kajırmışam? Vallah həmişə dəllaq Bajramın duqənində dejirəm qi bizim arvadın dolmasını heç bəj xan evində də pişirə bilməzlər. Arvad jenə agzımı buzub qinajə ilə:

— çox sojyklyk oldy, dəllaq Bajram bizə don biçdi.

— Ah, aj arvad, bircə qaş by dilini jaxşıja tərpədə idin.

Arvad bir az hirsli:

— Jaxşıja tərpətmijib nə kajırıram? Hansı cavanə zəndən pisəm? Qurqu duşujun birisən, hələ sənə by dil də azdır.

Qərbalajı tiqəsi əlində kaş kabaglı, uzunu qanara çəjurub dodagında:

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

— Zalım kızının dilindən zəhər jagır, zəhər! Vallah əjər bir adam byna bir qun çörəq verib saxlıjarsada?

Arvad əlini dolmadan çəqirdib, bir az da hirsli:

— Sənin çərəjinə qi kalmamışam, vermə!... Sənə də it qəlməzdi qi mən qəldim!

— Murtəd kızı murtəd! Kojmyjacaksan bir tiqə çörəq jejim? Qərbalajı qucu qəldiqcə çıgırdı və hirsindən tiqəsini jerə çırpıb uzunu sufrədən çəndərdi. Uşaklar qah dədələrinə, qah nənələrinə bakıb xırda agızlarnı buzdulər və qözlərinin jaşını od qibi təqdulər. Arvad qişinin səjuşunu eşitcəq acıgından məcmeini qucu qəldiqcə qişijə tərəf itəlijib çıgırdı:

— By cyma axşamında agzını dagıtma, dediqlərin öz ölünə qetsin!... Mənim agzımı açma....

— Axmak kızı! Agzını açıb mənə nə kajıracaskan?Atajın ələnqə sumujunu.. agız pambıgını... axmak kızı, sən mənim on iqi ildir ömrumu karaltdın!....

— Sən mənimqin karaltdın, xortan ogly xortdan!

— Nə dejirsən nə? Nə?

Qərbalajı-Həsən jerindən sıçırıjıb, arvadı saçladı və baş qöz demijib hər jerinə jymyrykdan dəşədi.

Aravd kışkırdı, uşaklar çıgırışdılar; məcmei uzu kyjly çönub dolmanın hərəsi evin bir quncunə dijirləndi. Qişi arvadda sag jer kojmadı; agzının byrynyn kanını bir jerə katdı; həruqlərini koparıb qurəq və kabırkasını əziq-əziq elədi.

— By saat kazı qəlsin boşyjyram!... On iqi ildir biz belə ömur qeçiririq, belə quzəran ediriq, byna dag dajanmazdı qi mən dajandım!... Aj uşak, mənim paltarımı fanysymy byraja qətirin, kazının dalınca qedirəm!...

— Aj dədə sən allah qetmə! Sən allah qetmə! Bəs biz necə olarık?... Uşaklar mələşə-mələşə dədələrinin ajagına təquldulər. Qərbalajı razı olmadı: oraja byraja jujurub kyrşagını axtarırdı.

Uşaklar bir də mələşdilər, bir də jalvara-jalvara dədələrinin ajagına təquldulər.

— Aj dədə, bəs biz necə olacajık?... Aj aj aj!... Uşakların qözlərinin jaşı tahı dyrmyrdy; aglamakdan az kalırdılar zəhrəçaq olsynlar. Qişi uşakların hərəsini bir tərəfə vyryb, axırda əlacı qəşilib, səjlənə-səjlənə qetdi divarın dibində otyrdy:

— Mən by on iqi ildə evdə bircə kəpiqliq ləzzət qörmə-

dim! Gedirəm özumu oda qəzə vyryram, pyl kazanıram, by xarabaja gəlirəm qi bir tiqə rahat olym-byra da belə! Il yzyny kaz kabaklı: dinməz, deməz, danızmaz; dindirsən də cavab verməz. Balam, mən sənin atanı öldurməmizəm: mən sənin sahıbınam, mən səni saklıjıram, çörəq paltar verirəm, gərəqdirmi sən də bynyn kabagında mənə kylag verəsən?... Pərvərdigara sənə min zuqur! Əvvəlqi arvadı mənim əlimdən aldın, iqimci bazıma «tənbaqı ojyny» açdı, ony bozadım: by da by!... By da, by murtəd kızı, laməzhəb kızı!...

Qərbalajı-Həsən jenidən kızızdı, jenə kalxdı qi kazı dalınca gedirəm, yzaklar bir də məlməjə bazladılar, ev jenə səs quj ilə doldy. Qərbalajı bir də saqit oldy, jenə divarın dibində otyryb, öz özunə dejindi. O kədər dejindi qi axırda jorylyb otyrdy.

Arvad da sandıkların janında otyryb, subhə qibi öz qununu agladı.

— On iqi ilin arvadıjam, amma heç bilmədim qun haradan çıkdı harada batdı. Gunum həmizə aglamak ilə, ah zar ilə qeçdi! Bir tiqə vaktımdan koca bir qaftara gəlin gəlib, bilmədim, yzak adam, evin agır izinin dərdini çəqim, joxsa qizinin gəmini jejim. Gəlin gələndən sonra mən jazık iqi il sərasər agladım! Dejirdim allah, jenə gecə olacak, jenə qizi gələcəq?-Mən bilirəm qizinin gəlməji jaxınlazanda nələr çəqirdim!....

Pərvərdigara, sənə min zuqur! On iqi il gecəm gunduzum göz jazı ilə qeçdi! Sənə min zuqur, belə ər kismət elədijin jerdə!!...

Arvad danızdıkca odlanıb gözunun jazını sel qibi axıtdı. Aglıjırdı, aglıjırdı, saqit olyrdy və sonra gözlərini bir evə gəzdirib. yzaklarını kyry jerdə jyxy dytdygyny görub, gözu ərinə satazanda bir də on iqi ildə qeçirdiji ömur gəlib kabagında dyryrdy və jenidən arvad aglamaga bazlıjırdı.

By minval ilə ər arvad subhə qibi otyryb, hərə urəjində bir dərd çəqizdirirdi və belə də gözləri jazlı gunun ilq zyaini karzıladılar.

1905-ci il.

Qəhnə imarətin jykarı mərtəbəsinin pənçərəsindən yzyn bıglı və zəhimli bir baз çıkıb neçə dəfə «Alı, Alı!» dejib çagırdı, səsə artırmanın altında at axırlarının kabakında yzanan nəqər Alı өz өzunə belə cavab verdi:

— Bogazına biləjim, aj Məhəmməd Səfi aga! Elə bilirsən kədimqi zaman qibi çagıranda səsinə baз ustə qələcəjəm?! Xejir, o zaman qetdi! Imdi bəjin səzunə bir kəpiq verən joxdyr!.

Alı by fiqirləri baзından qeçirib saman çyvallarının ustə ojan byjana çəjrulduqdə Məhəmməd Səfi aga bir də baзını pənçərədən çıkarıb çıgırdı:

— Alı, Alı! Axmak ogly axmak, haradasan səni çagırmıram?

Alı jenə bəjin səsinə e'tina etmijib өz өzunə dejirdi:

— Tahı imdi, mən də ajılmıзam, bogazını cırsan da qəlməjəcəjəm... Bizi xam tөvlamıзdın, il yzyny izlədib, bir kəpiq də vermirdin; qefinə də jaramıjanda baз qəzumu əzirdin... Tahı imdi bəj zadə dəbdən duзdu!.... .

Məhəmməd Səfi aga bir az səbr eləjib, xidmətçi kızı onyn dalınca qəndərdi. Alı kıza da cavab verdi qi, mən bəj-məj tanımıram, өzum də elə bir bəjəm! Məhəmməd Səfi aga byny eзitcəq jerindən tiq atılıb, əvvəl otakda dəli qibi ojan byjana jujurdu və sonra divardan tufənqi qəturub, kapıdan ıldırım qibi çıkdı. Qullu xanım ərinin nəqəri өldurməq xijalında oldygyny qərduqdə bərq kıзkırık saldı və səsə konзy otaklarından bəjzadələr çıkıb, Məhəmməd Səfi aganın əlindən tufənqi aldılar:

— Aj qizi nə olyb, Alı nə eləjib! Bircə de biz өzumuz ony өldurəq.

Məhəmməd Səfi aga bəjzadələrə cavab verməqdən bogynyk səs ilə «byraxın!» dejib dartındı.

— A qizi axır nə olyb?

— Heç zad! Alılını өldurəcəjəm! - Bəj dartınmakdan əl çəqmədi.

Qullu xanım bəj zadələri izdən muxbir elədi. Cavan bəjlər Alının «nəməq bəhəram»lıgını bilib cəld pilləqandan aзagı təquldulər.

Bir dəkikədə Alının belinə on jerdən təpiq dəsəndi; o kədər dəjdulər qi, agzının byrnynyn kanı bir birinə karışdı, baz və qəzundə sag jer kalmadı.

Alı qərdu qi byny «xyrd xəsil» etmiz əl qəturmujəcəqlər jalvarmaga bazladı:

— Aj bəj, atam sənə kyrban! Gələt eləmizəm, bazımı dazın jeqəsinə dəjmuzəm, qunahımdan qeç!

Məhəmməd Səfi aga «Byndan urəjim sojymajacak, qəndir qətirin!» dejib kamçını əlinə aldı.

Qəndir qətirdilər, Alını aga həjətə çəqdirib, tyt agacına baglatdı.

Alı jenə:

— Aj bəj vallah məni joldan çıxartmızdılar, tahı imdi çıxmaram. Məhəmməd Səfi aga Alının səzlərinə e'tina etmijib, kamçı ilə ony dojynca dəjdu, və bir də oglanlarına dəjdurdu, bir də dubarə əzu dəjub kajıdıb evə qəldi.

Alı kanına bələzmiz o qunu agacdan asıla kaldı, qecə də kaldı, sabah da orada idi. Axırda necə oldy ony bilmiriq. Ancak ondan sonra hər vaktı qi zəhrdən qəndə oxymyz cavanlar qəlib bəj və agaların ələjhinə səzlər danızıb, rə'jəti «joldan çıkardanda» rə'jət cavanlara belə cavab verdi:

— «Kardaz, kojyn jerimizdə rahat otyrak, siz allah bizi də Alı joly jollandırmıjın!

«Din ajrı kardaɜlar».

Gurbət bir ɜəhərin bazarında iqi adam kabak kabaga qəlib bir-birinə zənn ilə bakdılar. Iqisi də əvvəl dyrykdy, dəjuqdu və sonra nəfrət -ənqiz bir hejrətdə dənyb kaldılar.

— Pa, allah saxlasın, qəbla-Məhəmməd qirvə! Sən hara byra hara?

— Allah saxlasın, ysta Karapet! Qefin zadın jaxɜıdırmı? Yɜaklar da salmatdırlarmı?

«Yɜaklar» səzu ysta Karapeti suqytə apardı. Biçara erməni jaɜarmıɜ qəzlərini qərbalajı-Məhəmmədə dəndərib dolgyn səs ilə.

— Ejjj..... Allah mərdimazarın evini jıxsın! Heç yɜakları jadıma salma! Yɜakda qetdi, arvat da qetdi, ev mulq hamısı qetdi, imdi by gurbət ɜəhərdə ag sakkal vaktımda bir tiqə çərəjin dalınca duɜub qəzirəm.

— Aj ysta, o illər qetsin qəlməsin! Jadıma salma:

Mənim də baɜıma az iɜ qəlmədi! Mən də evdən eɜiqdən oldym, oglanlarım kırıldı, bir kızımı öldurdulər, bir balaca yɜagım jandı.... mən də imdi by gurbətdə bir tiqə çərəqdən ətru imanımı satıram....

Ysta Karapet ilə qərbalajı-Məhəmməd bir birilə lap kədimdən aɜna idilər: ysta qəzunu açıb qərbalajı-Məhəmmədi erməni bazarında bakkal qərmuɜdu, qərbalajı da ystanın musəlman arasında dərzi olmagını çoxdan bilirdi. 1905-ci ildə erməni - musəlman davasında, qərbalajı-Məhəmməd erməni məhəlləsində kalmıɜdı; Karapet də musəlman içində. Iqi tərəfdə əsirlərin ələ duɜəninini kırıb tərq etmiɜdilər, ona qərə ermənilər qərbalajı-Həsənin və musəlmanlar da ysta Karapetin ölməjinə heç ɜubhə etmirdilər. Bynyn uçun də by iqi həmɜəhrilər bir birinə rast qəldiqdə hejrətə dalıb kaldılar.

Bir az suqytdan sonra qərbalajı-Məhəmməd sadə lovhanə bir marak ilə baɜladı:

— Aj ysta, sən dejirsən arvaddan yɜakdan oldym; mən hələ səni də «öldu» eɜitdim. Hələ dedilər ysta Karapetin mejitini surujub dərəjə saldılar.

— Ajjj...!... Aj canım, mysyrmanlar istədi qi mən ölum, amma allah kojmadı!

— Dogrydan da allahsız iɜ joxdyr!

— De qər, qəblajı, duzmu dejirəm qi allah kojmadı. Dava baɜlanan da qi part ha part duɜdu, onda mən duqənimdə idim.

Tutənqli xəncərli mysyrmanlar ustumə təquldu; kaçdım qirdim Qərim (allah onyn oglyny saxlasın, jaxəı qiəi imiə) çıgıra-çıgıra qəldi qi balam əuldurmujun qərəq hələ nə təhər olyr-kylak asmadılar. By qopogly kymarbaz Həsən nədir-mənə iqi qullə vyrdy. Kan məni qəturdu. Jıxılıb oradaca kaldım. Bir vaktdı, qərbalajı, ajıldım qərdum ajglarıma ip baglıjırlar: elə bilirlər qi mən əlmuzəm. Korxymdan səsimi çəqdim içəri. Ipi bagladılar, səjə-səjə surujub apardılar. Hələ bilmirəm məni hara aparırlar. Jaralarım agrıjır, çox vakt da məzhəb hakkı əzumu bilmirəm, urəjim qedir. Xulasa, qəblajı, məni qətirib bir jerdə kojdylar dalımdan da bir təpiq vyrdylar. Qetdim. Dijirləndim, dijirləndim duəsdum kaldım... Qəzumun kabagı karanlıkdır, hərdən kylagıma bir qyrylty qəlir; sonra jenə heç zad qərmurəm, heç zad eəitmirəm, eləcə kalıram ajılıram, ətrafa baxıram-hələ aglım bir əej qəsmir, jenə jatıram. Bir də ajıldım qəzum durust qərmursə də ıəıgı bilirəm. Dejəsən qunduzdur: fiqirimə qəlir qi, məni jaralıjıblar. Əz əzumə dejirəm qi imdi mysyrmanlar qələr məni əldurər. Jadıma balalarım duəur, arvadım duəur, heç zadı bilmirəm. Sonra bir də ajıldım ustumə qun duəmuəsdu: qəzlərim imdi jaxəı qərurdu. Jyxarılara baxdım byra dərə imiə; məni mysyrmanlar əlu hesab elijib byraja salıblar. Jenə balararım jadıma duəsdu. Bir az fiqirləəsdim; qəzlərimi dərt tərəfə qəzdirdim: dərədə jatmıəsdım bircə lagımdan baəka baə təpəcəq jer jox idi. Qun, milçəq mənə əzijjət verirdi; baəımı javaəca kovzyjyb jan jərəmə baxdım: hejvan sumujundən və zibildən savaj bir əej qərmədim. Ehmal kalxıb allahı çagıra-çagıra surundum lagıma dogry. Bir az byrada əzumu toxdadıb jenə fiqirləəsdim. Jadıma duəsdu qi lagım erməni bazarına qedir.

Dedim jaxəısı bydyr qi jerin altı ilə javaə-javaə surunum qedim. Qərbalajı, əzum ac, jaralı, lagımda myrdar, nəcis, tahı əlacım nədir qərəq qedim. Joxsa ja acından öləcəjəm ja mysyrmanlar tapıb öldurəcəqlər... Bilmirəm qecədir, bilmirəm qunduzdur karanlıkda surunurəm: birdən urəjim qedir kalıram; ajılanda jenə surunurəm. Bilmirəm bir qundənmi iqisindənmi sonra xulasa qəldim bir ıəıga çıxdım: Lagım yçyb təqulub, quçə qərunurdu. Nə təhər korxyram, səvinirəm də. Bir az da surundum baəladım kylag asmaga. Asdım asdım qərdum ermənicən danıəırlar. Nə təhər səvindim, din hakkı qəzlərimə ıəık qəldi. Nə kədər qi bacarırdım - agzımı açıb çıgırdım. Ermənilər dyrdylar, kylak asıb irəli qəldilər. Zarıl-

dadım ermәni oldygymy bildilәr. Bynlara baәma qәlәni nagıl elәdim. Mәni qәturub apardılar azarlıxanaja. Bir iqi aj orada kaldım qi jaxәı oldym...

Qәrbalajı-Mәhәmmәd ystanın heqajәsi bitәn qibi dәrin bir e'tikad ilә uzunu qәjә çөndәrdi:

— Pәrvәrdiqara! Sәndәn uzulmujәnә heç zad olmaz imiz, sәnә min zuqur! - dejib әlini ystanın tokkasına atdı. Ysta, allah mәni dә istijirmiz, ona min zuqur! Bax qәr mәnim baәma nә iz qәlib. Axır өzun bilirsәn qi biz, dәdә-babadan ermәni bazarında bakkalık edirdiq, nә ermәni bizdәn nә dә biz ermәnidәn pisliq qөrmәmizdiq. Sonralar tәzә tөrәmәlәr qi çıkdı. izlәr lap xarab oldy. Baәladılar nә bilim Daәnakstyndır nәdir, duzәltmәjә-dәdә-baba dyz çөrәjimiz hөrmәtdәn duәdu. Dava duәndә duqәni eläcә açık kojyb Barın Hambarsın qilә kaçıram (qizi ilә neçә illәrdi dostlygymyz var), ogly әlindә tufәnq çıkıb mәni qulläjә basır. Elә onyn qulläsindәn kolym ziqәst oldy, imdi dә izә jaramır. Xulasә, kolymyn kanı axa-axa jujurub yrys Ivanofyn evinә qirdim; darvazanı bagladım, jaxәı oldy qi jerimi heç qәs bilmәdi. Bir az dyryb, jykarı qetdim; Ivanofyn arvadı kabagıma çıxdı vә kolymyn kanını qөrcәq rәnqi uzundәn qөturuldu. Ivanof өzu dә qәldi (onlar dinә qәlsin, mәnim bojnymda çox hakları var), kolymy sәridilәr, bagladılar. Ivanof mәnә dedi qi, qәrbalajı-Hәsәn, bir iz var qi, sәnin byrada olmagını ermәnilәr bilsәlәr qәlib hәm sәni parça-parça edәcәqlәr hәm dә bizi өldurәcәqlәr. Jaxәısı bydyr qi sәnә taxtapyәda jer salak orada dava kyrtarınca jat; razı oldym. Kyllykçy taxtapyәtda jer saldı çıkıb yzandım; vaktından vaktına piәmiz zad verirdilәr jejirdim. Iqi qun idi hәlә dava qәsilmәmizdi. Iqi tәrәfdә bir birinin evlәrinә od kojyb, adamlarını kırırdılar. Taxtapyәtdan baxırdam: sәhәrin hәr tәrәfindәn alav kalkırdı, qullә vә top *) sәsindәn kylak dytylyrdy; quçәlәrdә bir tәrәfdәn mejit daәıjırdılar, bir tәrәfdәn dә sәnqәrlәrә badron vә tufәnq qedirdi.

Iqinci qecә bir musәlman da kaçıb Ivanof qilә qәlmizdi. Byny da taxtapyәtda kojmyәdylar. Sabahı hardansa ermәnilәr bynyn byrada oldygyny bilmizdilәr. Bydy qәrdum әli tufәnqlilәr darvazanı qәsdirib sındırırlar. Ivanofyn әlacı qәsilib kabaglarına çıkdı. Byna dedilәr qi, ja musәlmanı ver, ja

*) Ermәnilәr davada Rys-Osmanlı muharәbәsindәn kalma qөhnә topları kajırıb musәlmanlara atırdılar.

özunu öldurəcəjiq. Joldaşım bynların səsini eşitcəq bət-bənzidən olyb özunu itirdi. Mən tokdak idim. Dyryb javaşca qeçdim konşy taxtapuşunə, oradaca qizləndim. Bir vaktı quçədə səs kopdy. Qlərdum darvazadan musəlmanı çıxardırlar.

Biçaranın dili batmışdı, ətrafdaqılara lal qibi bakıb quc ilə nəfəs alırdı. Bir də neçə jerdən qullə açıldı. Musəlman jıxıldı. O kədər ona qullə və xəncər jarası vyrdylar qi parça - parça oldy.

Qullə səsi qəsilmişdi. Ətrafımda bir hənirti jox idi: xalk alavı söndurməjə məşgyl idi. Taxtapyştdan endim. Həjətdə bir mejjit var idi. Bynyn cəld papagını başıma qeçirdim və qəmərin belimə baglıjıb tufənqini də qəturub quçəjə çıkdım... Ermənilər «musəlmanlar qəlir» dejə, şaşdıklarından bir birinə karışmışdılar. Mən də bynlara koşyldym. Javaş-javaş özumu karanlıga verib alavın işıgından çəqildim qi məni tanımasınlar. Sənqərlərə javaklaşdım. Orada-byrada daşların dalında yzanıb atışırdılar. Fiqirim musəlmanistana qeçməq idi. Birdə kabakdan bir qullə açıldı... jıkıldım.... sonra nə oldy, hyşymdan çıxıb ancak ajıldım qərdum mejitlərin içində yzanmışam tufənq də janımda joxdyr. Alav hər jeri agzına almışdı; qecə belə işık idi qi, ijnə saplamak olardı; qullə səsi təq-təq eşidilirdi. Başımı daşın ustə kojyb jatdım... Bir də ajılıb qərdum qi hər tərəf öz mejitlərini aparır: barışıq olyb.

Arvad yşak qəzləri jaşlı ətrafı burujub, məni də azarlıxanaja apardılar, sonra jaxşı oldym.

Ysta Karapet, allah mərdimazara lə'nət eləsin! O illər çox pis illər idi!...

Hər nə də oldy biz qasıb, biz fəkirlərə oldy!

— Ejjj..! Aj, qəblajı, allah mərdimazarın evini jıxsın; davanı saldılar evimiz jıxıldı.

— Elə jıxıldı, jyrdymyzdan, balalarımızdan, oldyk; davadan da heç qəsin əlinə bir şej qəlmədi... Canım axır mən sənnən nijədalaşım! Sən mənim din ajrı kardaşımsan; sənnən dədə-babadan bir jerdə olyb, rahat dolanmışıq.

— Ejjj...! Eləcə rahat dolanırdık, allah mərdimazarın evini jıxsın!...

Ermənin qəzləri jaşardı və başını tərpədə-tərpədə ötub qetdi. Musəlman da qəz jaşlarını çyxasının ətəjinə silib jola duşdu.

Məzədi və Qərbalajı.

— Ə, qərbalajı, vallah elə vyraram ölərsən!
— Vyrmyjan çox pis adamdır!
— Sarsagın sözunə bax?
— Sarsaksan da hələ də!

Məzədi hirsindən özunu saxlıja bilmədi, çəpərdən sıçrajıb qərbalajıja bir elə jymyryk iliздirdi qi, qərbalajının karpyz bərqu bir saat dijirləndi. çırpıзma duздu.

Bir azdan sonra məzədi parçalanmıз jaxası ilə kajıdıb evə qəldi, qərbalajı da əzilmiз bazı və cırılmıз buzməsi ilə sallanıb joly ilə qetdi.

Məzədi dejir qi, qərbalajı naməhrəm ola-ola çəpərin altından ötəndə dyryb, arvad yзaga tamaза edir, qərbalajı da dejir qi çırılmıз buzməmə qərəq juz buzmə cıram, özu də məzədinin baз qözunu əzməmiз əl çəqməjəcəjəm.

Sabah tezdən qərbalajı bazı mıxcalı çomagı qəturub məzədinin həjətinə bakıb öjsurur. Qərablajı öjsurməq ilə məzədijə byny deməq istijirdi qi, hunərin var çələ çık qər necə bazını jararam!

Izdən muxbir olanlar dejirlər:

— Aj qarbalajı, qəl allaha bax, bazını sal jolyn ilə qet!
— Jox olmaz!
— Qarbalajı lə'nət зejtana de, çomagı jerə kij!

Jox, qarbalajıja hirs galib olyb sulh ilə arası joxdyr-rənqi kaçıb dydakları titrijir və hirsindən agzında tupurcəji də kyryjyb kan kokysy qəlir.

Bydyr məzədi əlində çomak çıkdı, qərbalajı da kabaga sıçıradı. Jenə çırpıзma duздu: birçəqlər jolyndy, təppə çyxaların buzməsi cırıldı.... Bir azdan sonra harajçı təqulub, qərbalajının baз qözunun kanı axa - axa qəturub qetdilər; məzədi də rənqi kaçmiз dodaklarını qəmirə-qəmirə həjətə kajıtdı.

Qecə məzədi зalvarını çıkarıb, ag tymanlı, kılçalarını ocagın kıragına çatıb istirahat etdiqdə, birdə qərdu zəlzələ kopdy. çybyk damxa tələtum etdi, Damın topragı səpilib ev ilə bir oldy. Məzədi jerindən diq kalxıb həjəcanlı quçəjə sıçradı, bir də qərdu qi qərbalajı kohym kardaзları ilə nallara bir ölqən baglıjıb damxanı dartıb jıxmak fiqrindədir.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Məzədi iqi əllərini karnına kojyb elə çıgırdı qi, səsinə kohym kardaz təqulub, daz qəsəq ilə qərbalajı qilin koparagını qəturdulər və bazqəzlərini də lazımınca əzdilər.

Qərablajı lalə-qəfən evə kajıtdı.

Imdi qərbalajının bazı sim elijib jatır və hərdən zizmiz qəzlərini açıb arvada dejir:

— Qarbalajı aga-Qizinin kızı, əjər jerdən kalxaram, məzədinin bazını parça-parça elərəm; kalkmaram qi bazımın jarılıb, buzməmin cırılmagının əvəzi kijamətə kaldı!

Hacı.

Həjətdə ʒirin dəstəməz almakda idi. Məxrəcdən ɋəlmə «salavatlar» axʒamın saqitlijində konʒylara dagılıb, hacının səmimi «afərin»lərə najıl edirdi. Birdən darvazada tappıltı ɋəlib, ahistə dəkkulbab oldy. Hacı byna əvvəl zərrəcə də e'tina etmijib, dəstəmazı iqmala jetirdi və sonra «ajətəl qursu» kiraət edə-edə darvazaja ravan oldy. Hacı darvazanı açan qibi iqi kıvrak ɋejimli adam bir bəjuq parça tajını içəri saldılar. Hacı acıklı laqin gajət javaʒ səslə:

— By saat byny byradan aparın, mən agyrlyk malı almagı tahı tovbə eləmiʒəm.

— Ogrylar hacının uzunə təhkik ilə ətfi-nəzər edib javaʒ və təəccublu dedilər:

— Aj hacı, on beʒ ildir qi, bizim peʒəmiz sənə ogyrlyk mal satmakdı. Elə hər dəfə sən bizə dejirsən «tovbə eləmiʒəm» jenə alırsan....

— Onda əlacım qəsilib alırdım: ɋətirib ɋecənin jarısı həjətə salırsınız, nə dejim?

— By səfər də al, sonra ɋərəq nə cur olyr.

— Dejəsən almıjacagam, pylym joxdyr.

— Hacı, ʒzun bilirsən qi, ipəq parçanın topyna iqi manat da versən verəsijiq! Belə malı kapı kapı ɋəzdirməq olmaz qi.

— Sovdanın ɋədəji-ogryların sʒzlərindən bir az fiqirə ɋedib hacı dedi-ipəq parçanın topy bir manat, o biriləri də ipəq ajagından hesablarık. Razısınız əjər ɋətirin evə açak bakak, joxsa ɋəturun ɋedin. Allah sizə xejir versin!.

Ogrylar bir birinin uzunə baxıb hacıja:

— Aj hacı, axır insaf da bir jaxʒı ʒejdir, elə ver barı bir ʒej duʒsun. Canımızı agzımıza alıb ɋecə sabaha qibi jyxy jatmırık, duqənləri ɋuduruq.

— Mən tahı ogyrlyk mal almagı tovbə eləmiʒəm, byny da ɋətiribsiniz dejib alıram!

Sʒzlərini kyrtarıb, hacı bynlardan uzunu dəndərdi və baʒladı «ajətəlqursu» kiraət eləməjə.

Ogryların əlacı qəsilib hacı dejənə razı oldylar. Tajı otaga ɋətirib açdılar. Hacı pylları hesab etdiqcə ogrynyn biri ɋulumsunub dejirdi:

Həm... on beʒ ilin ogrysy olasan, əlindən dunjanın malı, ʒeji, daʒ kaʒı, kızılı ɋəlib ɋedə, ʒzun də bir ʒej jijəsi olmyjasan!.....

Hacı ogryların pylyny verib, jola saldı və sonra qəlib parçaları «quman qəlməjən» jerlərdə «xəqriz»lədi.

Hacının dəstəmaz syjy hələ kyrymamışdı qi, səccadəni təfriz edib uzunu kibləjə çəjurdu və əllərini kylagının dibinə kojyb, paq dil və mukəddəs əkidə ilə namaza şury etdi. By əsnadə ogyrlyk malı «əridib» və hasıl olan pyly agır fajiz ilə xırda duqənçilərə verməq; ogryların hacılıq ləkəbi ilə mulək-kəb olmagına səbəb olmakları bilmərrə onyn fiqirindən çıkmışdı. Əhli-təfrid qibi dunjadan aralanıb allah ilə məşgyl idi, ryhy və kanı allah əşki ilə dolmyşdy....

Hacının yca və xoş sovt ilə namaz kılmasına jenə konşylar sənaxan idi.

Cavan.

Cavan otagɪnda qəzib өz өzunə fiqirləɜirdi. Zehni dajɪrasɪ cəm, qajɪnata jajɪlmɪɜdɪ: istərdi aglɪnɪ təbii məhdydijjətdən kyrtarɪb hər ɜeji bilsin; intahasɪz jerləri ɪɜɪklandɪrɪb təbiətin dərin-dərin sirlərinə aqah olsyn. Cavan өz өzunə fiqir edirdi:

— Bir ɜej bir ɜeji xalk edər, bəs o bir ɜeji qim jaradar?

Cavan өz cavabɪna:

— O bir ɜeji də jenə bir ajrɪ ɜej jaradar, jaratmasa da jaranmagɪna səbəb olar!

Cavan qəzə-qəzə өzunə jenə syal verirdi:

— Bəs bir ɜej qi birini jaratdɪ, ony da bir ajrɪsɪ jaratdɪ, by ajrɪsɪnɪ da bir gejrisi; jəkin qi, by «ɜejlər»in bir nihajəti də var qi bynlarɪn hamɪsɪnɪ jaradɪb?!

Cavan byrada өz səzlərini təsdik edib, bir syal da fiqirində qeçirdi:

— Bəs by ɜeji jaradan ɜejin өzunu qim jaratdɪ? By syala cavab tapa bilmijib, cavan surətlə otagda qərdiɜ eləməjə baɜladɪ və qərdiɜ etdiqcə də çənəsində bitən uç dərt jymyɜak tuqləri əli ilə byryb ɜiɜmərlədi. Cavan өz syalɪna cavab tapa bilmədi:

— Dytalɪm qi tovrat xəbər verən dogrydyr: «Allah taala jeri qөju və cəmi qərdujumuz ɜejləri altɪ qunə jaratdɪ» - bəs ondan irəli nə var idi və onlarɪ qim jaratmɪɜdɪ?

Cavan jenə cavaba aciz kalɪb çənəsinin tuqlərini byrmakda davam etdi. Və byrdykca da fiqirləɜib fiqrindən də bir nəticə hasɪl edə bilmədi:

— Axɪr bircə əzəl nə var idi? «Varɪ» qim jaratmɪɜdɪ? Jaradan haradan qəlib?.... Syallar onyn baɜɪnɪ dəlib çələ çɪxɪrdɪlar. Cavan jenə fiqirdə idi!

— Dytalɪm qi elm dejən də dogrydyr: «əcrami səmavijjə qurə ɜəqlində fəzajə dagɪlɪb və bizim jer də haman qurələrdən olyb bir qyɜədə karar tapɪb».

Bəs by jerin, by əcramɪn əsl maddəsi nədən dogylynyb? Fəzanɪn nihajəti haradadɪr? Fəza nərədən qəlib və qəldiji jer nədən əmələ qəlib?...

Cavan dəli qibi otakda o baɜ by baɜa jujurub, baɜɪndan min syal qeçirirdi və syallarɪn hamɪsɪna da cavab tapsa idi birinə tapa bilmirdi və dajanɪb qөzlərini dөjə-dөjə kalɪrdɪ:

— Jerlər, qөjlər, yldyzlar, aj, qun hələ jaranmamɪɜdɪ:

«Dunjada allahdan savajı bir зej jox idi» - jaxзı! Bir зej olmyjanda olmadıgı jerdə jenə bir зej olyr. Pəs əvvl allahdan syvajı bir зej olmyjanda nə var imiз?.. Joksa joklyk allahdan ibarət imiз? Allah nədən ibarətdir?

Cavan jenə qərdiз edirdi. çox dolanıb jorylyb otyrdy və əllərilə baзını dytyb jenə fiqirə qedirdi, jenə xijalı cəmi qajınatı cylan edib, intahasını tapa bilmədi. Bir də qetdi əzəlijjətə çıxdı! Oraları jenidən fiqrindən qeçirib allahdan sıvajı bir зeji olmyjan zamanı təsəvvurunə qətirdi və jenə durust fiqirləзib özunə əzəlijjətin ajdın зəqlini çəqə bilmədi:

— əzəlijjət idi, allahdan savajı heç zad jox idi. Allah da sufət dejil, cism dejil, covhər dejil.... jəkin qi, əzəlijjətin özu allahdır! Bəs jaxзı o əzəlijjəti qim jaradıb? O haradan qəlib?... Əzəlijjət varmıз, varlıkda bir зejdən əmələ qəlir, зej də maddədir. Bəs allahın varlıgı hansı maddədən əmələ qəlib və o maddə nərədən qəturulub? Bəs qəturulən jer nə imiз? Ondan əvvəl nə varmıз, varlıgın özu haradan qəlib? Ondan irəli joxlyk nədən ibarət imiз, joxlygy qim xalk etdi?... Bir birinə zəncirlənmiз minlərcə syallar cavanın fiqrini jenidən məзgyl etdi: dibsiz nihajətsiz fəzanın haradan qəlib və qim xalk etdiji jenə ony otakda qərdiз etməjə məcbyr etdi. Qun batdı, toran kovyзdy da cavan fiqirindən əl qəturmədi. Fiqirləзdi, fiqirləзdi qəzləri dəli qəzu qibi çanagında ojnamaga baзladı, bəjni iзləməqdən əl çəqdi. Cavan gəribə bir hala duзdu: bir də qərdu divarlar byna tərəf qəlirlər, ev зejləri tamam jerindən kopyb otakda qəzirlər, jer ajagının altından kaçır.....

Cavanın baзının tuqu biz-biz dyrdy, bədəninə korkydan lərzə duзdu. Bir də ətrafa bakdı və qucu qəldiqcə çıgırıb, otakdan kaçdı.....

Neçə dəkikələr idi qi, cavan balkona səqənib hissiz kalmıзdı. Bədəni hələ jenə titrijirdi. Agıllı az kalırdı baзından çıksın. Cavan cəmi qucu cəmi varlıgı ilə sə'j elijib jenə fiqirlərindən aralanmak istijirdi...

Son bahar.

Sadə bir otakda çarpajɪnɪn ustə azarlɪ bir cavan jatmɪʒdɪ. çarpajɪnɪn aʒagɪ tərəfindən bətbənzi kaçmɪʒ anа dyryb jaʒlɪ ɑɵzlərini cijər parasɪnɪn uzundən çəqirtmirdi. Xɪrdaca kɪz yʒaklarɪ, əlləri kojnynda, hərəsi otagɪn bir tərəfində otyryb mat məbhyt kalmɪʒdɪrlar. Cavan jatmɪʒdɪ və hərdən qəjsunu ətu-rub, agɪr bir səs ilə inlijirdi. By inilti zavallɪ anaja belə tə'sir edirdi qi, biçara arvad ɑɵzlərini jaʒlardan xilas edib daha da zənn ilə balasɪna baxɪrdɪ. Ɑjyja bynyn ilə onyn cəmi dərynini nəzərdən qeçirib naziq və cavan cijərlərini dəlib, fovt edən xəs-təlijə çara arajɪrdɪ. Cavan bir iqi dəfə ʒiddətli ɵjsurub, ɑɵz-lərini jyxydan açdɪ. Anasɪ əlini oglynyn alnɪna kojyb mehriban bir səslə halɪnɪ xəbər aldɪ:

— Bala jaxʒɪ jatdɪnmɪ?

Azarlɪ cavab verdi:

— Bəli, amma, nənə.... mən ilə əcəlin arasɪnda bir ʒej kal-mɪjɪbdɪr!

Biçara ana dytgyn bir səslə oglyna dedi:

— Jazɪk dejiləmmi, oglym! Məjər allah bilmir qi, mənim səndən savajɪ, dahɪ bir ɑɵz tiqəcəq jerim joxdyr!... Allah elə-məsin: sənin baʒɪna bir iʒ ɑələsə mən necə olaram?...

Arvadɪ jaʒ bogdy, daha bir səz səjləməjə kadɪr ola bilmədi, və baʒɪnɪ çarpajɪja səqəjib həzin-həzin agladɪ.

Balaca kɪzlar analarɪnɪ belə ɑərcəq ɑəlib ony kycakladɪ-lar, bynlarɪn da ɑɵzlərindən jaʒ silab qibi axdɪ. Cavan zəjif ɑɵzlərini anasɪna dəndərib dolyxsyndy, sonra bir ah cəqib dedi:

— Aglamɪjɪn!... Məni dyrgyzyn otyrmak istijirəm. Ana ɑɵzlərini silib tez oglyny dyrgyzdy və jasdɪklarɪ arkasɪna jɪ-gɪb otyrtdy.

— Nənə, nə ɑɵzəl bahardɪr! Agaclar çiçəqlijib. Evin kaba-gɪna bir qursu kojyn bir az həjətə baxɪm!

Anasɪ ʒadlɪgɪndan bilmədi qi nə etsin, o saat oglyny ɑijindirib dɪʒkarɪ çɪxartdɪ.

— Bəh bəh! Həjət nə ɑɵzəldir! çiçəqlər nə qəjçəq koky-jyrlar!... Bilirsən, nənə... imdi ɵmrumun son baharɪdɪr; daha byndan sonra bir də bahar ɑərəcəjimə ymyd joxdyr!.

Anasɪ ɑɵzləri jaʒlɪ oglynyn səzlərini qəsdi:

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

— Kyrban olym, urəjinə pis fiqirlər qətirmə! Allah zafa verəcəq elə jaxzı olacaksan qi!

— Jox, nənə! By qun öləcəjəm! elə dikk naxozlygynyn kajdası bynadır qi adam danıza-danıza birdən ölur.

Biçara arvad jenə qöz jazlarını saxlıja bilmijib, aglıja - aglıja dedi:

— Ölum mənimdir, oglym! Allahdan da diləjim bydyr qi, səni oxydyb bir jana çıxardıb, kabagında ölum! Sənsiz dunjam kara qejinər!

Cavan anasının sözlərindən mutəssir olyb agladı:

— Nənə mənim çox-çox zəhmətimi çəqmisən: özun jemijib qejmijib mənə xarclamısan qi okyjyb, yzkoly kyrtaram... qecələr jyxysyz, qunduzlər dincsiz kalıb, izləmisən. Hana tokyjyb, pyl kazanmısan və damın altında min zillət ilə bir suru jetim saxlamısan!... Qözunu mənə tiqmizdin, mən də belə!... Nənə, tahı danıza bilmirəm: məni halal elə; uzunə bəlqə ag olmyzam!...

Anası oglynyn sözlərindən cyzə qələrəq, sıçrajıb balasını bagrına basdı:

— Jazık dejildimmi!? Fələjin dunjası alt ust çənsun. Əqdijim, piçdijim, ymydym bir oglym sənsən! Səndən sonra mən necə olaram? Kapımı bircə açıb qirən joxdyr, qimsəsiz damın altında kalaram!... Jox, dilim kyrysyn! Hamısı od dytyb jansın təqi sən sag kal!...

Zavallı ana divanə təq oglynyn bazına dolanıb aglıjırdı və tez-tez dagınık saçları ilə qöz jazlarını kyrydyb öz özunə dejinirdi. Kızlar kardazının ajaklarını kycaklıjıb cansız bir hejqəl qibi tərpənməz kalmızdılar.

Xəstə cavan jazlı qözlərilə həjətə son dəfə olarak baxırdı. Karzısında dilfirib bir mənzərə iti oklara dənub cəmi vucydyny rəxnədar edirdi; o lətif kokyly çiçəqlər zəhər olyb nəfəsqahını jandırıb jakırdı. Bahar həjat ilə mumluvv idi: otlar qöjərib, agacaclar byrclamızdı; bənəfzə bazını kaldırıb məhcyb - məhcyb ətrafa nəzər salırdı; hətta cuculər, o xırda cuculər də, dirilib həjata dogry qedirdilər. Hər zej diriliq syjyny içib ömrə ilq dəfə kədəm atırdı; hər jerdə zadlık, hər zejdə safa, hər zejdə həjat, bircə bizim cavan uçun həjat məmata, safā cafaja dənub, kəlbini odlyrdy. Istijirdi o zəjif və xəstə bədəndən xilas olyb gejri bir aləmə qedib; əbədi bir həjata maliq olsyn, jenidən ömur mejdanına kajıdıb, təzə bir usylda, fədaqar bir tərzdə imrari - həjat etsin; cəmi varlıgını zəxsijjətini amal və

saaddətini cəmijjət bəşərijjənin rifahijjət və tərəkkisinə sərf edib, insanlıq vəzifəsini jerinə jetirsin. Laqin... diriliq qunəşi əcəl ufukunun arkasında qizlənib, məhzyn və sojyk olan son şyalarını byrakırdı. Varlıkdan bir əsər, saadətdən bir nişan kalmamışdı... Azar cavana əzab verirdi, daha otyra bilmirdi; uzunu anasına dytyb dedi:

— Nənə, urəjim pis olyr, məni jatacagıma apar!

Arvad balasının xahişini əmələ qətirdi.

— Nənə, qətir uzundən öpum, bax məni halal elə!... Bacılarım siz də qəlin öpüşəq!

Xəstə bir-bəbir bacılarını zəjif əllərilə bagrına basıb dyz qibi jaladı:

— Nənə, by qiçiq kızları məqtəbə koj okysynlar. Sən allah bynlara kız dejib əzijjət vermə!... Nənə kızlar da insandırlar, allahın ən əziz məxlykyndandırlar! Bynları incitsən allaha xoş qetməz!...

Xəstə anasını və bacılarını son dəfə olarak vida nəzərindən qeçirib, jaşlı qözlərini divarın bir nuktəsinə tiqdi. Anası çarpajının kabagına jıkılıb sızıltılı bir nalə ilə balasını çagırıb, fəgan edirdisə də, cavab qəlmirdi; biçarə arvad jenə inana bilmirdi qi qöz tiqəcəji bir ogly ony ymydsyz kojyb, həjatdan yzaklaşır...

Balaca kızlar ahi-fəgan ilə saçlarını jolyb, kardaşlarının mejitinin ustə təquldulər....

Dəli.

Mən lap yзak vaktından dəli Səmədi tanıjırdım. Ğlərurdun əllərini solmyз çyxasının kollarına kojyb və çijinlərini kovzyjyb quçənin ortası ilə iti ətur. Həmizə simasında dərin bir fiqir, ja junqul və зirin xijalat okynyrdy: birdən naziq kaзlarını kırıзdırıb və yzyn ycy kırma byrnyny sallıjıb belə gəmə batırdı qi, elə bil əmurdən məksəd bilmərrə qərmurdu. Ğah da qipriqsiz xırda qəzləri daralıb, rənqsiz dydakları qulurdu. Axзamadəq peзəsi зəhəri covlan etməq idi; həmizə də jeriзi bir, dyryзy bir, fiqir və xijalı bir. Bazarda bəzzazın tərəqəməjə min and ilə зej satmagı, hammalların birçəqləmə davası, bakkalların agız agıza verib katıga muзtəri axtarmaları - heç biri onyn zahir və batinində səbəbi təgjir ola bilmirdi. Ancak bə'z adamların «aj, dəli Səməd! Aj, dəli Səməd!» deməjini eзitcəq, cəld dənub qudəq, acı və çox vaktda pur-mə'ni bir səz dejib jenə salıb qedirdi. Baзlardı əz əzunə dagınık səzlər səjləməjə və səjlədiqcədə qah qulub, qah da hirslənib kaз kabagını tyrзydardı.

Bir qun məscidin kabagından əturdum, qərdum dəli Səməd kazının hucrəsinin kabagında otyryb, məsələ xəbər alır:

— Kazı aga, Ibrahim pejgənbərə qi qəjdən koç qəldi, bircə məni baзa sal qərum qi, o koçyn aзıkı var idi, joxsa jox?

Kazı bir az bynyn syalına qulumsunub dedi:

— Səməd aзıgı nə elijirsən? Jəkin qi var idi.

— De jaxзı, kazı aga! bəs aзık qəjdən qələ qələ kymar nəjə haram olsyn? Sən dejirsən ojnama, allah da aзıkı jaradır qi ojna! Imdi qimin səzunə kylak asım?

— Əlbətdə həmizə allahın, amma...

Dəli Səməd cəld kazının səzunu qəsib cibindən dərt aзık çıxartdı:

«Amma»sı joxdyr, sənlə bir əl kymar ojnyjacagam!

Kazı əlini əlinə vyryb jyca kəhkəhə ilə qulub və baзladı javaз-javaз dəlidən yzaklaзmaga. Dəli Səməd ətəqlərini çırpıb dyryb qetdi və dala baxa-baxa qulumsunub dejirdi:

— Elə olar, ojnamazsan, çunqu qələn qedən var, baxır qərrur. Him m m... Xəlvətdə olsa min iз tərədərsən! Sizin mən dabagda qəzunə bələdəm!.

Belə-belə dəli Səməd kazɩnɩn karasɩna bir az səjlənib bazarɩn ortasɩ ilə ətub qetdi. Bir az qetməmiədi bir iqi yəak onyn dalɩnca jujurub çɩgɩrɩədɩlar:

— Aj, dəli Səməd! Aj, dəli Səməd!

Səməd bynlara heç e'tina etmijib, ancak dydagɩnda mɩrɩldandɩ:

— Ahmaklar səvinirlər qi ogyl əqmiəiq-by da ogyl! Mənim kardaəɩmda dejir qi Səmədə çörəq verirəm heç mənim ajagɩma dyrmyr; molla Kijas da dəli Səmədə bir çərəənbə bir ənbə bir dya jazsa dəli jaxəɩ olar.

Xa-xa-xa! Ahmak özu dəli olyb mənə dejir!

Bazarɩn baəɩnda jogyn və kɩrmɩzɩ birçəq bir bakkal «boj, dəli Səmədə bax» dejib bir çuruq badɩmcan salbasɩ atdɩ!

— Eəəəq, koca eəəəq, qet ijlənmiə katɩgɩnɩ satmaga! - Bakkala belə cavab verib, dəli Səməd adamlarɩn arasɩnda itdi.

* *
*

Jaj qirəndə Səmədin dəliliji əiddətlənirdi; qərurdun jolqedəndə qəzləri çanagɩndan çɩkɩb ojnyjyr, danɩəɩgɩ artɩb məzmynsyz və dagɩnɩk qəlmələrdən ibarət olyrdy; əxlakɩ pozylyb dinənə səjməmiə; acɩgɩnɩ dytdyranɩ dəjməmiə olmyrdy. Evə qec-qec qələrdi və evdəqilər ilə də əvvəlqi xoə rəftarɩnɩ ynydyb pis muamələdə olardɩ: kardaəɩ yəaklarɩnɩ dəjub, kardaəɩna dəkikədə min səjuə verirdi. Ajagɩnɩ baglardɩlar çörəq vermijib dama salardɩlarsa da jenə Səmədin xasijjətinə tə'sir etməzdi; əvvəlqi halətdə kalɩb agzɩna qələni səjlərdi. Əlindən qələni elərdi. Bəhərdə əiqajət qun qundən artɩrdɩ. Dejirdilər: «Dəlinin jijəsi olar, bilmiriq hacɩ Kara dəli kardaəɩna nijə təhər çəqmir.? Hacɩ Kara da qəlib dəli Səmədi tyt agacɩna baglɩjɩb typyrgy ilə dəjməjə baəlardɩ. Subhdən axəamadəq Səməd agaca səriqli çɩgɩrardɩ, bagɩrardɩ, və agzɩna qələni də kardaəɩna dejərdi. Bir də qərərdin dəjulduju jerdə birdən qəzləri jaəlɩ kəhkəhə çəqib qulurdu, məzəli-məzəli kissələr nagɩl elijib eəidənləri nijə qulməjə vadar edirdi. çɩgɩrmakdan xɩrɩldɩjan səsi ilə:

— Dejirlər «dəlijə kələm nist» bəs mən dəli olmyja-olmyja by ahmak məni də dytyb by agaca sərijib? Xa-xa-xa! Vallah məl'yn lap dəli olyb bircə sakkalɩna bax, baəɩna bax, dəccala oxəyjyr!... Səzlərini kyrtaran qibi Səməd jenə kaə kabagɩnɩ sallɩjɩb suqytə qedirdi. Sonra jenə simasɩnda bir təbəssum qərunub, javaə-javaə qəzləri daralardɩ və dişləri agarɩb kəh-

kəhə ilə qulurdu. Ondan baƷlıʝıb əz əzunə danıƷırdı, əvvəl aram ilə sonra bərqidirdi və axırda qucu qəldiqcə çıgırıb jenə suqyta qedirdi. Bir də baƷlıʝırdı:

— Dejir dədədən kalma ƷejIəri əlindən alaram və sonra da səni agaca baglıʝıb dəjərəm... dədədən kalma.... dədə! xa-xa-xa! Dədə... də... də. - xa-xa! nə!... hım m m !... nənə!... Ej, jazık nənə!

«Nənə» səzu Səmədə artık tə'sir etdi, gəmli qəzlərini jerə tiqib belə həqurtu ilə agladı qi qəzlərinin jaƷı pərizan sakkalı ilə axıb dəzunə təquldu.

* *
*

Dəli Səməd evdən kovylyb, quçələrdə dovran sururdu. JagıƷ vyryrdy,kar vyryrdy, acı sojyklar qəsirdi və təbiətin belə-belə hucymlarına bir dəfə də olsa mukavəmət etmirdi. Bolca qulurdu, bolca aglıʝırdı və əz əzunə yzyn yzadı danıƷırdı. Qunduzlər duqənlər kabagında tapdıkları ilə karnını dəjyryb, qecələr də bir qyzəjə çəqilirdi: xaraba damlara, axırlara və cındır libasına burunub jatardı. Sabahlar toza topraga bylanmıƷ jenə quçəjə çıxırdı; jenə yzaklar təqulub hərə bir tərəfdə onyn cırık arxalıgından japıƷıb çıgırıƷırdılar: «Aj dəli Səməd. Aj dəli Səməd!» Səməd əlini daƷa qəsəjə atıb yzakları, kovlardı və əz əzunə danıƷa danıƷa salıb qedirdi.

Daha Səmədin əvvəlqi mudriqliji, irəlqi cəldliji kalmamıƷdı; zamananın qərdiƷi, fələjin vəfasızlıgı, çojgyn, aclık, rahatsızlık, Səmədin belini buqub sakkalını agartmıƷdı. O əcib hali-dilinin əqsini qəstərən siması sınıb əzilmiƷ bir lovhə parçasına dənub heç zad bəjan etmirdi; bircə alınınının kırıƷlarında agır məiƷət izi muƷahədə olynyrdy. By axır dəfə idi qi mən dəli Səmədə rast qəldim. Daha sonra nəzərimə qeçmədi. Bir də kıƷın çojgynly bir qecələrində zarıltısı subhə qibi kylagımdan qəsilmədi:

«Aj balası çələ duƷən nənə vaj» dejib aramsız aglıʝırdı. Onyn sabahı qun eƷitdim qi Səməd çəpərin altında donyb əlub.

By hadisədən imdi çox-çox illər qeçir.

«Dərs»

(Istydentlər məiɜətindən)

Istydent Həmzə-bəj ɑuzɑunun karɜıʟsıʟında dyryb ɵzunə tymar verirdi: baɜıʟı darıʟjıʟrdı, bıʟglarıʟnıʟn yclarıʟnı maɜa kuvvəsilə ɜiɜlijib jykarı kovzyjyrdy; ɑirpiqləri kara idisə, Ɜimalda artıʟk xoɜa ɑəldiji uçun, daha da surmə ilə karalıʟjıʟrdı... Həmzə-bəj zahirində bir kusyr kojmadı: uzunu ɑirɜanladı, dodaklarına allıʟk surtdu və ətirlənib otagdan çıʟkdı. Jajın son ajı idi. Peterbygyn havası istiləɜmiɜ idi, ɑun də hərdən bylytların arasında ɑərsənirdi. Həmzə-bəj tramvaja minib Neva caddəsinə duɜdu. Caddə həmiɜəqindən də artıʟk izdihamlı idi: lətif libaslarda xanımlar və kızlar dejib ɑuluɜurlər; tələbə və talibələr ɵtub qeçirdilər. Zabitlər təmqin vikar ilə kıʟınclarını kaldırım ilə surujə-surujə ɑəzirdilər; tacirlər, mə'myrlar, gəzetəçilər və iləx... Hər dəkikə ɑəzə sataɜmakda idilər. Səs qujdən kylak dytylyrdy; tramvaj, aftamobil, fajton, karet və cur-bəcur arabalardan quçədə tərpənməjə imqan jox idi... Həmzə-bəj ahistə ahistə caddədə ɑəzirdi və karɜıʟsıʟna çıʟkan kıʟz və xanımları ɜəhvətənɑiz bir nəzərdən qeçirməmiɜ olmyrdy. Birinə ɑəz edirdi, bə'zinə ɑulumsunurdu, qimisinə də seçmə bir kompliment dejib nəzərini ɵzunə cəlb edirdi. Həmzə-bəjin by hərəqəti adi bir iɜ idi: neçə illər idi qi əmrunu by minval ilə qeçirirdi və tənɑə ɑəlməq, ysanmak bilməzdi. çunqu ɑundə bir təzə iɜ ittifak duɜurdu. ɑundə bir vəkəjə rast ɑəlib sonra joldaɜlarıʟnı qamal-iftixar ilə by «kəza-vu-kədərdən» xəbərdar edirdi.

Kahramanımm caddədə ɑəzərqən bir də iri qəjdəli bir cuft səmənd atlar kaldırımın janında dyrdylar: fajtondan yca bojly, nəfis bir xanım duɜub magazaja ɑirdi. Həmzə-bəj dyryxyb xanıma dərin bir nəzər ilə bakdı, ɑulumsundu. Xanım ona əsla e'tina etmədi. Iɜ bynynla kyrtarmadı: biçarə istydent xanımın çıʟkmagına muntəzir, magazanın kabagında ɑəzinməjə baɜladı. Bircə dəkikə qeçmədi, xanım çıʟkdı. Həmzə-bəj ɑulumsunə-ɑulumsunə - (ɑyja xanımın ɑəzəllijinə hejran kalıʟb) onyn dalınca duɜdu. Xanım bir jerdə dyrdymy, Həmzə-bəj də jeriɜini javaɜıʟdıʟb ɑəzlərini ondan çəqiqmirdi; xanım jola duɜduqdə by da ardınca ɑedib səz tyllyjyrdy. Bir neçə addım ɑetdilər, xanım istydentin munasəbətsizlijini ɑərub caddəni

o taja qeçdi qi onyn əlindən xilas olsyn, Həmzə-bəj də adlıjıb, kompliment deməjə baəladı:

— Gjəzlərinizin ajdınlıgına valeh olmyəam, biləsiz, onlar mənə nə həzz verir, nə lutflər e'ta edirlər. Hejif qi siz də o dərəcə kəlbi sojyksynyz qi məstanə niqahnız ilə məni bəxtijar etmirsiniz!

Xanım bir kənnatı magazasına daxıl oldy. Həmzə-bəj də qirib əirnijjat sifariə verməjə baəladı. Xanım dənub nəfrətli bir nəzər ilə bakdı: istydent byndan rəncidə xatir olmadı: «Arvad»ları qəzəl edən oların ədasıdır, əda olmazsa husn də olmaz» dejə fiqrindən qeçirdi, və əvvəlqi karar ilə xanıma zənn ilə baxırdı.

Xanım əirnijjatı bagladıb quçəjə çıkdı və fajton çagırıb otyrdy. Həmzə-bəj irəlilijib qulə qulə:

— Bəni də əzunuz ilə qəturmənizi rica edirəm! -dedi.

Acıklı xanım by səzlərdən məmnyn olyb qulumsundu:

— Byjyrynyz! - dejib, istydentə janında jer qəstərdi. Otyrdylar. Atlar dərt nə'lə qəturuldulər. Həmzə-bəj saadətindən çaəmıədı. Danıəmak istijirdisə də urəq dəjunməsindən aram tapa bilmirdi. Xanım kızarmıədı və dərin bir suqytda idi. Həmzə-bəj səhbətə cəsarət etdi:

— Mədid e'tinasızlıgınız məni korkytmadı. Məni imtahana çəqdijinizi dyjmyədym! - Xanım təbəssumlə istydentin qəzlərinə bakdı.

Həmzə-bəj byndan məmnyn, fiqrindən qeçirdi: «arvad pisxolozjasına bələdəm-baglı kapı tez açılır! Siz nə kədər fiqirlərinizi məndən qizlətdinizsə də, tez aəqar olmagına muvəffək oldym». - Xanım uzunu çəjurdu və Həmzə-bəj jenə səhbətə məəgyl oldy:

— Curət urəq məhsylydyr - urəjim siz ilə olmasa idi by curət və onyn nəticəsi muvəffəkijjət və saadət olmazdı!...

Fajton - təntənəli bir imarətin ənundə dyrdy. Xanım və Həmzə-bəj kaldırım maəınına otyryb jeddinci mərtəbəjə kalkdılar. Kapı açıldı, xanım Həmzə-bəji bəjuq salona də'vət etdi:

— Əjləəib dincəlməjinizi rica edirəm, mən də libasımı dəjiəib by dəkikə qəlirəm.

Xanım o biri otaga daxıl oldy, Həmzə-bəji xijalat qəturdu: «Axırda fiqirimə çatdım, imdi, cəmi musəlman istydentləri mənim dəbdəbli əmrumə həsəd aparacaklar. Byndan qəzəl xanım olmaz; jolynda da var joxymdan qeçəcəjəm: qundə qef. ləzzət, restoran, tiatro...» Həmzə-bəj xijalatda iqən salona kol-

ları çirməli iqi saldat qirdi. Bynlar qamali-aram ilə irəli jerijib Həmzə-bəji dytdylar. Bəj əvvəl bynların nə etdiqlərini duɜunmədi, sonra ovza'dən aqah olyb çıgırdı. Saldatlar bəji o qi var dəjdulər və kapını açıb dalından da bir təpiq iliɜdirdilər, pilləqəndən aɜagı duɜdu.

Bəj bir neçə dəkikədən sonra özunə qəlib papagının tozyny çırpa-çırpa enib qetdi. Bir də xanım pilləqənin baɜında qərundu. Hiləqar arvad qulə-qulə uzunu Həmzə-bəjə döndərib - dedi:

— Di qet, by sənə dərs olsyn, bir də belə biədəbliq eləmə.

Kız məqtəbində.

Molla Güləndəm bacı məqtəbin jykarı başında otyryb qəjnəq tiqirdi. Aşaga tərəfdən bir iqi mutəəllimə cırıq palas parçalarının ustunə bardaş kyryb «gəlin-gəlin» ojnyjyrdylar; biri də qanarda kab jyjyrdy. Hərdən məqtəbin alçak kapısı cırıltı ilə açılıb, içəri həjbəsi koltygynda bir mutəəllimə girirdi və salam verib dejirdi:

— Molla bacı, qəjnəjin mubarəq olsyn.!

Molla bacı mutəəllimlərin təbriqindən çox xoşhal olyb gulumsunurdu, kızlara xejir dya verirdi və sonra ahval pur-sanlık başlajırdı:

— Aj kız, nənən nə kajırır? Gunusu ilə dalaşırmı? Dejinən nənənə qi molla bacım dejir o ahmak kızına uz vermasin, sonra təpəsinə çıxar.

Mutəəllimlə molla bacının cavabında ja başını aşagı salıb kızarardı, ja-da qi qilej torbasını açıb kart-kart danışmaga başlardı:

— Dədəm dunən nənəmə bir cuft başmak almışdı, axşam gunusu başladı evə dava salmaga, qi o başmakdan niə mənə alınmır? Nənəm də dejir: «Aj bidava dərdə duşmuş. Bir cuft başmagı da mənə çox gərursən?» Ondan başlajırlar dalaşmaga. Dədəm də həmişə nənəmi dəjur qi işlər başı sənsən. Ony da gunu ahmak kızı öjrədir...

Molla bacının huzyrynda çox vakt mutəəllimələr yzyn yzadı nagıl danışırdılar və molla Güləndam bacı onlara guşhyş ilə kylak verib, ara bir syal verərdi; həftə hamamından xəbər alardı. Konşuların muamələsindən, həna kojmakdan, kaş almakdan mə'lymat istərdi. Hətta mutəəllimələrdən elə məsələlər soryşardı qi insan nə-inqi deməjə, bəlqə xijalına da gətirməjə ytanıb, həja elijir...

Məqtəbin kapısı jenə cırıldajıb içəri mutəəllimələr girirdilər və əvvəlqi qibi salam verib, bacının təzə qəjnəjini təbriq edirdilər. Bir mutəəllimə içəri girdiqdə nə təhər oldysa «qəjnəjin mubarəq olsyn» əvəzində molla bacı, «xejir işin də mubarəq olsyn!» dejib, molla-Güləndam bacını təbriq etdi. Mutəəllimənin by sözlərindən molla bacı belə acıdı qi çybygy kapıb, kızı dəjəşləməjə başladı.

— Aj ərməni kızı, mən sənin ojyncagın dejiləm qi məni ələ salırsan! Joxsa səni konэy Hurzad өjrədib? Mən onyn atısının ələnqə sumujunu... (byrada molla bıcı gəliz bir səz səjlədi) onda bilər qi mənə də Qjuləndəm dejərlər! Molla bacı biçara mutəəlliməni «xyrd xəэil» edəndən sonra həjətə çıkdı və uzunu konэyja dytyb agzına qələni dedi:

— Aj kız aj, aj mutrib, mən sındırmalı koz dejiləm, sındırasan: ankır tajını tap! Joxsa sənə bir usyl qəsərəm qi kijamətə qibi dadı damagından qetməz!

Molla bacının səsinə konэy həjətdə bir naziq yzyn arvad çıxıb cır səs ilə baэladı:

— Dilini qəs, ahmagın kızı! Mənim agzımı çox açdırma, joxsa tərətdijin cəmi iэləri ortalıga kojaram!

— Kojmasan, atajın...

— Өlu adı çəqmə, itin kızı! Atajın da, babajın da... qundə bir ərə qedən loty!

Molla bacı cəmi mutəəllimələrini baэına toplyjyb, konэynyn çəpərinə javıklaэdılar:

— Qjundə ərə qedirəm, jaxэı elijirəm, bidət iэ qərmurəm qi, aj ojnaэlı! Sən də bacarırsan qet, qərursən heç birini də tapa bilmirsən, ancak paxıllıgından kydyrmyэ itə dənub jan jərəni dalıjırsan. Beləliqdən nə çıxar, aj kyrymyэ зəftəli kaxı! -

Konэylar səjuэməqdə davam edirlər, və by səjuэlər o kədər gəliz, əxlak pozan idi, qi kylakları kapajıb, bilmərrə eэitməməli idi. Laqin cənqavər arvadların səsləri belə ycalmıэdı qi, fəhэlər ətrafa jajılırdı. Iqi tərəf biri birinə olmazın bəhtan və iftirasını,, olmazın hajasız hərəqətlərini isnad verirdilər.

Dalaэanlar iqi arvad olmyjyb, hərəsinin dalında bir dəstəsi movcyd idi. Hurzad tərəf nə dejirdisə molla bacı mutəəllimələrilə barabar birə beэ cavab verib onların səslərini batırdılar.

Konэylar bir az səjuэduqdən sonra iэ vyryэmaga muncərr oldy; və bir dəkikədə molla Qjuləndəm bacı on, on beэ kız ilə çəpəri basıb otaja qeçdilər.... Tahı byrada hərb mejdanını mufəssəl təsvir etməjin luzymy jokdyr. çunqu cəmi musəlman kardaэların baэı dava-dalaэ çəqib, hamı vyryэma qərub. Ancak ony dejəcəjəm qi, jarım saat çəqmdəi aralıkda beэ on qəjnəq cırıldı və Hurzad tərəf dəjulmuэ, səjulmuэ qeri çəqilib evdə kapandılar. Molla-Qjuləndəm bacı da duэmənin pənçərəsini mutəəllimələrə kırdırıb, өz həjətinə kajıtdı və kızlara dedi:

— A kızlar, by qun tahı dərs jokdyr (Зadlıgın nəticəsi olarak). Samavarı çıxardın çaj kojyn: Hurzad ahmak kızına «janık» verəq; bir ləjəndə qətirin toj çalacagam.

Həjətdə palas dəzənib, samavar kyrylmyзdy. Molla bacı mis ləjəni dınkıldadıb okyjyrdy, mutəəllimələr də əl çalırdılar. Onlardan biri də o baз by baзa qedib, suzurdu.

Hurzad da lap məglyb olyb, səsi çıxmırdı.

Borcly.

Qarbalajı Fərəc həmisə evdən çıxanda hamamın kabagı ilə qedib məscidin janından bazara dinlənirdi, və byrada axşamadəq fırlanıb dolanıb əlinə qeçən kəpiq gyryşy ətə çörəjə və gejri şejlərə verib jenə haman jol ilə evə kajıdırdı. Axır vaktlar qərbalajı Fərəc by jol ilə qedib qəlməji bilmərrə movkyf eləmişdi. Səbəb də by olmyşdy qi qarbalajı məscidin janındaqı əttar Həsənə bir az pyl borcly idi. Evə xırda şejlər almışdı. Tahı by əttar Həsən ətub qeçəndə qarbalajını dinc kojmyrdy: çyxasının ətəjindən dytyb darta-darta duqənin kabagına çəqirdi və min latajıl sözlərlə borcyny tələb edirdi. Qarbalajı kalırdı qəzunu dəjə-dəjə; borc az idisə də (cəmi on iqi abası bir şahı idi) verməjə kadir dejil idi. Pyl çıxan bir iş də tapılmırdı qi onyn dalınca qedib əttar Həsənin çənqindən xilas ola idi. Qarbalajı Fərəc işin hər uzunu ona kandırırdı:

«Kardaş, bax imdi kışdır, pyl çıxan bir jer joxdyr. Səbr elə allah kojsa, by qun sabah bahar qələr, qəjdən qəjərtidən, suddən, katıkdan satıb pylyny verərəm...» by sözlərdən də sonra attar Həsən öz dedijindən əl çəqmirdi.

Bir neçə vakt belə qeçdi, dogrysy, qarbalajı-Fərəc lap tənqə qəldi-bir tərəfdən pylsyzlyk, bir tərəfdən evdə ac acına kalan böjuq ajilə: iqi arvad, dokkyz yşak, bir tərəfdən kışın çovgynynda odsyz ocaksızlık, bynların hamısından da pis əttar Həsənin ony qundə ətəqləməji. Axırda əlac ona kaldı qi qarbalajı-Fərəc əttar Həsənin qəzundən itdi. Başladı bazara on yzak quçə ilə qedib qəlməjə. Evdə də tapşırdı qi hər qəs ony syal etsə desinlər qəndə qedib.

Qarbalajının - kylagı bir neçə vaktlıga dincəldi. Bir axşam qarbalajı - Fərəc dallallıkdan kazandıgı beş altı şahını duju jag və çörəjə verib evə ravan oldygy halda əttar Həsən bynyn kabagına çıkdı. Qarbalajı ony qörcəq bir az dyryxdy və sonra əcib bir quluş ilə uzunu döndərib neçə dəkikə dəjuqmuş qözlərini əttar Həsəndən çəqmədi; elə bil dejəcəq idi: «Vallah kardaş borcyny verə bilmirəm! Nə edim? Fəkirlijin uzu kara olsyn!...» Əttar Həsən də qarbalajını qörcəq əvvəl qulumsunub, sonra acıklı: «Ədə, Fərəc, bəs sən qəndə qetmişdin?» dejib əlini qarbalajının ətəjinə atdı.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Qarablajı ɜejləri bir əlinə alıb, o biri ilə Həsənin əlindən ətəjini kyrtarmak istijirdisə də, Həsən daha da bərq dytyb ony çəqib aparırdı.

Qarbalajı qetdiqcə borcy təmizləməjini və'd edirdi, jalvarırdı və qah - qah acıgı da dytyrdy, jenə Həsənə bir tə'siri ola bilmirdi. Həsən dejirdi: «Əlimə duɜmuɜ iqən səndən pylymy almamıɜ byraxmajacagam!»

Bir iqi addım da qedirdilər, qarbalajı jenə dartınıb ɜiqajət edirdi: «Aj kardaɜ, axır balararım evdə acdırlar, məni qəzlujurlər qi çərəq aparım jeşinlər. Byny allah qəturməz qi, məni by axɜamın çagı çəqib aparırsan?»

Əttar Həsən çırt çybygyny damagından çıxarıb, lap javaɜ səs ilə:

— Səni aparıram pylymy almaga.

Qarbalajı Fərəc bir az da suqytə qetdib v ə əzan kylagına qələndə əlini atyb taxta çəpərdən və divardan dytyb gəzəblənirdi:

— Aj balam, bircə məni hara aparırsan; by saat qi pylym joxdyr alasan?

Qarbalajı danıɜdıkca, elə bil, əttar Həsənin kylagında bir arı dızıldıjırdı, qamali e'tidali-dəm ilə çybygyny damagına alıb və sonra baɜlıjırdı qarbalajının əlini çəpərdən və ja divardan koparmaga.

Jol ilə qedənlər ovza'dən muxbir oldykda ajak saxlıjıb bynlara zənn ilə və çox vaktı gəribə bir təbəssum ilə baxırdılar; səsə evlərdən ajak jalın baɜ açık kaçıb qəlmiɜ yəaklar kəhkəhələəirdilər və hətta arvadlar da qəm e'tinalık etmijib darvazaların arasından qarbalajıja təhkik ilə nəzər jetirirdilər... Qim bilir qarbalajı bynları qərəndə urəjindən nələr qeçirirdi. Dejirdimi:« Vaj dost dyɜman içində biabır oldym!» və ja «nə edim? Allah məni fəkir jaradıb» sözləri ilə təsqinliq tapırdı hər halda by jerlərə əl apara bilmiriq!

Əttar Həsən qarbalajı-Fərəci əz evinə qətirdi və darvazadan qirən qibi onyn ɜejlərini alıb əzunə də bir neçə latajı! dejib otaga qirdi və and içdi qi borcy verməmiɜ ony həjətdən qanara kojmajacak.

Bir azdan sonra bir kıfıl çıxarıb darvazanı qilidlədi. Qarbalajı əvvəl jenə bir az zamanadan ɜiqajət edib sonra dedi:

— Aj balam, axır məni byrada saxlamakdan nə fajda olacak, pylym joxdyr qi verəm. Byrax, sabah evin ɜejindən zadından satıb qətirib borcyny verərəm!

Əttar Həsən eзitməzliq edib evə qirib və kapɩnɩ çəqdi bərq ərtdu. Qarbalajɩ ətəji ilə karɩ supurub, pənçərənin kabagɩnda otyrdy. Taran kovyзdy, qecə duзdu. Qecə quləq зiddətlənirdi və karɩ kovzyjyb havada sovyryrdy. Sojyk qarbalajɩja bərq əsər elijirdi. Dyryb bir az pənçərənin kabagɩnda o baз by baзa qedib qərdu qi beləliqlə də olmyjacak, hirslənib jeridi pəncərəjə bir təqan vyrdy:

— Aj balam, məni iqi manatdan ətru sojykdan qəsmijəcəqsən qi?

Əttar Həsən pənçərənin зɩkkɩltɩsɩna diq atɩlɩb hirsli evdən çɩkdɩ, dalɩnca da arvad yзagɩ, və jetirən qibi qarbalajɩ - Fərəcin sakkalɩndan japɩзɩb quncə basdɩ. Qarbalajɩ bogynyk səs ilə zarɩldajanda, yзaklar da bir tərəfdən çɩgɩrɩзdɩlar. Arvad jerijib ərinin əllərini dytyb:

— Aj qiзi, allah qəturməz qi sən belə iз elijirsən!

Əttar Həsən qarbalajɩnɩn jaxasɩndan dytyb apardɩ və dalɩna da bir təpiq vyryb darvazadan çələ saldɩ.

Xoryzlar banlaзɩrdɩlar. Qarbalajɩ-Fərəcin evində yзakları çərəqdən ətru mələзirdilər və tez-tez kapɩja jujurub dədələrinin jolylyny qəzlujurdulər. Qarbalajɩ kapɩnɩ dəjən qibi ajiləjə elə bil bir bəjuq saadət uz verdi. Yзaklar qəz jaзlarɩnɩ bir dəkikədə ynytdylar və qarbalajɩ otaga qirən qibi ony hədsiz зadlɩk ilə ihatə etdilər. Laqin... dədələrinin əlini boз qərduqdə hərə bir tərəfə çəqilib bir birini syal nəzərindən qəçirtdilər. Qarbalajɩ-Fərəc dyryxdy və əllərini uzunə kojyb, bərqdən həqurdu.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Kejd:

Byndan sonraqı heqajələrin çoxy çapa ilq dəfə çıxır. Movzy jenidir: həjatımızın çuruqluju.

Zənnimcə, ədəbijjat iqi jol tə'kib edəbilər: biri qəhnələri jıxmak və təzə bina uçun zəmin hazırlamak; - iqincisi: jeniliji dyjmak, kejd etməq və onyn kuvvət və kudrətini təşvik etməq.

«Qeçmiş səhifələr» çuruqləri jıkmak və təmizləməq ilə məşgyldy...

J. V.

Uç qecə.

Mir Kasɪm papagɪnɪ karmaga qeçirib baƷladɪ:

— KardaƷ, baƷɪma bу altɪ ildə çox iƷlər qəlib. Otyr dərdlərimi bir-bir səjlujum. Səndən bir il sonra mən Moskva darulfynynyna qirdim (sənin onda Tomskdən xəbərin qəlirdi). Iqi il evə qetməq mumqun olmadɪ. Jajda kyllyk tapɪb, Rysjada kaldɪm. O biri jaj bir kədər pyl ilə evə qetdim. Əlbətdə mənim qəlməjimə hamɪ Ƶad oldy. Ələlxusys anam. Atam qənddə idi. Bir həftədən sonra o da qəldi. Xulasə əvvəlqi həftə pis qeçmədi. Jejib, içib, ajaklarɪmɪ yzadɪb, bir kədər dincəldim. Bir qun anam dedi: «Bala dost var, dyƷman var. Atan da kocalɪb, əlindən əsasɪ duƷən vaktdɪr. Mən də bir Ƶej jijəsi dejiləm. Bəjuq oglym sənsən....»

Anamɪn-dediqlərini dyjdym. Qjuldum. Bir tərəfdən arvada jazɪgɪm qəldi, o biri tərəfdən də özumun də qərdum mejlim var. Duzunu dejim, o dəkikələr baƷɪma əsla «ideja» qirmirdi; jejib jatmɪƷ qələ qibi cismanijjətim özumu Ƶiddətli bir halda biryz verirdi. Dedim: «Ana mənə qimin kɪzɪnɪ almak istijirsən?»

Anam Ƶad bir halda bojnymy kycakladɪ: «Anan qor olsyn dedi: bizim Matanɪ sənə ad eləmiƷəm. KardaƷɪm balasɪ, özumun cijər qyƷəm...»

Anamɪn jaƷlɪ qözlərinə bakdɪm, həm qulməjim dytdy, həm hejifsiləndim. Bakdɪm qərdum onyn aləmində by dəkikələrdən saadətli dəkikələr olmaz. Musəlman arvadɪnɪ tanɪjɪrsan: Cəmi fiqir və ziqri ogyl evləndirib, kɪz ərə verməqdir. Dogrysy jox deməq istəmədim: anamɪn xatɪrɪna tokynmagɪ naquvara qərdum. RazɪlɪƘk verdim. Bir də Matan da pis kɪƶ dejil idi. Dogrydyr, oxymamɪƷdɪ, amma on beƷ jaƷɪnda, totyx bir kɪz idi. Cavan, baqirə, qözəl bir kɪzcɪgaza maliq olmak mejli fovrən cəmi bədənimi agzɪna aldɪ. Əkidəm, məsləqim bir dəkikədə kuvvətdən duƷub, fovt oldy...»

Mir Kasɪm bir papros jandɪrɪb, jangɪ ilə çəqdi və nəƷəsini bir kədər jatɪrɪb, sözundə davam elədi: «Olan kalan juz əlli manatɪ toja xarc elədim....

Qjəlin qələn axƷamɪ mənə tapƷɪrdɪlar qi, kaçɪm qizlənim. Istəmədim. Məni məzəmmət elədilər. Anam və kohymlarɪm məndən dilqir oldylar.

«Ryslaəıbdır» dedilər. Əlacım qəsildi, el adətinə tabe' oldym: sagdıə və soldyə məni taxtapyəa çıxartdılar. Otyrdym, kojyn qibi qəzlərimi dəjməjə baəladım. Bir vaktı məsəlin ıəıgı qərundu, salavat səsi eəidildi (təfsilatı əzun bilirsən). Qəlin birini əsla anlamak istəmirdilər. Anam el adətlərini tamamilə di. Elə quman eləmə qi Matanın janına qetməjə can atırdım. Xajır, tojda fırlanmakdan it qibi jorylmyədym. Jatıb dincəlməq fiqrində idim.

Camaat javaə-javaə dagıldı. Məni aəagı endirdilə. Otaga qirdim. Ortalıkda, palasın ustə jatacak dəsənmiədi və dəsəq sorysynyn lap ortasına iri bir ag parçası tiqilmiədi. Iqi çırak kojylyb, Matan da uzu ərtulu quncə kısılıb. Dajandım. Dyryxdym. Əxlakım təhkir olynmyədy. Acıgım dytdy. çıragın birini qeçirtdim. Istədim soryja tiqilmiə ag parçanı səqub atam, anam əzunu içəri salıb, məni kycakladı: «Kasım-dedi: Sənə qəzlərim kyrban, el kajdasından çəqilmə, kyrbanın olym, adət var... hərənin əzunə qərə adəti var.»

Bir az hirsim jatdı, amma yzyn surmədi, jenə hirsləndim dedim: «Hər qah jenqələr kapıdan yzaklaəmasalar, çırak da qeçməsə, by otakda jatmıjacagam. Belə həjasızlıgı mən qəturmujəcəjəm».

Anam jenə baəladı mənə qəz jaələrı ilə kandırmaga, jenə el, adət və kajdalarını ortalıga çəqdi: «Bala,-dedi: elin agzını baglamak olmaz; min səz danıəar. Allah bilir Matan necə təmiz kızdır. Bəs ona səz desələr necə olar?....»

Anam baəladı zar-zar aglamaga. Məni tamam həvsələdən çıxartdı.

Iqi aləm-qəhnə və təzə-bir birilə kabak karəı qəlib, bir birini əsla anlamak istəmirdilər, Anam el adətlərini tamamilə jerinə jetirməq istijirdi, mən isə by adətlərə nəfrət nəzərilə bakırdım.

Hiddətləndim: «Ana, - dedim: Matan nə cur olsa kabylymdyr. Koj el nə dejir desin!»

Anam saqit olmadı. Ilan qibi jalmandı: «kyrbanın olym,-dedi: məni baəına çəjur, el arasında biabır eləmə. Mən də bir qiəinin kızı, bir qiəinin ajalıjam. Koj dədə baba kajdamız ilə qedəq!...»

Anamı əzumdən qeri itələdim. Paltarımı hirs ilə sojynyb, qirdim jatacagıma və baəımı çəqdim jorganın altına. Jyxy qəzlərimdən jagırdı...

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Birdə qərdum anam basımın ustə qəz jasıq təqur. Jenqələr də kızın janına toplanıqblar. Matan da dejəsən aglıjırdı.

«Allahu əqbər» dedim. Kalxdım otyrdym. Dytdygym izə peşman olmaga başladım. Anama baxdım, rənqini kaçmış qərdum. Matana baxdım, həqurtusunu eşitdim. Urəjim nazildi. Bynların aləmini duşunməjə başladım. Xalkı öldur, adətini əlindən alma!.

Ana, dedim: Matanı mənə almısan, kabyl. Koj sojynsyn jatsın. Arvad qulumsundu. Xoşyna qəldi. Jenqələr də dejəsən razı kaldılar: Matanı saqıt edib, otakdan çıxdılar. Matanı çagırdım. Sojynmagını təqlif elədim, çıragı söndurdum... karanlık da Matan zar-zar aglıjırdı...

Sag çijnimdən dytyb, bir adam məni tərpədirdi. «Koj jatım» dejə qəzumu diq açıb, jenə jymdym. çəndum o biri uzumə.

«Kasım! Kasım! Sənə kyrban olym!»

Jenə qəzlərimi açdım. Əvvəl bir şej dərq edə bilmədim. Sonra çıragın ışığı qəzumə duşduqdə ajıldım...

Rənqi kaçmış anam başımın ustunu qəsdirmişdi. Jalvarırdı, jaxarırdı.

«Nə dejirsən-dedim: nijə kojmyrsan jatam?»

Anam agladı:

«Kyrbanın olym, el təhməti pis olar. Matan da özqəsi dejil; öz balamız, öz yşagımız. Jazıkdır...»

Jenə acıgım dytdy:

«Balan olanda nə ejb edər-dedim: balanı öldurmurəm. Jatıb koj jatsın!»

Anam başladı mənə işarə ilə kandırmaga. Jenə el qəldi ortalıga:

«Bala, - dedi: axır jenqələr də intizardılar: by qunun işini sabaha kojma!»

Dikkət ilə anamın uzunə bakdım: mənim uçun əxlaksız qərunən bir nöktə, anam uçun nə mukəddəs imiş. By halda nəzərim bəjrumdə yzanmış Matana duşdu. Dərin bir jykyda idi. Allık və qirşan ilə bəzənmiş uzu tərdən xırda mıncıklar atmışdı. Zərif dodakları aralı idi. Jorgan duşmuşdu. Ag, qərpə məməsinin qanarı nəfəs aldıkca həzin-həzin enib, kalkırdı....

Iqinci qun özumu qəhnə şovkdan duşmuş qərdum; Matandan bilmərrə sojymyşdym. O yşak, mən bəjuq; o savadsız və avam, mən oxymyş həjatımız əlbətdə bir birilə öuc eləməzdi. Bizi javıklaşdıran bir nəfsi-hejvanijjə idi-o da itilijini itirmişdi. Bir dişiliqdən ibarət arvad mə'nəvi aləmimə gıda verə bilmirdi.

Dizilijin özünə də durust kyllyk edə bilmirdi; Matanda naz və zivə əsla jox idi. On beз jaзında kızcıkızdan by sifətləri qəzləməq də olmazdı...

Bazını nə agrıdım-axзam çıkıb, zəhər bagına qetdim; Matan kaldı evdə, bagda tanıз rys kızlarına rast qəldim. Dejib danızdık; quluзduq. Bir parça ləzzət apardım. Qecənin bir jarısı evə kajıtdım...

Kardaз, biz rys məclislərinə öjrənmiз adamlarık. Orada qözəl qejimli, nazlı jeriзli, xoз hərəqətli kızlar qörmuзuq. Onlardan sonra məjər avam kızlar ilə joldaзlık eləməq olar. Oxymyз kızların hər sözündə bir izarə var, hər izarədə min dad və ləzzət var. Onlardan sonra lal, dunjadan bixəbər kızlar məjər xoз qələrlər. Odyr qi, evlənməqdən bilmərrə mə'jys oldym.Matandan bilmərrə sojydym. Onyn cavanlıgı, qözəlliji qözumdən duзdu. Səni inandırıram qi uç qundən sonra belə dilxor oldym qi, evdən baз qəturub, qetməli oldym. Səhvimi duзundum, duзundum də dytdygym izdən incidim. Evmiz mənim uçun zindanxanaja döndu...»

Mir Kasım qiridi. Dərin bir ah çəqdi:

— Bir qun зejlərimi topladım-dedi: anamı çagırdım janıma ahvalatdan xəbərdar elədim... arvad agladı, bojnymy kycakladı. Cavabında «qedirəm» dejə israr etdim... baз qəturub qetdim.

* *
*

Mir Kasım saqit oldy. Sonqy sözlərindən mutəəssir rənqi kaçmızdı, dodakları titrijirdi.

Bir kəpiq.

Sərəncam bacı kəpiji yзagın avıcına basıb, barmaklarını bərq jymdy:

Bax itirmə-dedi.

Yзak qasanı qəturub, darvazaja tərəf qetdiqdə bir də Sərəncam bacı ony saxlıjıb tapзırdı:

— Bax itirmə. Vallah itirsən ətini əndamında kojmajacagam.

Yзak pyl olan əlinin arkası ilə byrnyny kyrtdaladı, qəzlərini dəjdu və cavab vermijib, dənub qetdi.

Quçədə зinliq artmıзdı: xalk duqənlərini baglıjıb, bazardan kajıdırdı. Karanlıq duзə-duз idi. Yзak ona byna toxyna toxyna qedirdi. Birdən dyryrdy, qizilərə bir-bəbir tamaза edirdi, fiqirləзirdi və jenə joly ilə qetməjə baзlıjırdı.

çox jerimijib yзak jenə dyrdy: baзının ustə bir qecə kyзy hərlənib, fırlanırdı. Qəzdən itirdi, bir də çıgırdı və bə'z vakt yзagın lap kylagının dibindən yçyrdy; elə bil onyn ilə ojnamak mejlində idi.

Qecə kyзynyn hərəqəti yзagı məзgyl edirdi. Yзak qulumsunurdu və bəjuq bir fərəh ilə ona tamaза edirdi, зad olyrdy.

Birdən yзagı qyja ilan vyrdy: baзladı dyrdygy jeri axtarıb aramaga. Avıcının içinə dikkət ilə baxdı, arxalıgının ciblərini əlləзdirdi, kəpiq tapılmadı.

Yзak aglıja-aglıja qeri kajıtdı. Karanlıq duзmuзdu: Darvazaja jetiзcəq dyrdy. Evə qetməjə curət eləmədi: atasının jymrygyndan və anasının çimdijindən korkdy.

Otyrdy kapının quncundə, baзladı qizli qizli aglamaga. O kədər qəz jaзı təqdu qi biçara yзak jorylyb jatdı.

Bir vaktı kylagının dibinə dəjən durtmədən diq atılıb çıgırdı: baзının ustə atası məзədi-Imamkyly dyrmyзdy.

Yзak atasını qərcəq korkysyndan darvazanın quncunə kısılıb, baзını balaca əllərinin arkasında qizlətdi. Məзədi Imamkyly geiz ilə yзagı quncdən qanara dartıb, arkasına qətəq dəzəməjə baзladı:

— Bir saatdır-dedi: səni katık almaga qəndərmiзəm, hələ qəlib çıxmırsan. Demirsən qi aз səni qəzlujur.

Yзak bəjuq qunah etmiз adam qibi, bərqdən almaga cəsarət eləmirdi. Jymryk zərbəsini bədənində hiss etdiqcə, kırık bir səs çıxarıb, jenə qirijirdi. Və məzlym nəzərilə atasına ba-

xa-baxa balaca əlləri ilə özunu dəjuzdən mudafəə etməq istijirdi.

Bir də yzak darvazanı açıb, özunu həjətə soxdy və anasını orada qərcəq özunu onyn ustə tolladı.

Sərəncam bacı yzaga bir kapaz iliədirib, itələdi:

— Uzunu mərdəzir jysyn-dedi: bir saatdır katıga qediv, «bir daz bir kyjy olyb» qəlib, çıxmak bilmir.

Sərəncam bacı oglyny bir az çimdiqdən çıxartıkdan sonra soryzdy:

— Ədə bəs katık necə oldy?

Yzak cavabında agladı. Pəziman jaz danələri qərpənin janakları azaga axıb, təquldu anasının kılçalarını balaca bagrına basıb həqurdu.

Sərəncam bacı yzagın ətini dırnakları arasında qəjərtdi.

— Ədə bəs katık necə oldy? - Dejə jenə syal etdi:

Yzak cavabında agladı. Pəziman jaz danələri qərpənin jatunə jymryk və zapalak təqulməjə bazladı.

Ər və arvad yzagı dəjə-dəjə otaga çəqdilər. Byrada syal və cavab bazlandı:

Qor olasan,-ana dedi: bircə de qərum darvazaja çıxan da kəpiq əlində idi ja jox?

Yzak bir az curətli səs ilə:

— əlimdə idi-dedi:

— Jaxzı bəs nə təhər oldy qi duzdu itdi?

Yzak cavaba aciz idi: dinmədi. Sərəncam bir kədər cavabı qəzlədi və sonra yzagın janagını iqi barmagı arasına salıb, dartıb sıkdı. Yzagın qəzləri jenə jaz ilə doldy.

Məzədi Imamkyly araxçını bazına basıb, arvada acıklandı:

— Sən də koj qərum-dedi: koj qərum by quçuq balası kəpiji harada itirib. Ədə, bəlqə darvazanın kabagında yzaklar ilə qicədin, sonra duzdu?

— Jox!-Dejə yzak bazını fırladı.

Atası acıklı:

— Jogyn ox qirsin qəzlərijin agına.

Sərəncam bacı jenə syal verdi:

— Bəlqə yzaklar əlindən aldı?

— Jox!

— Uzunu qəzunu kara jara jesin!

* *

*

Lampa çıkmışdı quçəjə. Sərəncam bacı başında iqi kat çarşaf oglyny dolandırıb, qəzdirirdi və tez-tez syal verirdi:

— Byrada kəpiq əlində idi, əlində dejil idi?

Uşakdan qec cavab çıkdıkda, kapazı başına salıb, kargışdan təqurdu...

Qəntdən zəhərə qəndərilən bir qagɪz.

Nyriçeƶma, - əvvəla səlamt uzrə bərkara və pajɪdar ola sɪnɪz, və sanijən hər qah by tərəfin ahvalatɪnɪ xəbər alasɪnɪz, ƶuqur olsyn allaha sag və səlamət varam və bir gəmim joxdyr syvaji sizin ajrɪlɪgɪnɪzdan gejri. Xydavəndi aləm bir vəsileji-xejr etsin qi, bir birimizi birdə qərəq. Və bir də qəpəj yƶagɪ kydyryb jolynyzdan çɪxmɪsɪnɪz. Səzumə zadɪma kylak asmɪrsɪnɪz. Allah kɪrmɪz məni ƶəhərə qətirmijin, vallah, qəlləm ƶizi it yny qibi dagɪdɪb atanɪza od vyraram. Sizdən zəhləm elə qedir qi, qərməq istəmirəm. Min dəfə jazɪram qi, ogyl oxydygyn daha bəsdir, qəl janɪma alɪƶ-veriƶ edəq kylak asmɪrsan! Elə dejəq oxydyn oldyn pristav-nə çɪxdɪ; kyllykdan bir qun kogsalar acɪndan ələsisən, qi ələsisən! Ogyl qəl sən allaha bax, daƶɪ ətəjindən təq, oxymagɪ koj qəl byraja. Axɪr bilmirsən necə kazanclɪ sovda elijirəm; qəntdə hər uzunu vyryrsan. By qun bir motal aldɪm dərt manata; baƶɪndan satɪrsan, sonra dənub jerinə sy təqursən. Bir az satɪb jenə sy təqursən. Ondan təzə penirin qirvənqəsini alɪrsan altɪ kəpijə, təqursən motalɪn içinə, bir iqi dəfə and içəndə, qərursən «axtarma» adɪna satɪlɪr. Xulasə, dərt manatlɪk motal on beƶ manat pyl çɪxarɪr. Hər ƶej elə belə: by qun on dərt kəpijə ƶəqər alɪb, kajnadɪrsan, içinə də bir az arɪ ƶlusu, milcəq ƶlusu salɪrsan; qərursən qirvənqəsi iqi abasɪja xalis bal adɪna satɪldɪ. Hər ƶej elə belə.

By qun bilirsən qi tərəqəmə ildə bircə dəfə, bajram axƶamɪ aƶ jejir. Ondan jɪgɪrsan qeçi piji, mal piji, nə bilim əlinə qələn ƶeji katɪb əridirsən. Jag rənqi vyryb, saraldɪb, qirvənqəsi on ƶahɪja qərə jagɪ adɪna satɪrsan. Elə hər ƶej belə. Məsələn, içilmiƶ çaj kyrysyny alɪrsan qirvənqəsini iqi ƶahɪja, bir az soda vyryrsan rənqi karalɪr, sonra çaja katɪb, Təbriz çajɪ adɪna qirvənqəsini altɪ abbasɪja qəjdə qətururlər. Tərtər dujusunu alɪrsan jarɪda xɪrda duju katɪrsan, çəlludur də, nə kanɪr, qərursən aqyla dujusu adɪna aldɪ apardɪ.

Ogyl! Bir ətar, bakkal malɪndan savaj ajrɪ ƶej də satsan ejbi joxdyr. By qun duqəndir də nusxəbənd malɪ da saxlɪjɪrsan. Məsələn: qərçəq jagɪ, mushildir, civə jagɪ, çaharƶirə, bəvasil həbbi qəj daƶ, zɪrnɪx, nə bilim babɪna jagɪ... Imdi byn-

ları ıslətməji də bilirsən. Məsələn: qeçələ civə jagı verirsən, hejzə olana mushil, qərçəq jagı, çaharəirə, xijarçənbər, səna. Nə kədər də ajrı azar olsa elə bəvasil həbbi ilə jaxəı eləməq olar. Xulasə, ogyl, bir belə qi pyl mən kazanıram vallah heç piristovyn babasıda kazana bilməz!. Bir də qi mysyrmanlıgından da çıxıb, qedib yrys çərəji jemirsən. Xulasə, ogyl, baəının bir tərəfi kırxılmıə, bir tərəfi kırxılmamıə olsa da dyrmyjyb qələsən.

Əz tərəfi **Qabla Avdın.**

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Əziz.

Ballı xala kabı eɜib bir kızarmıɜ iri qələm dolması tapıb ogly Kylynyn agzına yzatdı:

— Kyrbanın olsyn anan, byncıgazı je!

Kyly cavabında «iɜtaham joxdyr» - dedisə də, ballı xala dolmanı bir azda irəli yzatdı:

— Jox vallah jejəcəqsən!

— A qiɜi, jemirəm!

— Jox jejəcəqsən!

Kylynyn iɜtahası jox idisə də axırda əlacı qəsilib, rənqsiz dodaklarını aralıjıb, dolmanı içəri öturdu.

Ballı xalanın dyl kızı Qjuldəstə, dolma kabına bir tiqə vyranda əlinə bir kırmızı uzəq qeçib, cəld kovzadı:

— Kyly bynyca je!

— A qiɜi, jemirəm!

— Bıj, adə bir agzını aç!

Kyly istədi saralmıɜ uzunu tyrəaldıb, bacısına acıklansın, bir vaktı qördu uzəjin ycy agzına jetib, jagı damçılıjır. Əlacı qəsilib, jenə rənqsiz dodaklarını araladıb və uzəji içəri öturdu.

Kyly uzəji by ənqindən o biri ənqinə aparıb, asta-asta çijnijirdi, bir də qördu xalası qor Kız xanım kabdan bir sumuq tapıb, apardı kıpık qözlərinin kabagına və bir az ojan byjana çöndərib zənn ilə baxdıkdan sonra çıgırdı:

— Kyly, xalan qor olsyn, bircə by sumuju qəmir!

Kyly doly agzını çöndərib və utuq kaɜlarını kovzyjyb, altı ustu ɜiɜmiɜ qözlərini suzməqdə xalasına nə dejəcəq-idisə, beɜ altı jerdən onyn səzunu qəsib, çıgırıɜdılar:

— Bıj, bəs adam ɜiqəst xalasının səzunu jerə salar! Je, nədir qi bir sumuqdur dajna!

Kyly səsini xırp qəsip sumuju kapdı.

Ballı xalanın əri evindən dəjulub kovylmyɜ kızı, Xırda bir jaxɜı tiqə dytyb, qözlujurdu qi Kylyja versin. Kyly byny qörcəq agzında əzilmiɜ uzəji bir ənqinə jıgıb, bacısının ustunə çıgıranda uzəjin bir parçası qedib, bogazında kaldı, və öjsurməjə baɜladı.

Bir dəkikədə ev səs ilə doldy:

— Sy, sy! qədəciq öldu!

Ballı xala Kylynyn dalına əli ilə dəjəclijib dejirdi:

— Hamısı sənin! - Hamısı sənin!

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Əri Qarbalajı Qulməli karıxdıgından elə barmaklarını jalaja-jalaja kalmıɜdı; dyl bacı sy qətirirdi; dəjulub kovylmyɜ bacı o baɜ by baɜa jujurub çıgırıdı.

Xala baɜını Kylynyn uzunə javıklaɜdırdı qi, agzını tapıb, əlini soxsyn...

Xoɜbaxtlık uz verdi-Uzəq Kylynyn bogazından ətub qetdi və qulfət saqit olyb, əz xusysi işlərinə məɜgyl oldy.

Jatmak vaktı jetiɜdi; həjətə juz mutəqə qetdi. Agacların altında jatacaklar salındı. Kylyny dərt beɜ adam jatırmaga apardı. Ballı xala irəlilədi və «baɜına dənum, çəl sojykdyr» dejib, Kylynyn ustə bir kıɜ jorganı saldı; dyl kız, nənəsinin səzunu təsdik edib, birini də o saldı; kovylmyɜ kız da bir cecim tapıb qətirdi. Xala kıpıx qəzunun ustə əlini kojyb, bir qəjə baxdı, və sonra nə fiqir elədisə qədəq tymanı atılaatıla jatacagına tərəf qetdi. Və əlini surtub, dəstə ilə çıxmıɜ jeddi səqqiz tymanları tapıb, Kylynyn ustə saldı.

Qarbalajı Quluməli qecə papagını qejib bərq səs ilə.

— Aj yɜak, Kyly rahat oldymy?

Elə qi beɜ altı jerdən «rahat oldy» dejə səs qəldi, qarbalajı aftabanı qəturub əjsurə-əjsurə həjətin dibinə qetdi. Kyly qecə sabaha qibi istidən jata bilmijib, o jan by jana çəjruqdu və hər çəjruqəndə də ustundən bir jorgan suruɜub duɜdu. Belə oldy qi axırda ustunu tamam açdı və by syrətlə jyxyja qetdi.

Sabah evə karıɜıklık duɜmuɜdu. Kyly azarlamıɜdı. Qarbalajı Quluməli ag tymanlı həqim dəlləjin janına jujururdu: Ballı xala qeçi piji axtarırdı qi Kylyny pijləsin; kızlar aglaɜırdılar. Xala da uzərriq jandırıb, Kylyny tustujə verirdi.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Toj.

Toj vyrylyrdy. Zyrnaçılar ordlarını ƶiƶirdib. qəzlərini suzurdulər. Aƶıq da sazı dınkıldadıb, jankılı səs ilə oxyjyrdy.

«Mən by ḍərədən ətmərəm
çadramı jellətmərəm
Ag sakkala qetmərəm
Hokka baz oglan qərəq
Qəqili saz oglan qərəq...»

— Sag olsyn aƶıq!-dejə «padƶah» *) çıgırdı.

— Sag olsyn aƶıq!-Fərraƶ tiqrar edirdi.

Sag olsyn aƶıq!-Hamı səjlujub, agız agıza verirdilər.

«Padƶah» birdən jerindən kalkdı:

— Fərraƶ!

— Bəli, sənə kyrban, padƶah, dejə, fərraƶ baƶ endirdi.

— çəq oradan kardavoj Imamkylyny!

— By saat padƶah! aƶıklar da bir yzyn dərə çalsınlar!

Sag olsyn aƶıklar-zyrnalar duzəlmiƶdi, dəf vyrylyrdy.

Sag olsyn Imamkyly! Suzməqdə ustu jox idi: Ajakları palazın ustə ehmal atılıb, duƶmədə idi; bədəni belə tərpənirdi qi elə bil heç sumuju jox idi.

Bydyr zyrna javaƶıdı. Imamkyly qəzlərini alaçıgın bacasına tiqib, jerində bitdi». Məclis qirijib, səs səmir qəsildi.

— Jat, jat, Imamkyly!-Birdən «padƶah çıgırdı: jat, jat!

Imamkyly çoxdan jatmıƶdı: jerində tərpənməz dyryb, bircə sag ajagının ycyny javaƶ-javaƶ palaza dəjurdu. çəpiqlər çırtıga enmiƶdi: bynyn da səsi eƶidilmirdi. Neçə dəkikə idi saqitliq bərpa idi.

— çəpiq vyryn! çəpiq! çəpiq!... fərraƶ! Haradasan? Zapparla, çəpiq vyrsynlar!

Fərraƶ saga, sola çybykdan dəƶujurdu. Jenə səs, quj, çəpiq dam ilə bir oldy. Imamkyly da əvvəlqi jerindən sıçırajıb, suzə-suzə məcliscin o baƶına qetdi. Bir də suzub, bəri qəldi. Suzub, jykarı qetdi. Ojyny javaƶıdıb, bir də «padƶahın» kabagında «bitdi».

Sag olsyn Imamkyly!
Sag ol aƶıq!...

---

*) Toj agası. Bə'z jerlərdə xan dejirlər.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

— Sinninə lajıq dejilsə də, qiəi kızın xatirəsi uçun jakəı toj elətdirir-dejə məclisdəqilərin biri o birinə pıçıldadı.

O biri:

— Kız da jad dejil, qi, öz baldızıdır. Elə by həjətdə də olyr.

— Baldız olanda nə olar; qiəi çox vafalı qiəidir. Qlərmursən arvadı öləndən sonra on il evlənmədi. Kajın atası demiədi qi, balaca kızım bəjusun, sənə verəcəjəm. O da qəzlədi. Kız imdi on dərt jaəına jetiəib, toj, olyr.

— Dogrydan vafalı qiəidir: jetimlərin zəhmətini çəqə-çəqə sakkalı tamam agardıb...

— Fərraə, o qimdir orada səhbət elijir?

— «Padəah» sag olsyn, çajçı məədi-Həsəndir.

çəq məədi-Həsəni byra. Qlərəq məədi Həsən məclisdə danıədıgı ustə falakkaja salınsın.

Bir dəkikə də falakka qəldi. Fərraəlar məədi-Həsəni jıxıb, ajagına on çybyk vyrdylar.

— Ysta, aəık!

— Bəli, padəah sag olsyn!

— Imdi bir «qəsmə» hava çalın məədi-Həsən ojnasın!

Zyrna duzəldi. Dəf vyryldy. çəpiq kalkdı. Məədi-Həsən çyxasının kolları əlində ojnamaga baəladı.

* *
*

Toj vyrylyrdy. Arvadlar otakda çəpiq çalıb, suzurdulər. Qləlinlər, kızlar agır agır enib, kalkırdılar. Juzluqlər əabaə verilirdi:

— On tumən bərat verdim, jenə özundən bəjin ,jenə qabla-Əbylkasımın! Aj əabaə, toj maəallah!

Totyk qəlinlər bir bir ojnadılar, qəjçəq kızlar suzdulər novbat qəlinə qəldi:

— Aj yəak, kaçın qəlin qəlsin.

Qləlin qəldi. janakları alma qibi kızarmıə. Surməli qözlərini jerə tiqib, ytandıgından qimsəjə baxa bilmirdi.

Qləlin ojyna qirdi.

Qözəl qəlin, nazlı qəlin! Qləlin nə narın suzurdu. Nə dadlı, səqirdi. Qlah kızılları səslənir, qah dujmələri əıkkıldaəır....

Səqdi qəlin, suzdu qəlin, bir də məclisin ortasında dyryxyb, əllərilə uzunu kapadı: Qləlin həqururdu.

Qləlin nijə aglıjır? Qləlinə nə dedilər?

Bilən joxdyr. Qimsə qəlinin dərdindən aqah ola bilmir. Qlə-

lin aglıjır; qəzlərinin jaɜları od qibi təqulub, kırmızı janaklarını daglıjır.

Bir dəkikədə arvad-yɜak qəlinin baɜına toplandılar. Kız Qəlinlər qəldilər.

Bəs qəlin nijə aglıjır?

Qəlin koca qiɜijə ərə qetməq istəmir, jetim saxlamak istəmir.

«Mən o qiɜidən korxyram; bacımı çərlədən qibi məni də öldurəcəq»-dejib, qəlin zar-zar aglıjır.

Qəlinin sözləri anasını da qəjrəltdi: by da qəzlərini doldyryb, həqurdu. Kız qəlinlər də dolyksynyb, aglaɜdılar. Qəlin agladı, anası agladı. Bynlar da qiriɜində kızlar agladı, konak lar agladı, totyk qəlinlər agladı, çox qəz jaɜı təquldu, çox urəqlər jandı.

* *
*

Toj vyrylyrdy. Zyrnaçılar ordlarını ɜiɜiirdib, qəzlərini suzurdulər. Aɜık da sazı dınkıldadıb, janıglı səs ilə okyjyrdy:

«Mən by dərədən ötmərəm
çadramı jellətmərəm
Ag sakkala qetmərəm
Hokka baz oglan qərəq
Qəqili saz oglan qərəq...»

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Üç.

Tacır azad tez-tez arvadı Mehrini qəturub, kajın atası qilə otyrmaga qedirdi. Kapıdan içəri qirən qibi baldızları Mərjəm və Ziba jujururdulər bynların kabagına. Azad baldızlarına həmizə sovkat qətirərdi: sabından, zirnidən; hər nə aglına qəlsə idi. Kızlar Azadı çox istərdilər, və hərəsi onyn bir tərəfində otyryb, quləz uzlərini ondan çəqirtməzdilər. Mərjəm on iqi jazında kırmızı janak, sadə lovh bir kız idi. Ziba sa ondan qiçiq idi. Birdən Mərjəm əlini azadın sakkalına surtub dejirdi:

— Azad əmi, sakkalın nə jaman agarıb!

Və sonra agzını buzub, elə kəhkəhə çəqirdi qi, ətrafdaqıları da qulməjə vadar edirdi.

Qarbalajı Mehdi çırt çybygyny agzından çıxardıb, təbəssum ilə:

— Ortancı kızın mənə oxzajıb, sözu «diq» dejir!

Azad Mərjəmin sözlərinə ciddi mə'ni vermijib, hamı ilə bir jerdə qulməjə bazlardı.

Mehri suqytda olardı. Ətrafdaqılar dejirdilər, qulurdulər by hejran-hejran baxardı və həmizə dəryni bir fiqir ilə məzgyl olardı. Mehrinin by halı hamının nəzərini özunə cəlb edirdi - qərurdulər janakları solyr, qözləri çöqəqə duzur.

Anası Mehri ilə diz-dizə otyryb, dejirdi:

— Bala, nijə dejib, danızmırsan? Həmizə səni dinməz qərurəm. Bəlqə deməli bir dərdin var mən bilmirəm?

Mehri anasının uzunə ziqajətçi bir nəzər ilə baxıb, bazını azagı sallardı, qözləri jaz ilə dolardı.

Anası tiqrarən:

Balam, axır de qərum dərdin hajandandır?

— ...

— Bəlqə çörəqdən, paltardan jarımırsan? Bəlqə səni evdə baldızların, kajınların jola vermirlər? De qərum axır nə olyb?

Mehri dinməzdi. çunqu halını bəjan etməjə dili jox idi; acılıklara da karzı e'tiraza kadir dejil idi-cəsarətsiz, ixtijarsız, zəxsijjətsiz bir zej idi. Urəjin dəqi dərdinə səbr edib, qun qundən fovt olyrdy.

Azad arvadı Mərjəmi qəturub, kajın atası qilə otyrmaga qedərdi; Mehrinin vəfatından bir il qeçmiz toj olmyzdy.

Kapıdan qirən qibi karəlarına Ziba çıxıb, qulə-qulə onları otaga aparırdı. Otyrardılar, çaj kojarlardı, çərəz qələrdi. Dejirdilər, qulurdulər; hərənin nə mətai olsa idi ortalıga kojardı. Təqcə Mərjəm suqyta qedib, bir səz səjləməzdi. O diribaz, mudriq, həmisə zad kız, imdi gejri təbii bir halda ciddiləzmizdi, vaktsız kocalmızdı. Janaklarında əvvəlqi taravət, qəzlərində diriliq kalmamızdı. Bahar çiçəjini zaxta vyryb, kyrydan qibi; ərə qetməq də by zərif, qəzəl, həjat ilə məmluvv kızzcıgazı kuvveji-mənhysəsi ilə bir cansız, rənqsiz hejqələ dəndərmizdi.

Mərjəmin qun qundən fovt olyb qetməji hamıja mə'lym idi. Laqin heç qəs onyn əsl dərdindən xəbər dar dejil idi. Kanacak o dərəcəjə jetməzdi qi, bircə adam onyn dəryni aləminə əl aparıb, urəjini dəlib, jaralıjan gəmlərə çara arasın. Ətrafındaqılar tamam kanmaz, nadan idilər. By nadanlıga jazlı qəzləri ilə baxa-baxa biçara Mərjəm saraldı, soldy: bir qun də zədid həjatdan aralanıb, rahətlijə çıkdı.

Qərbalajı Mehdi baxdı qərdu qi, Azad qibi adlı sanlı və dəjlətli kohym bynyn əlinə duzmujəcəq. Qarbalajı adam jollajıb, bir neçə ag sakkal çagırdı, qetdilər kazının janına: axzam Zibanın qəbini qəsilib, kyrtardı. Iqi qundən sonra Azad bir qisə həna alıb sakkalını karaltdı. O bir qun də muxtəsərcə bir toj olyb, qəlin qətirdilər.

* *
*

Tacır Azad jenə arvadı ilə kajın atasının evinə otyrmaga qedərdi. Laqin kabaklarına çıxan olmazdı. Otyrardılar; jejib, içərdilər. Artık dejib, qulən zadlık eləjən jox idi. Iqi tərəf də həmizə suqytda olardı.

Azad fiqrindən qeçirirdi:

— Arvad qun qundən saralır; dejəsən, by da bacıları qibi «qənu dyzlyjacak», jenə xərcə duzub təzədən evlənəcəjəm!

Qarbalajı Mehdi də kızına baxıb, urəjində vyryzdyrardı:

— Kız ələcəq, Azad qibi kohymdan əlimiz çıxacak. Tərs qibi jerdə bir ajrı kız da joxdyr qi jerinə verəq!

Sərhəd məsələsi.

— Min dəfə dejirəm by zəhirmar çəpəri çəqəndə өz xarabanızdan çəqin!

By səzlər ilə dəmirçi qarbalajı-Agca həjətin qanarına qəlib, baəladı «basarax» Qazım təzə çəqdirdiji çəpəri yçyrmaga.

— Tərpətmə! Sənə dejirəm tərpətmə! Tərpətmə!

By səzlər ilə də «basarax» Qazım jujurub, qarbalajı-Agcanı dytdy. Qarbalajı-Agca dartına-dartına:

— Min dəfə dejirəm by zəhirmar çəpəri çəqəndə өz xarabanızdan çəqin!-Dedisə də Qazım byny byraxmadı:

— Byra mənimdir, byradan çəqəcəjəm!

— Xejir sənin dejiil!

— Xejir mənimdir!

— Snə dejirəm, sənin dejil!

— Sənə dejirəm mənimdir!

— Xejir sənin dejil!

— Xalis mənimdir!

Qarbalajı-Agca urəji dəjunə-dəjunə qəzlərini «basarax» Qazıma agardıb, hirsli və titrəjən dodaglarını bir birinə ja vıklaədırıb, quc ilə dedi:

— Allahu əqbər, Lə'nət sənə əejtan!

«Basarax» Qazım da jogyn kaəlarının altından baxan xırda uzum qilələrinə oxəar qəzlərini bərəldib dedi:

— Nijə qəzunu zadını agardırsan? Səndən korxan joxdyr! De qərum hələ çəpəri nijə səqursən?

Qarbalajı-Agca acıklı cavab verdi:

— çoxda jaxəı elijirəm!

— çox gələt elijirsən!

— Gələti baban elijir!

— Sənin həftati-puətun elijir!

— Babajın babası elijir!

Byrada artık səs qəlmədi: konəylar tytyədylar. Koçak qarbalajı-Agca Qazımı kara kyə qibi, bogazından aldı. Qazım da qumbə qibi əllərilə qarbalajı-Agcanın jaxasından japıədı. Bir az dartıədılar. Bir birinə galıb qələ bilmədilər. Qarbalajı-Agcanın fiqrində by idi qi,çəqiəi sindanda vyran qibi, «basarax» Qazımı çəpərə elə çırpsın qi, çəpərin taxtaları lax-

lasɣn. Amma olmadɣ: Qazɣm o kədər agɣr idi qi, heç jerindən də tərpənmədi. Qazɣmɣn da fiqrində by idi qi, qarbalajɣ-Agcanɣn jaxasɣnɣ tamam cɣrsɣn. Byny qarbalajɣ qərduqdə gəzəbli səs ilə dedi:

— Əlini jaxamdan çəq!

Cavab qəlmədi. Bir də:

— Sənə dejirəm əlini jaxamdan çəq!

Jenə cavab qəlməjəndə qarbalajɣ dartɣnɣb, ona bir iqi jymyryk vyrdy. Dava ziddətləndi. Səslər ycaldɣ. Səjuzlər ziddətləndi.

Qarbalajɣ Agcanɣn arvadɣ kara Ballɣ təzəcə bozbazɣn qəfini alɣrdɣ, həjətdən bərq səs qəldi. Kazɣgɣ jerə kojyb, otakdan çɣxdɣkda, izdən xəbərdar oldy. Daha Ballɣnɣn əlindən nə qələr: bir az o baza, bir az by baza jujurub; bir az dizinə çɣrpɣb, sonra jazmandɣ və sag əlini kabaga yzada-yzada çɣgɣrdɣ:

Qarbalajɣ-Agca arvadɣ qərcəq bir az urəqləndi:

— Adə, ej! Aj kɣrmɣzɣ! Qizinin jaxasɣnɣ nijə cɣrɣrsan? axɣr təzəcə tiqmizəm!

Qərbalajɣ agca arvadɣ qərcəq bir az urəqləndi:

— Ədə qəl by çəpəri səq!

Arvad ajak jalɣn jujurub, bazladɣ çəpərin taxtalarɣnɣ silqələməjə. «Basarax» Qazɣmɣn arvadɣ Xɣrda xanɣm byny qərcəq, jajlɣgɣ bazɣna atɣb, jujurdu. Bynlar da birçəqləzdilər. Hərdən kara Ballɣnɣn səsi qəlirdi.

— Aj kɣz! Ejjj! Aj arvad! Dəli olmamɣsan çəpqənin kolyny nijə cɣrɣrsan?..

* *
*

Axzam vaktɣ idi. Məzədi Kaşɣm və ogly Əlikyly darvazadan içəri ajak kojanda. xəbərdar olyb, çəpərə tərəf jujurdulər. «Basarax» Qazɣmɣn oglanlarɣ, Kənbər, Sulu və kardazɣ Zalɣz da byrada hazɣr oldylar. Daha dyrmak jeri dejil idi: Məzədi Kasɣm kənbəri qəturub, çɣrpdɣ jerə; Əlikyly çəpərdən bir taxta kopardɣb Sulujə kolazladɣ və sonra birçəjindən dytyb kapazdan dəzədi. Zalɣz kaldɣ təq, bilmirdi nə kajɣrsɣn. Əvvəl qarbalajɣ-Agcaja bir neçə təpiq vyryb, sonra Əlikylyny o qi var dəjdulər. Məzədi-Kasɣm Kənbəri qucdən salɣb, Əlikylynyn qəməjinə qəldiqcə, Zalɣz ilə dytyzdylar. Zalɣz byna bir badalak atɣb, jɣxdɣ və Kənbri də çagɣrɣb, byny təpiqləməjə bazladɣlar. Sulu təqliqdə Əlikyly ilə bacarmadɣ: Əlikyly jerdən kalkɣb, Sulujə bir iqi agac vyrdy. Sulunun bazɣnɣn kanɣ axa-axa

Əlikylyja aman verməjib, ony kycakladı və iqi əlli onyn kylaklarından dytyb, jerə jıxdı.

Əlikyly lap candan duɜmuɜdu: Sulu ɜir təq onyn uzunu jırtıb dagıtdı; bədənini agac, daɜ təpiq və jymyryk ilə əziqlədi. Zalıɜ məɜədi-Kasımı dəjməq ilə sojymyjyb, tamam bogdy. Kənbər bir ɜej bacara bilbədi: ɵzu də qətəqdən ɜiɜmiɜdi. Qərbalajı agca «basarax» Qazım ilə kalmıɜdılar çəpərin janında. Hərdən qarbalajı, dejirdi:

— Ədə, əlini jaxamdan çəq cırarsan!

Qazım kylak vermijib, qarbalajını təpiqlijirdi; o da cavabında ona bir neçə kapaz vyryrdy...

* *
*

Qun batmıɜdı, amma hələ kızartısı qəjdən çəqilməmiɜdi. Muharəbə mejdanında mərmər baɜlar əzilməqdə idilər; karınlar təpiqlənməqdən ajran tylygyna dənmuɜdu. Baɜlar, qəzlər ɜiɜmiɜdilər, amma hələ urəqlər sojymamıɜdı: vyryɜma davam edirdi. Jenə kara Ballının səsi qəlirdi:

— Aj kız, ej! Aj arvad! Dəli olmamısan çəpqənin kolyny nijə cırırsan?

Qarbalajı Agcanın qəjnəji parça-parça olmyɜdy, amma hələ «basarax» - Qazıma bir ɜej eləjə bilməmiɜdi. Qarbalajı ony kıçından qəturub, jerə çırpmak istəjəndə ɵzu də jıxılıb, «xyrcyn tajı» duɜurdulər və baɜlıjırdılar toprakda eɜələnməjə. Qazım bir «durtmə» vyranda qarbalajı-Agcanın kabırkaları batırdı; by da onyn acıgından onyn kylagını diɜlijirdi....

* *
*

Konɜy «dana» Ɜuqur pəncərəsindən neçə dəkikə idi qi davaja tamaɜa edirdi. Bynyn jolyk bıglarını və batık janaklarını qərən dejirdi: «By dytdygyny əldən kojmaz; dırnagına qeçənin baɜını qəzunu əzməmiɜ əl qəturməz»...

«Dana» Ɜuqurun «basarax» Qazım ilə çoxdan arası jox idi: Qazım çəpər çəqəndə bynyn da jerindən gəsb eləmiɜdi. Byna qərə Agcanın Qazıma galıb qəlməməji byna çox əsər elijirdi və qonlyndan bilaixtijar dava qeçirdi. Əjər Agca tərəf galib qəlsə idi, deməq olar qi, Ɜuqur saqitləɜərdi. By da qi, namə'lym idi: qərurdu qi karanlık qolların arasında vyryɜyrlar, çırpıɜrlar. hərdən kylagına bir takkıltı səsi qələndə, bilirdi qi baɜ jarıldı; amma qimin baɜı idi, bilmirdi. Xulasə, «dana»Ɜuqur bir az bynlara bakdısa davam elijə bilmijib, divardan ası-

lan çomagı qəturub, çəpərdən qeçdi və jetirən qibi elə vyrdy qi Qazımın bazı karpız təq cırıldı. Byny Zalız qərduq də bir daz qəturub, Zuqurə atdı. Daz Zuqurun sinəsinə dəjəndə Zuqur jatdı; və sonra kalkıb, Zalıza bir çomak vyrdy. Zalız da çəpərdən bir agac koparıb, Zuqurun pejsərinə japızdıranda, Zuqur palaz qibi jerə sərildi....

Dava təzədən kızızdı: bazlar jarılmakda idi; sakkallar jolynyrdy; səs konzy evlərə duzurdu. Bazardan kajıdan qizilər tamam byraja jujururdulər və kohym kohyma, dost dosta qəməq çıxırdı. Təzə bazlar sınırdı, təzə dizlər təqulurdu.

Jarım saat çəqmədi zəhərin jarısı byraja cəm oldy; dalazanları aralamak gejri mumqun idi. çırpızma davam edirdi; qəzlər təzədən kızıb, urəqlər təzədən dəjunurdu; çomaklar pejdərpej enib, kalkırdılar...

* *
*

Qecədən bir neçə saat qeçdi. Xalk damlarda və agacların dibində jatmızdı. Muharəbə mejdanında saqitliq idi; iqi tərəf də evlərinə çəqilmiz idi. «Basarax» Qazımın bazını sərijib bir tərəfə jıxmızdılar; Zalızın kylakları karpız qibi sallanırdı; Kənbər zizib, dama dənmuzdu. Dəmirçi qarbalajı-Agca qilə çoxly arvad jıgılıb, qarbalajının batmız kabırgalarına kır sakkız salırdılar. Məzədi Kasımın çanagından çıkmız qəzlərinə sud sagırdılar; Əlikylynyn jaralarına jaglı kara kojylyb, baglanmızdı. Jaralananlar yfyldyjyb, ilan qibi kıvrılırdılar və jykydan ajılan zizmiz uzunu tyrəaldıb, zarıltı ilə dejirdi:

Qərəq, kalsın sənilə mənimqi. Həlbət byradan dyraram!!....

«Dana» Zuqurin evindən bərq aglazma səsi qəlirdi-Zuqurun dirilməjinə ymyd jox idi; bazının kanı jaglı karanı qəturub qedirdi. Jaraja pejin doldyryrdylar, o da fajda vermirdi...

Bir saat da qeçdi. Aj agacın dalından jykarı kalkdı. Xoryzlar banlazdı. Səs Zuqur qildə daha da ziddətləndi: Zuqur təsliim-ryh etmiz idi:

Ajrı jerdən səs qəlmirdi. Qarbalajı-Agcanın çıragı sönmuzdu. «Basarax» - Qazım qildə hamı həzincə-həzincə xyryldazırdı. Bircə kara Ballı cırık çəpqəni çıragın kabagında o tərəfə by tərəfə çəjurub, dejirdi:

— Kadan alım, kydyrmyz arvad qər təzəcə çəpqəni nə qəqə kojdy!...

Kymarbazın arvadı.

Jajın ajdın gecələrindən idi. Səjutlər və akasjalar saqit və samit dyryb, qajınatın dərin bir jyxyja dalmagına tamaşa edirdilər. Cavan gəlin Surəjjə pəncərədən quçəjə zənn ilə baxıb, kylak verdi və səs səmir eşitmijib, ehmal ajagının ycynda gəlib jatacagınının ustə yzandı. «Gəlmədi-gəlin öz özunə dedi: jəkin kymarxanalardan çıxıb, gərəsən haraja getdi... Hər gecə belə, bilmirəm dərdimi açıb, qimə dejim. Evdə də bir söz danışa bilmirəm: kajın atam gedir bazarda abırısını təqur, o da gəlib məni dəjub, incidir qi, nijə mənim gəzdijimi onlara xəbər verirsən. Demirəm də gecəjə qibi evə gəlmir. Bilmirəm məni avara kojacak idilər, nijə vətəndən dijar bə dijar saldılar... Gurbətə əvvəl kız verib, öləni gərum kəbri od ilə dolsyn!...»

Surəjjə bir də jatacagından kalkdı və ərinin gəlməməjini həjətdə jatan kajın ana və kajın atasına bildirməməq uçun, jenə ajagınının ycynda ehmal jerijə jerijə pəncərəjə tərəf gəldi. Aj batmaga uz kojmyşdy. Quçədə səjutlərin və akasjaların yzyn gəlgəsindən başka bir şej gərunmurdu. Surəjjə pəncərəni açıb, başını dışkarı çıxartdı və nə kədər dikkət ehmallıkda kajıdıb, jatacagında yzandı.

Surəjjə javaşca pəncərəni ərtub, ajagınının ycynda əvvəlqi ehmallıkdan kajıdıb, jatacagında yzandı.

Sabah gun orta, Surəjjənin kajın atası bazardan hirsli kajıdıb, duz gəlin otagına hucym gətirdi və agzına gələn latajılı (latajir) səjlədi:

— By gun Səməd jenə duqənə nijə gəlmijib? Dahı nə vaktacan by mənim malımı pylymy aparıb, ydyzacak? Nə vakta qibi əlinə duşəni yrys arvadlarına jedirdəcəq? Tahı bəsdir. Adamda da bir həja gərəq. Mən səni gəlin gətirdim qi, oglymyn ajagını kymarxanalardan, java jollardan çəqəsən. Gətirmədim qi sən də mənə bir tərəfdən jagı olyb, oglymyn əməllərini məndən gizlijəsən. Butun işlər başı sənsən; çərəjimi jejib, mənə xijanət elijirsən. Baba, gözum, canım nijə itilib dədəjin xarabasına getmirsən? Dədən bigejrət ogly gərəq zibilini öz başından rədd elijib, mənim kapıma təqəjdi....

Qiзi agzına gələn səjuşu gəlinə dedi və sonra da kolyndan japışıb, darta, darta:

— Canım, çıx qet mənim evimdən, daha mən sənə çörəq verməqdən tənqə qəldim-dedi.

Biçarə Surəjjə kajın atası dartdıkca, jajlıgı ilə bərq-bərq burunub, səsini bilmərrə çıxartmırdı. Ancak korxysyndan tir - tir əsib, qəzlərinin jaзını təqurdu.

* *
*

Bir il idi qi, Surəjjənin əmru belə qeçirdi. Əri Səməd bir qecə evdə tapılmazdı; pezəsi neçə qunlər ila duqənə qetmijib, kymarxanalarda; pis jerlərdə ejiз izrətə məзgyl olmak idi. Arvad isə kajın ana və kajın ata bojyndyrygynyn altında təhmətzədə olyb, cavan əmrunə balta çalırdı. Səməd nə qunah eləsə idi, nədə mukəssir olsa idi, nəticəsi Surəjjəjə toxynacak idi. Kajın ana axзamadəq onyn uzunu danlıjırdı, kajınlar səjurdulər və çox vakt acıkları dytanda ev зejlərini bir bir baзına jagdırırdılar. Kajın ata isə arvadı ilə namısa xətər jetirən səzlər icad edib, qəlinə min bəhtanlar isnad verirdilər. Vicdansızlık o dərəcəjə jetirdi qi koca by bəhtanları bazarda hər ətub qeçənə nagıl etməqdən də çəqinmirdi.

By səz və səhbətlərin, muamələ və rəftarın nə kədər Surəjjəjə acı tə'siri olyrdysa da, səbr elijirdi. Səbr etmijib də nə edə bilərdi? Muslimələrin səbirdən baзka əllərində bir silahları joxdyr. Bynlar uçun azadəliq, əz diriliji jolynda mubarəzə jaranmıjıb; hamısı əsir, tərbijəsizliq əsiri...

* *
*

Bir qun Surəjjənin cehizlərini kajın atası çıxardıb, evdən bir-bəbir həjətə səpdi və dedi:

— Mənim byndan sonra Səməd adlı oglym və Surəjjə adlı qəlinim joxdyr. Qedin mənim evimdən hara qefinizdir.

O qundən Surəjjə əri ilə зəhərin bir qanarında otak qirjə edib, saqin olyrdylar. Səməd validejninin təhti-nəzarətindən kyrtarıb, avara qəzməjə daha da mejdan vermiзdi. Surəjjə jalnız damlarda, tənha həjətlərdə əmrun agır əzijjətlərinə davam edirdi. Səməd neçə qunlər ilə namə'lym jerlərdə əzu uçun ləzzət aparanda, Surəjjə ac və jyxysyz onyn jolyny qəzlujurdu. Qəlib çıxanda da arvadın cehizlərindən bir зej alıb, aparmamıз əl çəqməzdi.

— Aj, balam, axır belə olmaz-Surəjjə bir qun ərinə dedi: Sən mənim cehizlərimi tamam aparıb, ydyzdyn.

Səməd arvadın cavabında dinmədi (Səməd təq-təq arvadı ilə danışardı, həmişə evdə saqit və kaз kabaxlı otyrardı) və baзladı dəzənən xalçanı jıgıb, aparmaga. Surəjjə qəzləri jaзlı jerijib, onyn ustə çıkdı və istədi qəturulməjinə mane' olsyn, bir də əri sinəsinə bir jymryk çırpıb, dedi:

— çəqil ojana, rədd ol. Sən mənim vəzir vəqilim olmamısan.

Surəjjə aglıja-aglıja jakın qəldi:

— Mən ony barmaklarım təqulə-təqulə toxymamışam qi, aparıb ydyzasan. By da o biri зejlərim olmyjacak: paltarım qetdi, palazım qetdi, kızılım qetdi, vallah kojmajacagam daha byny aparasan.

Surəjjə Səmədin əlindən xalçanı dartdıkda, Səməd təpiq ilə arvadını vyrdy jıxdı və xalçanı qəturub, kapıdan çıxdı. Uç qun Səməd itdi. Ony зəhərdə «qərdum» dejən olmadı. Dərdumcu qun nahar vaktı koltygynda bir çərəq qəlib, çıxdı. Surəjjə çərəji aldı və jarı acıklı, jarı sızıltılı bir səs ilə dedi:

— Balam, nə vaktacan qedib, batıb qələcəqsən; mən də kalacagam damın altında ac, sysyz. Bircə adamım olmyjacak qi, bazarlık eləsin. Pylym olmyjacak kənddən, çajdan alım... Balam axır, mən də insanam-jeməq istijirəm, içməq istijirəm. Byny allah qəturərmi, sən mənim basıma by musijbəti qətirirsən...

Səməd kaз-kabaxlı içəri daxıl olyb, otagı nəzərdən qeçirməjə baзladı.

Surəjjə sözlərində davam edirdi:

— Mən by evdə jemijəcəjəm, qejmijəcəjəm, qun qərmujəcəjəm nəjə məni avara kojyrsan? Bir uzum kız, bir uzum qəlin təq evlərdə kalıram, axırda adıma da söz desələr jaxşıdırmı? Arvad saxlıja bilmirsən qagızımı ver məni zindandan kyrtar!

Səməd arvadının sözlərini qəsib, acıklı:

— Jenə zəhləmi təqmə, bircə sandıgın açarını mənə ver qərum. Surəjjə «sandık» sözu eзitcəq filfovr dəjiзilib, bir ajrı hala duзdu; qədərdən rənqi kaçıb, dodakları japrak qibi əsdi.

— Açarı nə edəcəqsən?-dedi: kalan kızıllarımamı qəzunu tiqmisən? Vallah bojnyma diri ilan salasan onları vermərəm. Imanım, dinim bir kızıldır, ony da aparıb, ydyzmakmı istijirsən?

Səməd bir az ehmal səsilə:

— Ahmak olma, sabah jenə qətirib, özunə verəcəjəm.

— Istəmirəm. Elə xalımı, qəbələrimi də sabah qətirirdin; uzuqlərimi, kızıl jaxalıgımı da qətirirdin... Istəmirəm, bircə ətəqlijim kalıb, tahı ony verməjəcəjəm.

Səməd hirsli bir halda sandıga tərəf jeridi:

— Məni jenə dindən, məzhəbdən çıxartma, açarı ver!

Surəjjə ərinin sandıga dogry qetməjinə mane' olyb, dejirdi:

— Vallah vermijəcəjəm. Kızıl mənim jaraəıgımdır, adımdır. Səməd arvadını acıklı qanara itələdi:

— Sənin jenə dəjulməjin jetiəib, iqi uç qundur qi dəjulməmisən dejən havalanmısan.

— Dəjulməjim jetiəib, dəj! Tahı nəjim kalıb qi: baəımda jolynmakdan bir tuq kalmıjıb, diələrimi vyryb, salmısan.

Səməd jerindən kalkıb, arvadına bir əapalak çəqdi qi, zərbdən qəzlərindən od parladı. Biçara aglıja-aglıja ərinə kargıə eləməjə baəladı:

— Kolların kyrysyn! Sənin qucun məni dəjməjə çatırsa, mən də allaha sıgınmıəam. Allah by zylymy qətruməsin!.

Səməd otakdan çıxdı və neçə dəkikədən sonra əlində balta içəri daxıl olyb, sandıga tərəf qetdi. Surəjjə kollarını sandıgın ustə qərdi və agladı:

— Vallah kojmajacagam sındırasan. Mənim qəz tiqəcəjim bircə kızıldır, ony da aparsan nəjim kalır?

Səməd arvadını zor ilə qanar edib, baltanı sandıga çırpmaga baəladı. Surəjjə jenə ilərlijib, qəzlərinin jaəlarını təqə - təqə ərinin əllərini dytdy. Səməd acıkdan rənqi kaçmıə:

— Ölumu jetiəib ha!

— Ölumum jetiəibsə, öldur. By qundənsə ölum jaxəıdır.

— Ölumun jetiəməsin, ojana kaç!

— Kaçmıjacakam.

Səməd bir də quc elədisə arvadın öhdəsindən qələ bilmədi. Baltanı kovzadı sandıga çırpsın, jenə Surəjjə özunu kabaga verib, aglıja-aglıja jalvardı. Səməd arvadını dəjdu, ona səjdu, ustunə çıgırdısa da, Surəjjə kızıllarından əl çəqməməq fiqrilə sandıgı kycakladı. Bir də balta ıldırım qibi havadan endi. Surəjjə əllərini baəına atıb, sandıgın kabagına sərildi....

Al kan qəlinin qəz jaəları ilə karıəıb, sojyk janagı aəagı axırdı.

Polis paltosy.

Talıʒ-xanın urəjini səz dəlirdi. Өzu də səz saxlamıjan bir adam, elə istijirdi qi, karəısına çıxana açıb, dərdini desin. Bir də xan fiqir elijirdi: «Hər səzu adam өzqələrə deməz. Iədir, birdən qedib gybernatın kylagına çatar, onda... onda nə olacak, adamı elə itirərlər qi heç jeri, jyrdy da mə'lym olmaz».

Xan өzunə bir az өjut və nəsihət verirdisə də, urəjindəqi səz ona saqitliq vermirdi. «Joxsa arvada dejim-xan jenə өzu ilə səhbət edirdi: arvad qedib, mənim səzumu өzqələrə dejib, sirrimi açmıjacak qi, gybernat da məndən qəm iltifat olsyn. Deməz... agzı da nədir desin; bir dəkikə də nəqərlərə өldurdub, mejitini itirdərəm».

Bir də Talıʒ-xan fiqrini dəjiədi: «Arvad tajfası agılsız olyr. Bynlara e'tibar edib, səz deməq olmaz. O da kan bahalı səz. Jox, jaxəısı bydyr qi qedib, dostym Paəa bəjə dejim. Өzu də elə qedim qi, heç qəs xəbərdar olmasın»....

By fiqir xanın aglına batdı. Nəqərləri çagırdı qi, paltarını qətirsinlər. Talıʒ-xan paltarını qejib və rəfi-iətibah uçun Kars davasında aldıgı «qeorqi» xaçını dəəunə taxıb, kargısını da kolyna alıb, qetdi.

Xan Paəa-bəjin darvazasına jetiədiqdə, quçəjə zənn elədi və əubhəli adam olmamagını qөrub, içəri qirdi. Bəjuq həjəti də nəzərdən qeçirib, qəhnə imarətin pilləqənindən jykarı çıkmaga baəladı. Paəa-bəj jenicə ajak barmaklarına həna jaxıb, ocagın kıragına yzatmıədı qi Talıʒ-xan kapıdan qirdi:

— Xejirdimi a kodyk-dejə: bəj qulumsundu (xan ilə bəjin zarafatı var idi: Həmisə bir birini «kodyx» dejə çagırırdılar).

— Xejir olmamıʒ nə var, өlqə bir birinə dəjsin, sən də ajagına həna jax.

Paəa-bəj xanın uzundə ciddi və muhumm bir xəbər olmasını anlıjıb, javaə bir səs ilə:

— Dogrydan nə olyb?

Bəjin cavabında xan bir az dyryxyb və otagı da nəzərdən qeçirib, gajət javaə bir səs ilə Paəa-bəjin kylagına pıçıldadı:

— Dejirlə... gybernatın ajagına çıban çıxıb.

Bəj by səzdən diq atılıb, az kaldı urəji qetsin. Xan da çəqilib, bətbənzi kaçmıʒ bir tərəfdə toxdadı. Bir az qeçmiə xan cəsarətsiz:

— Bəlqə (allah eləməmiz) Evo prevasxoditelstvonyn bazına bir iz qəldi, onda nə təhər olacak. Dejəcəqlər qi, xanlar, bəjlər qunahqardırlar.

Bəj javaz səs ilə:

— Bəs nədir, elə yrys da ziltaga qəzir...

Xan Paza-bəjin səzlərin qəsib, dedi:

— Bazına dənum, Paza, yrys adı çəqmə, nə lazım... biz həmizə yrys padzahının itaətində olmyzyk, jenə hazırık. Ancak... adamdır dajna, urəjinə xovf qələr... Imdi nə bilim, çibandır vyrdy birdən... bazına dənum, Paza, qəl heç by səzu danızmıjak.

Paza-bəj bir az curətli:

— A qizi imdi danızanda bizi surmujəcəqlər qi, səzdur...

Talız-xan əlilə Paza-bəjin agzını dytyb, jenə səzunu qəsib dedi:

— Paza, allah xatırına xataja salma, gələt eləmədim bir səz dedim. Qujə salacaksan qedib, gybernatın kylagına çatacak, ondan ojana di əl Talız-xan!

Paza-bəj xandan xilas olyb, jenə danızmak fiqirində idi. Bir də xan kylaklarını dytyb, «allah xatırına məni xataja salma» dejə-dejə otakdan çıxdı. Balkonda kyllykçylar agalarının paltarını zəlitə sərib, havaja verirdilər. Bynların içində kırmızı bojynly bir qəhnə polis paltosy var idi. Ittifakən Taliz xan otakdan çıxdıkda, qəzu by polis paltosyna satazdı. Biçara xan belə quman elədi qi piristov Paza-bəj quldə konak imiz və gybernatın çıbanı barasında olan səhbətləri tamamən ezidib. By quman ilə xan aram tapa bilmijib, korkyly qəzləri paltoja baxa-baxa jıxılıb, əzundən qetdi.

Bir dəkikədə nəqərlər təquldulər. Paza-bəj də içəridən çıkdı. Sy qətirdilər Talız-xanın uzunə və sinəsinə sy səpib, ovmaga bazladılar. Xan bir az əzunə qəlib, bir də gəzz elədi. Jenə uzunə sy çilijib, ajıltdılar; dyryb otyrdy.

Paza-bəj soryzdy:

Aj, dadaz, axır sənə nə olyb?

Xan byna cavabən titrəq səs ilə.

— Nə olacak, piristovy evə qətirirsən mənə demirsən. Məndə... olyr da, adam artık-əjsiq danızır.

— Aj, dadaz, piristov byrada joxdyr. Vallah bilmirəm byny sənə qim xəbər verdi?

— Nijə əzum qərmurəmmi, paltosy da orada asılıb.

«Palto» sözündə xanın rəngi kaçdı. Paşa-bəj and içə-içə: aj, Talış, vallah, billah, palto özumundur. çıxardıb, qunə verirlər.

Xan inanmak istəmədi. Bəj sözündə davam edirdi:

— Istijirsən durust bax, qəhnə paltodyr. Belə paltony piristov qejməz, onynqy həmisə təzə olyr. Mən byny qəhnə paltar satandan almışam.

Paltonyn qəhnəlijini subyt etməq uçun biçarə Paşa-bəj bir çomak qəturub, paltoja çırpdı, toz kalkıb, dyman qibi ətrafı dytdy. Xulasə Paşa-bəj və nəqərləri nə kədər dəlil və subyt ilə sə'j edib, paltonyn rəvajətindən nagıl etdilərsə də, xanı şubhədən çıxarda bilmədilər. Belə şubhəli və bir az da rəncidə - xatır xan dyryb, darvazadan çıxdı.

Jol ilə qedərqən, xan belə fiqir də idi: «Necə ola bilər qi, mənim otyz illiq əməjimi bir piristov zajil elijə. Mən otyz ildir padşahıma nəqərçiliq eləmişəm, Kars davasında kan təqub, rəşaədt qəstərmişəm... Necə ola bilər qi... mən bilirəm qi by saat işlər gybernata mə'lym olacak. Ondan sonra... mən necə gybernatın qəzunə qəruqə bilərəm... bircə çara var: qərəq by saat gybernatın janına qedib, ajaklarına jıxılam; dejəm: «Məni balalarınıın başına çəjur!»

* *
*

Axşam xan ovkatı təlx evə kajıtdı. Kapıçılar cavab veriblər qi, gybernat jatıb, heç qəsi kabyl etmir. Kapıçıların sözləri Talış-xanı odlyjyrdy. Xan jəkin eləmişdi qi, gybernat piristovyn sözlərindən qədərlənib, kapını açdırmıjıb. By işlərdən şiddətli bir nəticə hasıl olmagı xana aşqar idi.

Arvad ərini by halda qərcəq soryşdy.

— Nijə biqefsən, xan?

Xan arvadının bojnyny kycaklıjıb, agladı.

— Aj arvad, gybernatın gəzəbi dytyb, necə olacajık? Bizi surdursə başımızın agarmış vaktı Sibirdə nə kajıracajık?

Arvad işdən durust xəbərdar oldykda ərini kycaklıjıb həqurdu:

— Aj Talış, qaş ölə idim by qunu qərməjə idim!

Xan aglıja-aglıja:

— Arvad, aj qözəl arvad, bircə asydəliqdə kədrini bilmədim. Məni halal elə.

— Halalın olsyn, jazık qişi, mənə nə eləmisən qi halal elijim ?

Ər və arvad neçə dəkikələr otagɪn ortasɪnda kalɪb, aglaɜdɪlar və sonra arvad jaŋgɪlɪ bir səs ilə:

— Talɪɜ,-dedi: kojarammɪ səni surƣun qedəsən: saçlarɪmɪ dөɜərəm gybernatɪn ajagɪna. Səndən vəfa ƣөrmuɜəm, aj qiɜi.

Bir dəkikədə arvad nөqər və kyllykçydan bir neçəsini ƣөturub, izhari-ubydijjət və əfv diləməq uçun gybernatɪn evinə rəvan oldylar. Talɪɜ-xan da məhəllə ag sakkallarɪnɪn dalɪnca ƣetdi qi, bynlarɪ da gybernata minnətci ƣөndərsin. Məscidin janɪndan qeçdiqdə hələ xanɪn ƣөzlərinin jaɜɪ kyrymamɪɜdɪ. Biçara tez-tez ƣөjə baxɪb, allahdan gybernatɪn qonlyna rəhm salmagɪ dilijirdi. Bir də... hejhat!.. xanɪn karɜɪsɪnda bir polis paltosy dyrmyɜdy.

— Sənə fəda olym,-bogynyk və titrəq bir səs ilə xan-dejirdi: Mən otyz ildir padɜahɪma nөqərçiliq eləmiɜəm. Kars davasɪnda can ilə kyllyk eləmiɜəm; veliqij ƣinjazɪn өzundən «Baraqallah» almɪɜam. Padɜahɪn cəmi nөqərlərinin nөqərijəm; dəftərxana kyllykçylarɪndan dytmyɜ yrjadniqə dəq-hamɪsɪnɪn kylyjam, hamɪsɪnɪn itijəm...

Polis paltosy ƣyja xanɪn nitkinə e'tina etmijib, iləri jerijirdi. Xanɪn dili dytyla-dytyla:

— Cəmi divan adamlarɪ mənim bөjujumdurlər; hər nə byjyrsalar baɜɪm ustə əmələ ƣətirərəm. Ag sakkal vaktɪmda cəhənəmə də ƣөndərsələr, ƣedərəm...

Palto bir az da javɪklaɜdɪ.

Xan sөzunu tə'sirsiz ƣөrduqdə, dili korkydan daha da dytylydy və uzunu dөndərib, kaçmaga uz kojdy. Xan kaçdɪkca, palto da onyn dalɪnca duɜdu. Xan nə kədər bərq jujurdu, palto da onyn ilə ajaklaɜdɪ. Axɪrda lap çatɪrɪb, ustunu qəsdirdi. Kɪlçaları kyrymyɜ xan baɜɪnɪn ustə polis paltosyny hiss etdiqdə, zəhrəçaq olyb, jerə jɪkɪldɪ və byradaca canɪnɪ əzrajɪla tapɜɪrdɪ.

Məscid mucaviri jujurub, xanɪn, өlməq xəbərini arvadɪna verməq istədiqdə, ony da orada bagrɪ çatlɪjɪb vafat etmiɜ ƣөrdu. Gybernat xanɪmɪ kabyl etmijib: jatmɪɜ imiɜ.

Durnisə və qarbalajı Ejvaz.

Qarbalajı-Ejvaz otaga qirəndə arvadı Durnisəni biqef qərdu. Qizi arvadına heç e'tina etmijib, ocagın kıragında otyrdy. Bir az kızıgdı, byrnyny çəqdi, sonra arvada tərəf baxıb dedi:

— Elə otyryb, elə bil by acından ölən bynyn sahıbı dejil. Nijə dyryb, pizmiz vermirsən jejim?

Arvad aglamsına-aglımsına:

— Özun qet qətur je; tahı byndan sonra mən sənə kyllyk eləmijəcəjəm. Sən qi mənim kədrimi bilmirsən.

Qizi hirsli:

— Jenə nə olyb? Cinin dytmyjyb qi!

— Nə olacak, sabahdan axzamadəq izlijirəm; heç bir dimirsən: «Aj, arvad, allah atana behizt versin, allah səndən razı olsyn». Ancak ony bilirsən, qi evdə kaz kabaxlı otyryb, qəntəj qəntəj danızırsan!

Qarbalajı Ejvaz aravdın nazından baz açmırdı-cəmi fiqri zamananın dəjizilməji ilə; bazar qasad, muztəri jox, zindəqanlık çətin, arvadın sözləri də bir tərəfdən. Qizi tab qətirə bilmijib, odlandı:

— Kyllyk eləmirsən, eləmə! Mən də səni bozaram kalarsan canın çıxa-çıxa.

— Boza! Elə mən də allahdan ony istijirəm.

Qarbalajı Ejvaz daha da acıklandı. Jerindən kalkdı, arvada bir iqi təpiq vyryb və sonra taxçadan bogçaları jerə təqub, dedi:

— Dyr, cır-cındanı jıg qedəq kazının janına: səni bozyjyram.

Durnisə qəzunun jazını ətəji ilə silib, cehizlərini topladı və byxçaja baglıjıb, vyrdy koltygyna. Ər, arvad bir birinə kozylyb, fanys əllərində, axzam qetdilər kazının janına. Kazı qəjnəqli bynların karzısına çıxıb, bir ərə baxdı, bir arvada baxdı; sonra koltygyny kazıja-kazıja dedi:

— Sabahı allah qəsməmizdi qi, axzamın karanlıgında dyryb, oradan byraja qəlibsiniz?

Qarbalajı Ejvaz baz endirib dedi:

— Aj kazı aga, bynyn əlindən mənə dincliq joxdyr. Bil-

mirəm zindəqanlıgın dərdini çəqim, joxsa bynyn. Allah xatırına byny mənim basımdan rədd elə!

Durnisə də jasmanıb, danısmak istijidi, kazı sözunu qəsdi:

— A qizi, bihəjalık by kədər! Hələ danısır da...

* *

*

Niqah fəsk oldy. Qarbalajı Ejvaz kajıdıb, qəldi evə, Durnisə də salıb kohymy qilə qetdi.

Qarbalajı axsam çıragı jandırıb, bir az otyrdy; qərdu byndan fajda joxdyr-jatmak tədariqinə dusməq qərəq. Kalkdı ajaga, juqə tərəf jənəldi və əlini mutəqqəjə atanda, jadına dusdu qi axır Durnisə byrada olsa idi heç mən by zəhmətə dusməzdim.

Əlac jox idi: biçara jorgan dəsəji juqdən eidirib, al və zar ilə özunə jatacak duzəltdi və sojynyb, jorganı basına çəqdi.

Pajızın kyry sojygy baslanmısdı. Qarbalajı Ejvaz nə kədər jorgana burundusə, sojyk aman vermədi; dyryb paltarlarını da ustunə çəqdi, kızısmadı. Dedi:

— Atam sənə kyrban, aj Durnisə! Sənsiz jorgan dəsəq nə sojyk olyrmys!

Qarbalajının fiqir qəturdu. Basını sandıga səqəjib, subhə qibi murqu dəjdu.

* *

*

Axsam qarbalajı Ejvaz evə kajıtdıkda qərdu jel xəzəli aparıb tamam kapıja və pəncərəjə doldyryb, zibil hər jeri agzına alıb. Kapını açıb, otaga qirdiqdə dunəndən jem verilməmis pisiq mıjıldıja mıjıldıja qisinin kabagına jujurdu. Jatacak jıgılmamıs dyryrdy; otak da sojyk və zibilli idi.

Qarbalajının ovkatı lap təlx oldy. Arvadın kədrini imdi imdi bilməjə basladı. Gəmli qəzlərini evə dolandırdı; fiqir elədi: «Jazık Durnisə, elə ha islədin, heç bir atana kyran oxytmadım. Dedin: «A qisi sən allah mənə bir «alısdım-jandım» çəpqən al, tajdan tysdan qeri kalmıjım» kylak asmadım. Imdi jerin qərunur. Həmisə axsam qəlib, evi supurulmus, ocagı kalanmıs, çajı və pismisi hazır qərərdim. Imdi heç zad joxdyr!....»

Qarbalajı Ejvazı jas bogdy. Basını pəncərəjə səqədi və fiqirə qetdiqdə, ac pisiq jenə mıjıldıjıb, qisinin kılçasına surtusməjə basladı. Pisijin səsində o kədər sızıltı var idi qi, elə bil qarbalajını məzəmmət edib, dejirdi: «Heç ytanırsanmı? Mənim

neçə illiq ev sahıbımı boзadın, imdi - mən onsyz aclıq əzijjətinə davam edirəm». Byndan daha da tə'sirlənib qiзi həqurub agladı.

* *
*

«Mən Durnisəsiz evə kajıtmıjacagam!» by sözlər ilə qarbalajı Ejvaz evdən çıxıb, qetdi. Fiqrində by idi qi, qetsin Durnisəni çəpərə çagırıb, desin: balam bir iз idi oldy-janı imdi iqinci dəfə qəbin qəsilsə nə ejb edər? - Belə də elədi. Qetdi. Xaraba qarvansaranın bəjrundən ətdu. Iqi damxa qeçib, uçuncusunə javıklaзdı. Arvadı olan çəpərə çatdıkda, qarbalajı qərduqu, by dytası iз dejil. Əvvəl qərbalajınızın uzundən qəlməzdi qi arvadı çəpərə çagırsın; iqinci qendən bakan da pis anlardı. Qiзi mə'jys qeri kajıtdı.

Qarbalajı Ejvazın dunjada bircə dosty var idi; adına Havva karı dejirdilər. Nə kədər dərdi olsa idi, ona söjlərdi. Karı qarbalajını özunə ogyl hesab edib, ona artıq can jandırardı: azarlıjanda uzərriq tustusunə verərdi; ildə neçə dəfə arkasına həcəmət kojardı.

Qarbalajı baxdı qərdu by dərdinin də əlacı Havva karıdadır. Byna qərə qedib, karının kapısını dəjdu:

— Nənəm evdədirmi?

Içəridən səs qəldi:

— Evdədir kadan canıma!

Qarbalajı Ejvaz içəri qirdi. Karanlıq bir otakda uzu kırıзmıз bir karı otyryb, pilə əjirirdi. Karı qarbalajını kycaklıjıb, alnından əpdu. Qərbalajı bir dəsmal əzqil qətirmiзdi, byny arvadın kabagına kojyb, dinməz baзını aзagı saldı.

Sadə lovh karı qəzləri jaзarmıз:

— Qarbalajı, kadan alım, by nə idi baзına qəldi?

Qarbalajı dinmədi. Karı səzundə davam edirdi:

— Durnisənin səndə hakkı çoxdyr, allah зejtana lə'nət eləsin!

Qarbalajı dolyksyndy:

— «Bilirəm, nənə! çox-çox idi!... Bir iз idi duзdum.

Karı çeзməjin ustundən qarbalajıja baxa-baxa:

— Elə Durnisə də peзman olyb, evinin qorlygyny elijir. Jazık nejnijəqlə o evi tiqib; axır sən evlənəndə bir zadın jox idi!

Qarbalajı tab qətirə bilmijib, daha da qəjrəldi; və əlinin dalı ilə qəzundən iqi-uç isti damcı alıb, dəзəjə saldı.

Karı qarbalajının halından xəbərdar olyb, dedi:

— Mən Durnisəni də çagıraram, sonra qəbin qəsilər. Bazınızı salın damınızın altında qasıbqarlıgınıza kyrəanın!

Qarbalajı Ejvaz təəqqur izhar edən qəzlərilə karıja baxıb, ytana-ytana:

— Allah səndən razı olsyn, nənə!-dedi və jenə aglamsandı.

* *
*

Qəbin qəsilib, kyrtarmıədı. Axəam qarbalajı Ejvaz otyryb, arvadını qəzlujurdu. Qiəi çaj kojyb, ocagı qəqləmiədi. Bozbaə da piti də kajnamakda idi. Ev tər təmiz idi, hər əej jerində idi. Hamısını da qarbalajı əzu kajdaja salmıədı qi arvad qəlib hazır qərsun bir də kapı açıldı əvvəl əqilə əqilə karı qirdi, daldan da Durnisə. Qarbalajı diq ajaga kalkdı. Arvadı qərduqdə əvvəl dondy və sonra bir od cəmi vycydyna jajıldı; Qarbalajı qərdu qi uzu və kylakları istidən janır. Durnisə də bədənində bir istiliq hiss etdi; by da jerində mat kalıb, qəzlərini jerə tiqdi. Bir neçə dəkikə ər və arvad by halda kalıb, bilmədilər nə etsinlər və bir birinə nə desinlər. Karı bynları by qulunc vəzijjətdən kyrtardı. Cehiz olan byxçanı Durnisənin koltygyndan alıb, kojdy taxçaja, çarəafını açdı əlitə atdı və iqisini də otyrdyb, dedi:

— Lə'nət əejtana dejin, həmiəəqi qibi dolanın! Tahı siz balaca dejilsiniz qi, sizə nəsihət elijim. Sizin iqinizin də heç qəsi joxdyr; bir birinizdən mygajat olyn!...

Ər, arvad baəlarını aəaga salmıədılar. Karı bir də.

— Kadan alım, Durnisə, çaj təq içəq !

Arvad urqə-urqə samavara tərəf jənəldi. Istiqanlara çaj təqdu və javaəca qəturub, sufrənin ortasına duzdu. Havva karı çajı qarbalajınının kabagına kojdy. Qarbalajı kənd istədi. Durnisə kənddanı qəturub, yzatdı. Amma qiəinin uzunə baxmadı. Qarbalajı da uzunu bir tərəfə dytyb, kəndi aldı. Iqinci istiqanda Durnisə bir az açılıədı-çajı duz qarbalajınının əlinə verdi. Qarbalajı curətli:

— Arvad, allah atana behiət versin, bir iqi jymyry kənd ver-dedi. Iqisi də javaə-javaə lap açılıədılar.

Beləcə ər, arvad barıədı. Əvvəl axəamdan qarbalajı rahatlıga çıkdı; qəlib evi təmiz və isti qərurdu; qecə sojyk artık qar eləmirdi. Piəijin də zarıldajan səsindən onyn ovkatı təlx olmyrdy.

Aradan bir neçə vakt qeçdi. çogynly kıʒ idi. Tərəqəmə səhərdən çəqilib, qetmiʒdi; bazar bərq qasadlıq idi. Axʒam qarbalajı Ejvaz kaʒ kabaxlı evə qəldi. Həmisə kapıdan otaga qirəndə salam verirdi, by səfər dinməz qəlib, ocagın kıragında otyrdy. Qiʒi fiqrə batmıʒdı. Fiqri də by idi qi, istijirdi duqəni jıgsın və ajak ustə dallallıq eləsin. Bir də jadına duʒdu qi, majası joxdyr; nə ilə alıʒ veriʒ edəcəq. Qiʒinin fiqri by idi qi, evdən bir neçə ʒej satıb, iʒə qiriʒsin. Joxsa duqən qundəliq jeməq pylyny çıxarmırdı.

Qarbalajı lajihələrilə məʒgyl, ocagın qanarında suqyta qetmiʒdi. Nə jeməq nə içməq heç biri bynyn jadına duʒmurdu. Arvad da saqit otyryb, fiqirdə idi. By da fiqir elijidi qi, nə olardı allahın altında bir «alıʒdım jandım» çəpqənim ola idi, qejinib hamama qedə idim; toja qedə idim. Bilə idilər qi mən də arvadam, mənim də səlikəli paltarım var.

Durnisənin də əri qibi jadına nə jeməq duʒurdu, nə içməq Adətən qiʒi fiqirlərini arvada demirdi; arvad isə saxlıja bilmirdi. By səfər də Durnisə bir az fiqirləʒib, birdən qulumsundi və əlini ehmalca qiʒinin dizi ustə kojyb, dedi:

— Qərbalajı, sən allah nijə bir çəpqən almırsan!

Qiʒi fiqirdən aralanıb, arvadının uzunə diq baxdı. Rənqi kaçdı və alt dodagı baʒladı titrəməjə. Bir az baʒını tərpədib çıgırdı:

— Insafsız kızı, insafsız! Baʒımdan rədd olmyjacaksan!

Qarbalajı arvada dejəcəq idi: «Qeçi can kejdindədir, kəssab da pij axtarır- mən bir çərəq pylyndan ətru az kalıram, baʒ qəturub səhərdən kaçam; sən də çəpqən hajına duʒursən...» Amma qiʒi hirsindən arvada artıq səz demədi və dodakları titrəjə titrəjə kalkıb, taxçadan Durnisənin bogçasını qəturub atdı jerə; dedi:

— Dyr qedəq kazınun janına!

Durnisə qəzləmirdi qi «çəpqən məsələsi» qiʒijə belə agır qəlsin. Ona qərə səzlərinə artıq peʒman oldy və istədi qiʒijə desin: «Balam, lə'nət ʒejtana de!» korxdy. çunqu qarbalajınun ovkatı bərq təlx idi.

Kazını jyxydan ojatdılar; səjlənə səjlənə talak verdi.

* *
*

Qarbalajıja Durnisənin qetməji jenə baʒladı əsər eləməjə. Jenə kapı, bacanı toz basdı. Ev tər təquluntu kaldı. Qecələr də sabaha qibi qiʒi sojykdan jata bilmədi.

Qarbalajı bir həftə dəzdu, iqi həfə dəzdu. Axırda lap cana dojyb, jenə Havva karının minnətçi saldı qi, Durnisə qəlsin: Durnisə jenə qəldi. By səfər iqisi də özlərinə söz verdilər qi daha lap jaxşı dolansınlar; çunqu acı təcrubə qöstərdi qi, qarbalajı Durnisəsiz, Durnisə də qarbalajısız ömr edə bilmirdi. Qarbalajı dejirdi:

— Arvad, bizim evladımız joxdyr, kəlbimiz sınıqdır. Onyn uçun da allah bizə bir istəq verib qi, bir birimizdən yzaklaşanda ajrılığa tab qətirə bilmiriq!

Arvad tabe' bir halda başını aşagı salıb, dolyxsyndy.

Qizi sözundə davam edirdi:

— Nə sənin, nə mənim bir qimsəmiz joxdyr. Sən çalışırsan mənim uçun, mən də pyl kazanıram sənin uçun, vallah atamın qory hakkı, mənim varım olsa, səni başdan ajaga kızıla dytdyraram. Nə edim qi dagılmış zamanada bir çörəq pyly kazanınca daş daşdan aralanır. Mən jenə nə təhər olsa sənə qonlyn istəjən qibi bir çəpqən alacagam!...

* *
*

Ər, arvad rahat dolanırdılar. Qizi qəlib həmişə hər şeji hazır qörurdu. Acıgı da dytmyrdy. Kədimqi qibi kapıdan qirəndə salam verirdi; arvad ilə hərdən dərdləşirdi də.... çox vakt pyl artıranda, qörurdun, arvada koz halvası da alıb, qətirirdi. Xırda-xırda dogrardı, öz əlilə aparıb, arvadın agzına kojardı və dejərdi:

— Atam sənə kyrban, arvad, je səndən savajı mənim heç qəsim joxdyr!

Arvad çox xoşhal olardı.

By minval ilə iqi, uç aj dolandılar. Bir qun nə təhər oldysa zəhirmar çəpqən jenə qəldi duşdu arvadın jadına. Özu də oryclykda, qizinin ovkatının lap təlx vaktı. Iftardan sonra qizijə kaljan dəjib, başı fırlanırdı. Arvad javaşca qəlib, janında otyrdy və ehmalca əlini onyn dizinin ustə kojyb, dedi:

— Elə dejəsən «alışdım jandım» çəpqən dejə-dejə kəbrə qedəcəjəm!

By sözlər qifajət elədi. Qizi dəli qibi kaljanı qöturub çırpdı arvadın başına. Kab, kaşık bir birinə karışdı; pişmişlər dagıldı...

Bir saat çəqmədi, jenə kazı söjlənə-söjlənə niqahı fəsx elədi.

* *
*

Qarbalajı Ejvaz by səfər ev eзijin tərqini kıldı. Duqəni jıgıзdırdı və bir eззəq alıb, qetdi qəndə çərçiliq eləməjə. Jenə Durnisəni boзadıgına peзman olmyзdy, amma bir də qeri kajtarmaga curət etmirdi. By dərddən зəhərə qəlmirdi qi jenə Durnisə jadına duзər. Qəntdə pis qeçmirdi: bazarı ravac idi; dolanıзıgını da junqulcə jola verirdi.

Bir il qeçdi. Qarbalajı baxdı qərdu əlli manat da pyl artırıb; bir belə pyly qarbalajı Ejvaz cəmi өmrundə qərməmiзdi. Qiзini fiqir qəturdu. Papagını kabagına kojyb, өzu өzu ilə fəlsəfanə bir tərzdə baзladı danıзmaga:

— Jaxзı, zəhmət çəqib, pyl kazandım. Allah bərəqət versin! Ancak mən ahmaga dejən qərəq qi, sabahları baзını jerə kojanda by pyllar qimə kalacak! Jəkin bir lotynyn birisi jejib, qəryma da səjəcəq!... Byndan irəli arvadım var idi, evim var idi. Imdi nəjim var! Sonsyz bir adamam. çox da oldy min manat pylym, nəjə lazımdır-içinə zəhirmar karıзsın!..

Qarbalajı Ejvaz qəzlərini jaз ilə doldyryb, səmimi bir istəq ilə Durnisəni jadına saldı. Fiqir elədi qərdu qi Durnisəsiz өmrun nə ləzzəti, nə dadı nə məksədi qərunmurdu.

— Jox, mənə pyl lazım dejil-dejirdi: mənə sən lazımsan, arvad, qi өləndə də uzumu kibləjə çөjurəsən! Jaxsa, by gurbətdə өlsəm məni basdıran da olmyjacak!...

* *
*

Qarbalajı зəhərə qələn qibi qetdi Havva karınının janına. Karıja əhdi-pejman edəcəq idi, qi daha by səfər Durnisəni qətirib, «pir» dejib japıзacak. Fiqiri də by idi, qi arvad qələn qunu, pyllardan ona «alıзdım jandımdan» bir çəpqən; xaradan da bir tyman alsın.

Qarbalajı Ejvaz kapını açıb, karı ilə qəruзdu. Karı həmiзəqinə qərə qөzə qefsiz dəjirdi. Qarbalajı syal cavabdan sonra Durnisədən səz saldı:

— Aj, nənə!-dedi: aranı da qөzirsən , dagı da qəzirsən; jenə evsiz eзiqsiz agzıjın dadı olmyr.

Ev, eзiq adamın abır və hajasıdır; rahatlıgıdır!.. Qaз jenə əvvəlqi vaktlar ola idi... Durnisəsiz dolana bilmirəm!

Karı «Ah» çəqdi.

Qarbalaı jenə:

— Allahdan dilədijim odyr qi, mənim bir qunum Durnisəsiz olmasın!.. Nənə, dytdygym izə elə peƶman olmyƶam!...

Karı qəjsunu əturub, dedi:

— Adam bir dəfə peƶman olar, iqi dəfə olar... kadan alım, sonqy peƶmanlık fajda verməz!... Allaha kyrban olym, məsləhət əzunundur!

Qarbalajı Ejvaaz karının səzundən və kaƶ qəzundən bir jas, bir matəm xəbəri olmagını dyjyb hovlnaq:

— Nənə, joxsa Durnisənin baƶına bir iƶ qəlib?

Karı-baƶını aƶagı salıb, javaƶ səslə:

— Nə eləməli? Məsləhət allahındır!

Elə bil sojyk bir xəncər ilə qarbalajının urəjini deƶdilər, sojymyƶ kan axıb cəmi bədəninə jajıldı. Otak baƶına dolanmaga baƶladı. çıxdı quçəjə-byrada da haman mənzərə: ətrafdaqı evlər tamamən qarbalajının baƶına fırlanırdılar.

Qetdi. Kabagına çıxan quçələrdən qeçdi, ƶəhərdən çıxıb yƶaklaƶdı. Kajalardan endi. Tozly, topraklı cıgır ilə addım ata-ata baƶ alıb, qetdi. Kylakları eƶitməqdən, qəzləri qərməqdən qyja əl çəqmiƶdilər; eƶitməz, qərməz bir halətdə qedirdi. Jolyn jan jərəsində qi yçyk kəbirlərə dikkət etmijərəq, ətdu. Cəmi kəbirstanı fırlandı, dolandı. Təzə bir kəbrə javıklaƶıb, jıxıldı. Qarbalajı Ejvaz baƶını kəbrə səjqujub, səssiz peƶman, gəm alydəsi agladı.

* *
*

Kəbristan qanarında, otly təpədə təqcə bir kəbir var. Bahar olan da by kəbrin ətrafında əlvan çiçəqlər açıb, dilnəvaz kokyları ilə adama ləzzət verirlər. Koca, beli buqulmuƶ bir qiƶi, hər cyma axƶamı qəlir by kəbrin janına. Yçyb dagılmıƶ jerlərini duzəldir, ətrafında bitən tıqanları, alakları koparıb atar. Və sonra baƶ daƶına səqənib, saqit, samit aglar, aglar, aglar joryldykda, jaƶlı qəzlərini qəjə tiqib, istigasə elər:

— Pərvərdiqara! Məni həsrətdə kojma! Bir sən birlijin hörmətinə məni Durnisəjə jetir!

Koca qiƶi tələbə çagırar, kyran oxydar və fatihə verib, qəzləri jaƶlı qeri kajıdar.

Koca ƶəhərə qəlincə, əz əzunə fiqir elər:

— Jazık Durnisə! Allah sənə rəhmət eləsin, kədirini bilmədim. çəpqən dejə-dejə qetdin, ala bilmədim... Nisqilin urəjimi daglıjır!...

Zejnal - bəj.

Pristavyn muavini Zejnal-bəj, sabah ertə dəftərxanaja gələndə, orada ajrı halət gördu; karadavojlar supur ha supur salmışlar; pristav da dəli qibi otakda ojan by jana kaçır, karadavojların ustunə çıgırırdı:

— Muftəcə məvacib alıb, il yzyny bircə kəpiqliqsə də iş görmək istəmirsiniz: elə ony bilirsiniz qi, dəftərxanaja girəndən rişvət alırsınız. Bydyr gybernator uç gunə qibi gəlir; hamınızı it qibi kyllykdan kogacak.

Zejnal-bəj gybernatoryn gəlməjini eşidən də,- korkysyndan kılçaları nagara agacı qibi tərpənməjə başladı. «piristov karadavojlarımı korxydyr, joxsa elə gərçəqdən gybernator gəlir?-sözlərini başından qeçirdisə də, həllinə aciz akldı.

— Nikalaj Semjonoviç, dogrydan gybernator gəlir?

Zejnal-bəj junqul bir təbəssum və cəsarətsiz bir səslə syal etdiqdə pristav acıklı:

— Necə jə'ni «dogrydan»? Bəs siz ilə mənim zarafatım var?... özu də cəmi mə'myrları kyllykdan kogacak!...

Pristav sözunu qəsdi və karadovojların birinin bəjrunə bir durtmə salıb çıgırdı:

— Eşşəq, hələ kylak asır, tez olyn barı dəftərxananı supurub təmizlijin, gərəq işimiz nə təhər olyr!

Karadovojlar supurgələri gəturub, cəld supurməjə girişdilər. Bə'zisi qəhnə dəftərləri təqub çırpırdı! qimi murəqqəb kablarındaqı milçəq ölulərini atıb, jerinə murəqqəb təqurdu. Tozdan gəz gəzu gərmurdu.

— Zejnal-bəj, dyrmakdan fajda joxdyr! Barı get bazarı və quçələri supurt.

By sözlər elə bil Zejnal-bəji dərin bir jyxydan ajıltdı; rənqi kaçmış uzunu fovrən piristova çəndərib təəccublu:

— Bə dejirsiniz gybarnator uç gunə qibi gəlir,bir az vaktda bazar quçəni təmizlətməq olarmı?-Orada juz araba zibil var.

«Gybernator» sözu jenə Zejnal-bəji korxyja saldı və şiddətli bir titrəq butun vucydyna jajıldı.

Pristav bir də:

— De nə edəq? Barı dəftərxanaja gələn quçəni supurt qi, gybernator gərub acıgı dytmasın.

Zejnal-bəj pristavyn səzunu jarɩmcɩk kojyb, agɩr fiqir və xijal içində dəftərxanadan çɩkdɩ.

Dəftərxanaja qələn quçənin yçyb, dagɩlmɩʒ sərbəndi əvvəl onyn qəzunə sataʒdɩ. Bynyn sag tərəfini dytan ʒəhər bagɩ idi; byndan da o tərəfə bir neçə hisli ev nəzəri cəlb edirdi.

Zejnal-bəj dərin bir suqytda bagɩn səquq caglarɩnɩn dibi ilə salɩb javaʒ-javaʒ qetməjə baʒladɩ və bir az qetməmiʒdi qi, bir karadovojy jatmɩʒ qərdu. Karadovoj kɩʒ qunəʒinin isticə ʒyai altɩnda lakejdanə xoryldyjyrdy. Və hər xorylladɩkca da belindəqi sɩnɩk kɩndan çɩkmɩʒ xəncərin paslɩ ycy, rənqi solyk çyxanɩn altɩndan muryr ilə enib kalkɩrdɩ.

Zejnal-bəj acɩgɩndan bɩgɩnɩ qəmirə-qəmirə jetirib, karadavojy təpiqlədi:

— Qəpəq yʒagɩnɩ kojasan elə jata. Qecələr səhər bagɩnɩn cagɩnɩ çəqib, jandɩranda heç fiqir eləmirdilər qi, dunjada gybernator da var!

Karadavoj jyxydan diq atɩlɩb, qəzlərini Zejnal-bəjə tiqdi və əlini qicqahɩndaqɩ qudəq və hənalɩ birçəji ustə kojyb, tə'zim etdi:

— Baʒɩna dənum, bəj, nə kyllygyn var?

— Nə olacak, canɩnɩza dərd var! By bagɩn cagɩnɩ nijə səqub, jandɩrmɩsɩnɩz?

— Vallah, bəj, qecələr çox sojyk olyr,

— «Sojyk olyr»; sojyk qəzunuzə qirsin!... Tez ol, jeri urədniq Kylyny tap, dejinən gybernator qəlir; quçələri supurtsun.

Karadavoj bərqunu baʒɩna basɩb, qordasɩ kɩlçɩna dolaʒa-dolaʒa jujurub, qetdi; Zejnal-bəj də bazarnijin çɩgɩrmasɩnɩ eʒidib, rasta bazara dəndu.

Bazarniq Alɩ-bəj hammallarɩ jogyn əsasɩ ilə ʒapbarlɩjɩrdɩ.

Zejnal-bəj jetirdi:

— Jenə nədir, aj Alɩ dadaʒ?

— Adə, by qəpəq yʒagɩ hammallarɩ qərmursən bazarɩ supurməjə də pyl istijirlər. Qəpəq yʒagɩnɩn sən əl, hamɩsɩnɩ jataba koʒyb, Irana kajtarɩb, atasɩna od vyrmalɩdɩr!...

Zejnal-bəj əlini onyn savatlɩ tokkasɩna salɩb, ehmal səs ilə dedi:

— Alɩ dadaʒ, hələ de qərum by gybernatoryn qəlməjinə nə dejirsən?

— Nə dejəcəjəm, Zejnal, evimiz jɩxɩlɩb! Qaʒ by səfər qəlməji jalan ola, adam iʒləri duzəldə... ədə, sən əl, neçə ildir kyl-

lyk elijirəm, elə bil by ɋun ɋəzum açɩlɩb ,by qəpəq yɜagɩ bakkallar tabakları irəli duzə duzə az kalɩblar mejdanɩ dytsynlar; əzlərinin də satdɩkları tamam qəhnə ɜej: mejvə, ɋəjərti, jag və javanlɩk...

— Alɩ dadaɜ, onlar dyrsyn qanarda, bəs biz kogylsak nə kajɩracagɩk? Hamɩ «əzunu dytyb» bizdən savajɩ.

— Hə, balam, odyr urədniq Kyly kyllyga ɋirəndən bəri bəjuq imarət tiqdirib; bankda da, dejirlər on min manat pyly var. Qəpəq oglynyn əvvəl heç zadɩ jox idi.

— Pristavyn da ɋefi qəqdur, o da əzunu kaçakçɩlardan jaxɜɩ dytyb.

— Ədə agɩllɩ adam elə olar da! Dejir riɜvət alma; elə qi aldɩn beɜ manat, on manat ja bir ɋəllə kəndə jɩxɩlma. Alɩrsan juz al, min al! O dyr qi hacɩ Kasɩm hər bazardan ɜəhər jerini gəsb elijib, xəlvət duqən tiqdirəndə, pristova paqətdə iqi juzluq ɋedir. Aj, Zejnal, hacɩ Kasɩm azɩndan ildə xəlvət beɜ duqən tiqdirirmi?

— Bəs nədir, a qiɜi!

— Di min manat pristovyn nəjinə dəjməz!

Zejnal-bəj byrada dərin bir «ah» çəqib, dedi:

— A qiɜi elə aralɩkda kalan biz fəkir oldyx!

— Zejnal, jenə sənin də iɜin jaxɜɩdɩr; pristavyn səbəbinə axɩr sənə də az çatmɩr.

— A qiɜi haradan, juzluqlər pristova ɋedəndə, mənə də bir ɋəllə kənd ɋəlirdi; musəlmanɩ tanɩmɩrsan: əz musəlmanɩna xejir verməz!

Alɩ-bəj əsasɩnɩ sol əlinə alɩb, sag əlini Zejnal-bəjin çijninə kojyb tə'qid ilə:

— Sən jenə kənd alɩrdɩn, mən heç ony da ala bilmirəm. Hərdən bir kəssab duqəninin dalɩnda azarlɩ kojyn qəsiləndə «baɜɩnɩ dytyram». Onda evə ət qəndərirlər; dytmyjan da o da heç qəlmir. Qəpəq yɜagɩ azarlɩ kojyny da elə qəsirlər qi heç ajda bir də baɜɩnɩ dyta bilmirsən!!..

— Xulasə, Alɩ dadaɜ, bynlar kyrtarandan sonra bircə əlacɩmɩz var: qərəq gybernatoryn ɋəzunə ɋəruqmijəq. Belə olsa bir təhər ətuɜəriq...

Mən qi belə eləjəcəjəm; nə ɋərsun qi, nə də kyllykdan kogsyn!

Alɩ-bəj cavabɩnda ɋərnəɜib dedi:

— Hələ bilmirəm heç mən nə kajɩracagam. Sabahdan ɋəpəq yɜagɩ hammallar ilə dejiɜməqdən jorylyb, əlurəm. Sakkala

da çoxdan həna kojmamışam; qedirəm hamamda həna baglıjıb, jatam. Qlərum sonra nə olacak.

* *
*

Zejnal-bəj bir neçə saat bazarı dolandıqdan sonra urədniq Kylyja rast qəldi. Urədniq Kyly yca boj, naziq kara bəniz bir adam idi; həftənin uç qununu kyllyk edəndə, dərdunu təgjir libas edib, ejəi-işrətdə qeçirərdi.

Zejnal-bəj Kylyny qərcəq, sərzəniəli:

— Aj Kyly, balam, belə olmaz; hardasan? Bəs by kırıjmış karadavojlar necə olyb qi, biri tapılmır isə qəndərim?

Urədniq Kyly sust uzunu bir az jaxşıladıb, kızarmış qəsalətli qəzlərini Zejnal-bəjə dəndərdi:

— Karadavojların beəi pristovyn evində kyllyk edir: sy dayjan, pişmiş pişirən, bazara qedən... uç dərdu də dunən urədniq Həsən qildə idi. Olsyn qi imdi jatıblar.

— Səndəmi orada idin?

— A qiəi kojyrlar qi, quc ilə dytyb, aparılar qi, qedəq kymar ojnyjak. Vallah uç dərt qundur qi jyxysyzam; başım lapçatlıjır!

Zejnal-bəj uzunu Kylydan dəndərib, qədər ilə:

— Pəh! Əlinizdən qələn iəi tərədib, heç bir demirsiniz qi dunjada gybernat da var. Jıgılırsınız qecədə urədniq Həsənin evinə kymarı vyryrsynyz; ydyzanda da dyryb, duəursunuz kâpı konəynyn evinin canına. Xalkın kab kacagını ogyrlyjyrsynyz; çal, çəpərini səqub, jandırırsınız; bilməzsən nəjlijirsiniz. Imdi nə dejəq gybernata? Dejəq urəqniq Həsən evində kymarxana açıb?

Zejnal-bəj hirsindən qəpuqlənmiş agzını silib, Kylydan ajrılıb qetdi. Və neçə addımlık məsafədə bir də dajanıb çıgırdı:

— Qasıb-qysyblar qundə əiqajətə qəlirlər qi, karadavojlar kalık pylynyz var dejib, kablarımızı, paltar və palasımızı çəqib aparırlar; pişmiş bişirməjə, ustə otyryb, dyrmaga da bir əej tapmırık.

Qəpəq yəagı! Kalık pyly bir dəfə olar, iqi dəfə olar; daha qundə kalık pyly jıgılmaz! Belə əejin başı bir qun açılar adamın anasını agladarlar...

Zejnal-bəj karadavojların karasına səjləndiqcə odlanıb no' bə no' fəhşlər verməjə başladı və nə dərəcə hirslənmiş idisə, turqun sajsız hesabsız səjuşlərilə kənaət etmijib rysca da «isvolyçlar, dyraklar, negodjajlar» dejə fəhş verib salıb, qetdi.

* *
*

Gybernator şəhərə varid olmyşdy. Polis mə'myrları, şəhərin zahir qərnuşunu bir təhər kajdaja salmaga var kuvvələrini sərf etmişdilər və imdi də şəhərin hal və ovzaini gybernatora rovnəkli syrətdə qəstərməji hər qəs özunə mukəddəs bir vəzifə bilirdi. Onyn uçun də karadavojdan dytmyş Kala bəjinədəq rəsmi libaslar ilə bəzənib, muəjjən movke'lərini məşgyl etmişdilər. Bir xilaf kanyn iş şəhər asajişinə zidd hadisə və məxlykyn təəjjuşunə muzurr hərəqətlər onları nəzərindən eblə ötuşmurdu. Xulasə, ədalət həqmuranlıgında kyrtlar kyzy ilə otlyjyb, umymi xoşbaxtlıq, umymi qamjablıq bərpa idi. Əlbətdə by xoşbaxtlıgın qunəşi polis mə'myrlarından ötri dogmamışdı; bynlar məramına najıl olmamışdılar: bynların təntənəli zahirləri altında pis bir hal, qeçmişdəqi dəbdəbəli qunlərin arzısı, ejşi-işrət mənbəin jas və məlalə dənməsi qizlənib, uraqlərini parçalıjırdı. Gybernatoryn qəhnə mə'myrları əzl etməq kəsdilə şəhərə qəlməsi hər qəsə qun qibi aşqar olmyşdy. Bircə Zejnal-bəj toxtak dyryb, əvvəlqi lajihəsində sabit idi:

— Mən gybernatın qəzunə qəruqmərəm; harada qərərəm kaçıb qizlənərəm. Daha məni qərmijə-qərmijə necə kyllykdan kova bilər. Jəkin, heç jadına duşmujəcəjəm!

By sözləri Zejnal fiqirindən qeçirib, həmişə təsəlli tapırdı və səzundə sabit dyran qibi fe'lini də ona mutabik edirdi. Gybernator divanxanalara səfər dytdykda, polis mə'myrları təmqin - vikar ilə onyn dalınca duşub, qedirdilər, və onyn syalına fovrən və xoş ləhn ilə cavab verməq və ja hər əmrinə tabe' olyb, can və baş ilə əmələ qetirməq; hətta simalarından da muxlisanə təbəssumlər ojnatmak ilə gybernatoryn husni-təvəccehunu kazanmak istijirdilər.

Zejnal-bəj by hərəqətlərdən yzak idi. Həmişə saqit və samit lap dal tərəfdən dyryb varlıgını belə buryzə verməq istəmirdi Jerişində ehmal, tərpənişində ehmal; nəfəs almaga da kənaət edirdi. Hərdən gybernator dönub, kala bəjindən və ja gejri polis mə'myrlarından bir şej syal etdiqdə, Zejnal-bəj onyn zəhimli nəzərinə karşı qəlməməq fiqrilə başını javaşca əjib, pristavyn arkasında qizlijirdi. Belə də olyrdy. qi dilənçi və ja hammallara bir əmr verməq bahanası ilə mə'myrlardan aralanıb, ajak saxlıjırdı və sonra juz addımlıq bir məsafədən gybernatory tə'kib etməjə başlardı. Qim bilir, gybernatoryn hər səsi çıkdıkga Zejnal-bəjin urəjinə nə korxylar çəqurdu, bədəninə necə titrəmə du-

ƶurdu? Biçara cur-bəcur əzablara qiriftar olyb, sifətində dəqikədə min rənq muƶahədə olynyrdy. Bircə yzakdan gybernatory tə'kib etməq by əzabı junqulləƶdirirdi. Elə bil, Zejnal-bəjin urəjini bir agır sıkıntıdan qanar edirdin; asydə nəfəs alıb, kol və kılçalarını titrəqdən xilas edirdi.

Bir qun sabah ertə Zejnal-bəj dəftərxanaja daxıl oldykda, konƶy otakdan gybernatoryn gəzəbli səsini eƶitdi. Səs əvvəl onyn kylaklarında əcib bir hal ilə cinqildijib, cəmi bədəninə sirajət etdi; pis bir tə'sir vucyda qəldi: Zejnal-bəj bihiss dyryb, agzı açık kaldı: kabaga qetməjə curət etmirdi, qeri kajıtmaga da titrəjən kılçalarında takət jox idi. Gybernatoryn səsi qetdiqcə javıklaƶıb və onyn karanlık karidordan kapıja karƶı qəlməji aƶqar olyrdy. Zejnal-bəj byny hiss etdiqdə çar-naçar sıçrajıb, kapımın dalında qizləndi və byny bir elə kuvveji-naqahan ilə əmələ qətirdi qi, quncə səqəli iri supurqə dəƶəmənin ustə duƶub, kapıja tərəf qələn gybernatory təƶviƶ saldı. Gybernator əvvəl bir az dyryxyb, sonra əlindəqi kamçı ilə kapynyn dalını kyrtdaladıkda Zejnal-bəj ortalıga sıçradı və arık əlini qicqahına kojyb, tə'zim etdi. Gybernator təəccublu baxıb, acıklandı və zehimli səsilə çıgırdı:

— Von!!...

Neçə dəkikə idi qi, gybernator arkasındaqı polis mə'myrları ilə dəftərxanadan yzaklaƶmıƶdı. Laqin Zejnal-bəj əli qicqahında əvvəlqi jerində sibit kalıb, dili dytylmyƶ səjlujurdu.

Ba-ba-ba... Balll... bal... balalarım... var... ac, ac kalarlar!...

Ag sakkal.

Qulsum karı jykydan ɋulə-ɋulə ajɩlɩb, jatacagɩnɩn ustə otyrdy. Ɋunəɜ çɩkɩb, pəncərədən otaga duɜmuɜdu. Qulsum karı ɋunəɜə bakɩb, өz өzunə dedi:

Ɋunu çɩxardan allaha kyrban olym. O allah mənim allahɩmdɩr; ɋөr jyxymy necə çin edəcəq. Elə by ɋun Alɩpaɜa aganɩn kɩzɩna elçi ɋedəcəjəm.

Karı bir az fiqirə ɋedib, ɋulumsundu:

— Fərəcimin pyldan pyly, bojdan bojy, əsnaf olanda nə ejb elər... Fərəcədə kyrban olym, bəjzadə niɜanlɩsɩna da.

Karı çoxdan oglyny evləndirməq fiqrində idi, amma bilmirdi qimi alsɩn. Əsnaf kɩzɩ ilə arasɩ jox idi, bəj kɩzɩ da almaga cəsarət eləmirdi. çunqu bəjlər kɩzlarɩnɩ əsnafa verməzdilər; qasɩb da olsa idi өzləri qibi «nəcib» və asil-qөq bəjlərə verərdilər. Biçara Qulsum karɩda by əsil-qөq harada idi: Əri sovdəɋər hacɩ, ogly da tacir; sabah dəftər koltyklarɩnda bazara ɋedib, axɜam kajɩdardɩlar. Daha bynlarda bəjlərə lajɩk ɜucaət, təmqin və vikar tapɩlmazdɩ. Barı bir kɩrgɩ isə də hərdən kollarɩna alɩb, qəzdirməzdilə qi, bəjə oxɜasɩnlar. By «qəsafət mə'də» ilə də Qulsum karı atɩla-atɩla ɋedir qi, oglyma ɋərəq bəj kɩzɩ alam! Jenə by jyxy ahvalatɩ olmasa idi, karı bəlqə fiqirindən daɜɩna idi; By jyxy da belə aɜɋar idi qi, xejir iɜdən bojyn kaçɩrmak olmazdɩ.

Qulsum karı jyxyda ɋөrmuɜdu qi, samanlɩkda at arpa çyvalɩnɩ ijlijib, ɜɩllaga kalkdɩ və ajagɩ mehtərin aftabasɩna dəjib, təquldu.

Karı korxysyndan sɩçɩrajɩb, jyxydan ajɩldɩ; və ɋөrduqləri jyxy oldygyny dyjdykda, ɋulə-ɋulə jormaga baɜlarɩ.

— «Atcɩgaz» myraddɩr. Bynyca bilirəm - dedi: «aftaba» da qi, paqlɩkdɩr. «Sy da »ajdɩnlɩkdɩr. O qi kaldɩ «ɜɩllak»?...

Karı bir az fiqirə ɋetdi. Baɜladɩ koltygynyn altɩnɩ kaɜɩmaga. Ondan byrnyny kyrtdaladɩ və sonra birdən kəhkəhə çəqib, ɋulməjə baɜladɩ.

«Ɜɩllak» nə olacak qi, - dedi: o da tojdyr, ɜadjanalɩkdɩr...

* *
*

Alɩpaɜa aga pəncərədə otyryb, xanɩm ilə kaljan çəqməjə məɜgyl idi. Kyllykçy Qulsum karɩnɩn ɋəlməjini xəbər verdi.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Xanım zəhimli uzunu kyllykçyja dəndərib, lap jogyn qizi səsi ilə dedi:

— çagır qəlsin içəri.

Qulsum karı daxıl olyb, otyrdy. Xanım javaz səslə:

— Xejirdirmi, a Qulsum karı?

— Xejir olmamız nə var, xanım sənə canım kyrban, qəldim qərum bəjlər nə təhər dolanırlar; biz də bəj olmak istijiriq.

Karı sözlərini kyrtarmamız, kəhkəhə çəqib, quldu. Xanım da qulumsundu. Alıpaza ağanın da uzunun kırızları bir balaca açıldı. Bir az suqyt bərpa oldy. Qulsum karı qəzlərini otaga qəzdirib, təbəssumanə:

— Bizim Fərəc də sizinqi qibi otakları rənqlədib, qizi əhdəsindən qələ bilmir; neçə min manat evə xarc çəqib.

Karının sözlərinə bəj və xanım əsla e'tina etmədilər.

Bir az da saqitliq duzdu. Qulsum karı curətli:

— Xanım, bazına dənum, bax pyldan çox pylymyz, maldan çox malımız; jaxzı evimiz... Fərəc də bazı azagı bir yzakdır, elə əz yzagınızdır. Vallah sizə də lajıkdır: qəzəl qəjcəj... janı kızınınzın biri də bizə duzməz?

Qulsum karı sözu kyrtarmamız, jenə qulməjə bazladı. By səfər xanım karının cavabında uzunu tyrzydyb, ərinin uzunə baxdı. Əri də siması ziddətli bir halda arvadına baxıb, sonra Qulsum karını bazdan ajaga acı bir nəzərdən qeçiritdi. Alıpaza aga hirsindən istədi kaljanı qəturub, karının bazına çırpsın; çunqu adamdan xatəmə qərunməmizdi qi bəj kızı əsnafa verilsin. Bir də xan lə'nət zejtana dejib, suqyta qetdi.

Xanım istədi dyryb, karını saçlasın, sonra bir təhər saqit olyb, əz əzunə dedi: «Məsəldir qi, «kız agacı-koz agacı; hər jetən bir daz atar». Amma hər daz atanın da bir cavabı var qi, verərlər. Əsnaf arvadı bəj kızına elçi qələndə dejərlər: «Jolyn altı ilə qəlmisən altı ilə kajıt, ustu ilə qəlmisən ustu ilə; rə'jətsən tajını tap...»

Alıpaza aga əzunu toxdadıb, ehmal bir səs ilə karıja dedi:

— Bacı, kızı sənin oglyna verməjə mənim heç bir sözum joxdyr. Ancak bizim də bəjujumuz var ,ag sakkal var, dejəriq, qərəq o nə məsələhət qərur.

Alıpaza aga by sözləri dediqcə, səsində acı bir məglybijjət və qudyrətli bir sızıltı ezidilirdi. Sadə lovh karı isə, ağanın ahvalını anlamıjıb sözlərindən bir dərəcə zad olmyzdy qi əz əzunə qulumsunurdu.

* *
*

Qulsum karı piləqəndən enib, qedə -qedə belə xijal edirdi: «jyxym çin oldy: kızı lap alıb, kyrtarmıəam... ag sakkal da nə dejəcəq qi, o da razı olacak...»

Karı dadlı-dadlı xijallar edə-edə həjətə enmiədi, bir də pilləqənin altından iri qəjdəli bir it sıçırıjıb, karını basmarladı. Karı kıəkırmaga baəladı. It onyn paltarlarını didiq-didiq edib, jerə təqdu. Biçara arvad nə kədər səs quj saldısa, haraja bir qəs qəlmədi. Axırda naəlac kalıb, bir təhər itdən xılas olyb, özunu çörəq təndirinə sokdy və dəmir sacı baəına çəqdi. It jetirib, arvadın əllərinin dərisini tamam diələri ilə səjyb, təqdu.

Alıpaəa aga balkona çıxıb çıgırdı:

— Aj yəak iti baglıjın!

It baglandı. Qulsum karını kanına bələəmiə təndirdən çıxardılar. Aga riəxəndanə bir təbəssum ilə uzunu karıja döndərib dedi:

— Bacı, kızı verməjə qərunur qi, «ag sakkal» razı dejil imiə.

* *
*

Karı quc ilə özunu evinə jetirib, bərq titrətdi və uç qundən sonra.... öldu. Jyxyda at əıllagı qərməq, titrədib ölməq mə'nasına imiə!..

Zakkylynyn xejir izi.

Pajɪz qunu idi. Balaca səhərin quçələrini dyman burumuzdu. Xɪrdaca evlər qəlqə qibi qərunurdulər. Səs, quj jox idi; elə bil səhər gəmə batmɪz idi. Bircə yzakdan əzan səsi qəlirdi. Bir az qeçib, karanlɪk duzdu; quçədən qedən adamlarɪn da ajagɪnɪn zappɪltɪsɪ qəsildi: xalk evlərinə çəqildi. Nalbənd qarbalajɪ Kyrban da duqənini baglɪjɪb «halva bazar»dan evə qəldi. Quçə kapɪsɪnɪ jymyryk ilə dəjub, dejirdi:

— Qəpəq oglynyn jerində elə bil tyfan kopyb!

Və bərq-bərq qurqə burunurdu. Qarbalajɪnɪn arvadɪ Nənə xanɪm səsə kapɪnɪn dalɪna qəlib, soryzdy:

— Qimsən?

Qarbalajɪ acɪklɪ səs ilə cavab verdi:

— Hələ qimsən də dejir, axmak kɪzɪ axmak! Tez ol kapɪnɪ aç sojyk məni qəsdi!..

Nənə xanɪm kapɪnɪ açɪb, kajɪtdɪ evə. Qarbalajɪ Kyrban da içəridə bazmaklarɪnɪ çɪxardɪb, sitildijə, sitildijə kaçɪb, evin ortasɪndaqɪ ocagɪn kɪragɪnda otyrdy və bazladɪ əllərini kajnajan pitinin bygynda kɪzdɪrmaga. Sojyk qizini belə vyrmyzdy qi heç ogly Zakkylynyn evdə olmamagɪnɪda anlamɪrdɪ. Qarbalajɪ Kyrban əllərini kɪzdɪrɪb ajaklarɪnɪ da ocagɪn kɪragɪna yzatdɪ və pitini iqi kɪlçasɪnɪn arasɪna aldɪ. Qərunurdu qi, qarbalajɪ bir balaca kɪzɪzmɪzdɪ; çunqu isti vyrdykca byrnynyn syjy dajanmɪrdɪ, qizini tənqə qətirirdi. Axɪrda bazɪnɪ əjib, ocagɪn kɪragɪna byrnyny belə bərq sildi qi qul dyman qibi kalxɪb, Nənə xanɪmɪn bazɪna təquldu.

— A qizi, dəli olmamɪsan, nə kajɪrɪrsan?

— Eh,! axmak kɪzɪ axmak! Məjər çəldən xəbərin joxdyr; qəpəq oglynyn jerində elə bil tyfan kopyb!

Bir azdan sonra qarbalajɪ dəstəmazdan ətru sy istədi. Nənə xanɪm sojyga bakmɪjɪb, qetdi həjətə kyjydan sy çəqməjə. Qarbalajɪ Kyrban bir az biqar kalɪb, sonra bazladɪ qəjnəjinin koltyklarɪndaqɪ və ətəqlərindəqi cuculərdən dazɪjɪb, ocagɪn kɪragɪnda kɪrmaga. Biçara hejvanlar ocagɪn kɪragɪnda pəraqəndə olyb, hər tərəfə kaçɪzɪrdɪlarsa da, jenə qarbalajɪnɪn dɪrnagɪna rast qəlib, zəjif canlarɪnɪ ona kyrban edirdilər.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Nənə xanım syjy qətirib, aftabada quncə kojdy və palasları qeri katladı. Qarbalajı dyryb quncdə dəstəmaz aldı və cəld namaz kılıb, arvada tapşırdı bozbaşı çəqsin. Arvad dedi:

— A qizi, bircə səbr elə koj oglyn da qəlsin, bir jerdə jejəq, cyma axşamıdır elə ölulərimizin də ryhy şad qedər.

Nənə xanımın sözu qizinin aglına batdı; saqit qəldi ocagın kıragında otyryb, fiqrə qetdi və bir iqi dəkikədə başını tərpədib, uzunu arvada çöjurub, başladı:

— Belə olmaz, qecənin jarısına qibi qəzməzlər, nəjə demirsən «ogyl, vaktında evə qəl»?

— Nəjə qəlsin, a qizi? Evdə nə var? Koj cahıldır qəzsin! Evə qətirib, ev tojygy kajırmıjacaksan qi?

— Kandı da, kandı da! Axmak kızı axmak! Mən sənə demirəm qi qətir ev tojygy kajır. Dejirəm qi qunduz biqar-biqar duqənlər kabagında qəzdiji bəsdir: qunduz kymarxanalarda qullənib, evin şejlərini aparıb ydyzdygy qifajət elər. Barı qecə olanda xarabaja tez kajıtsın...

— Ydyzmagının sənə dəxli joxdyr! Sənin şejini aparmır qi; öz atam evindən qətirdijim şejlərdir. Özum verirəm qi aparıb, nə elijir eləsin, təqi gəm jejib, urəjinə xal salmasın. Bircə ondan savajı qimim var: elə əqib, biçdijim odyr, tajna. By da məqtəbə kojmak oldy qi, başını bəjudəsən....

— Heç bilirsən, Nənə xanım, mənim başıma nə qətirdin? Istəmişəm məqtəbə kojam karadan başı çıxsın-demisən: vaj bircədir oxyjar urəji kısılar, ölər; məqtəbdən çıxarmışam. Istəmişəm sənətə kojym qi, avara kalmasın-demisən qi o nejlir sənəti, cavan yşakdı koj bəjusun. Imdi də belə, Nənə xanım? Imdi də belə?.. kojarsan qi murtəd kızı, murtəd, oglym mənim sözumə baxsın; ony eləmisən mənə duşman...

— Jaxşı eləmişəm! Bir də jaxşı eləmişəm; əlimin də içindən qəlib. Agzını təmiz saxla!

Qarbalajı Kyrban dyryb, «qəpəq kızının cavabına bax» dejə-dejə Nənə xanımın başına bir neçə jymyryk vyrdy və istədi belinə də bir iqi təpiq salsın.... ajagı pitijə ilişib bozbaşı ocaga təqdu. Bir dəkikədə qul və tustu evi burudu....

*

* *

Sabah qarbalajı Kyrban tezdən dyryb, namaz da kılmamış istədi bazara qetsin, arvad ony dytyb dedi:

— A qizi, evdə çaj, kənd joxdyr. Pyl ver aldırım.

Qarbalajı arvadı qeri itəlijib, səjə-səjə evdən çıkdı. Nənə xanım bir az fiqirə qedib, pəncərənin kabagına jeridi - qun çıkıb, agacların baзına зəfək salmıзdı; hava təmiz və çox sojyk idi. Bir də qeri kajıtdı, əsnijə-əsnijə dalına bir çirqli və cırık jorgan salıb, otyrdy. Ocagın halına baxdıkca qecəqi işlər Nənə xanımın jadına duзurdu və əz əzunə dejirdi:

— Зakkylynyn qəzməjinin ustə mənim baзıma çox iз qələcəq... bir jana da baxanda qizi pis demir: «Qəzən ajaga daз dəjər». Qərəq daha javaз-javaз onyn ipini çəqəm. Əzunun də avara qəzdiji bəsdir; qedim bir tanrı bəndəsinin kızına qətirim, bəlqə quçələrdən daзına. Onyn baзına cilov qeçəndən sonra mən də rahat olaram; daha qizinin qətəjini jemərəm. Həmi də qəlini olmak da elə bir jaxзı izdir. Dunja da əlum, itim, dunjasıdır; bəlqə azarladım, bəlqə baзıma bir iз qəldi; onda mənə qim kylak asar. Qəlinim olmasa, damın oltında kalasıjam qi kalasıjam!...

By halda kapı açılıb, Зakkyly içəri qirdi. Зakkyly ijirmi uç jaзında bir oglan idi. Yzyn byryny sojykdan kızarmıзdı və xırda qəzləri jorgyn bakırdılar. Nənə xanım oglyny qərəndə jerindən atılıb, baзladı:

— Bıj, aj, balam, haradasan? Nəjə biqefsən, kyrban olym?

Зakkyly evi qərəndə mat kaldı: bir tərəfdə çirqli mutəqqələr təqulub, bir tərəfdə palaslar kovzanmıзdı və ocagın ortasında piti jıxılıb, bozbaзın ətləri qulə təqulmuзdu.

— Jenə joxsa qizi ilə dava daлaз eləmisiniz, aj, nənə! Nə ustə oldy de qərum?

— Nə ustə olacak, sənin ustundə! Dejir nijə qecələr qezir...

Зakkyly acıklanıb nənəsinin səzunu qəsdi:

— Onlyk nə var? Qəzirəm əzumə. Vallah bogazını kyз bogazı qibi uzərəm!

Зakkyly jyxysyz olmaga qərə paltarlı jerə yzandı, ustunə bir çirqli jorgan çəqib, qəzlərini jymdy və bir də baзını kovzyjyb, «vallah bogazını kyз bogazı qibi uzərəm» dejib, jatdı.

* *
*

Bir neçə vakt qeçdi. Pajız kyrtardı. Kıзda javaз-javaз karı və sojygy ilə ətub qetdi. Bahar javıklaзdı: daglar, səhralar jyxydan ajılıb, qəjərməjə baзladı; agaclar çiçəq açdı; hava kızdı. Nənə xanım da evdə otyrmyrdy: cəhrəsini çıxardıb, həjətdə armıd agacının dibində kyrmyзdy; axзamadəq vızıldadırdı. Qarbalajı Kyrban izə qetməjəndə həjətdə bir jerdə çaj da

içirdilər və çaj içəndə fiqirlərindən çox çox ɜejlər də qeçirdi. Məsələn: arvad dejirdi:

— A qiɜi, heç bir Ɜakkylyny evləndirmədin axɩr.

Qiɜi də ona cavab verirdi:

— Dogrydan arvad bir halal sud əmmiɜini tapsa idin jaxɜɩ olardɩ.

Bir qun jenə səhbət vaktɩ Nənə xanɩm dedi:

— Aj qiɜi, əmur qetdi, qun qetdi, bircə toj eləmədin. Allaha heç rəva dejil qi mənim taʒlarɩm hamama qedən də byxçasɩnɩ qəlini qəturşun, canɩn surtsun, jyjyndyrsyn, çɩxanda da baɜmagɩnɩ cutləsin; amma mənim qəlinim olmasɩn! Jox, belə olmaz, qərəq Ɜakkylyny evləndirəq.

Bynyn cavabɩnda qarbalajɩ Kyrban soryɜdy:

— De qərum sandɩgɩnda nəjin var?

— Aj qiɜi, atajɩn qəry hakkɩ heç zadɩm joxdyr. Nəjim var qi, aj baɜɩ daɜlɩqɩn ogly.

— Mənim əzun bilirsən qi heç zadɩm joxdyr. Bəs nə kajɩrak?

Bir neçə dəkikə fiqrə qedəndən sonra birdən Nənə xanɩm əllərini kovzyjyb dedi:

— Tapmɩɜam! Bir artɩk palazɩmɩz var ony satak toj elijəq.

Qarbalajɩ Kyrban çybygy doldyryb, almɩɜdɩ agzɩna və hərdən bir hajxɩrɩb, agacɩn dibinə tupururdu və arvadɩn sözünə kylak asmɩjɩb, dejirdi:

Axɩ mən də qiɜijəm, koj bir fiqir elijim.

Və sonra ɜahadət barmagɩnɩ alnɩna kojyb, və qəzunun altɩnca arvada baxɩrdɩ:

— Bilirsən nə var, joxsa jox?

Nənə xanɩm soryɜdy:

— Nə var, aj, qiɜi?

— Hələ dyr-dedi və neçə vaktdan sonra: arvad da olsan jaxɜɩ fiqir eləmisən... ja... xɜɩ.... fi.... qir... di. Satak qetsin! Mən palazɩ satɩm, sən də sabah məɜɜatəni tap, qətur qet kɩz axtarmaga. Bildin?

— Nejəcə bilmədim, aj, qiɜi!

* *
*

Sabah ertə idi. Qun təzəcə çɩkmɩɜdɩ. Qəzləri ɜeh ilə dolmyɜ çiçəqlər javaɜ-javaɜ açɩlɩrdɩlar. Armɩd agacɩnɩn dibində palas salɩnɩb və ustə çirqdən karalmɩɜ bir samavar kajnajɩrdɩ.

Qarbalajı Kyrban, Nənə xanım və bir ajrı arvad otyrmyэdylar. By arvad qudə boj, adətdən qanar jogyn bir adam idi. Baэı ag, uzu kırıэmıэ, byrnynyn kabagı da həmizə byrnoty çəqməqdən qəj olyrdy. Bynyn sənəti məээatəliq idi. Jeri duэəndə noxyd ilə fala da baxırdı; çəpçuluqdə də mahir idi. Belə camaat arasında məэhyr olmyэdy qi, janına tez-tez azarlı da qətirirdilər. Bynlara məээatə baxıb, dejirdi:

— Bıj nəji var qi, urəjində tiqə kalıb, by saat sıgaram ətər qedər iэinə...

By arvadın adı Jetər idi.

Qarbalajı Kyrban çybygy doldyrb, damagına aldı və Nənə xanımdan bir od istədi; o da samavardan maэa ilə bir od çıxardıb, çybygyn baэına basdı və uzunu döndərib, qarbalajıja dedi:

— Aj, qiэi, nijə dinmirsən? çybygy sonra da çəqə bilərsən, bircə dillən!

— Sən atajın qəry, məndən əl çəq! Mən arvad dejiləm qi sizin iэinizi biləm. Kaldı Jetərə, janı o bilmir byraja Эakkylynyn xejir iэindən ətru qəlib?

— Qiэidi dajna, cavab verdi!

By sözləri Nənə xanım dejəndə Jetər agzının jaэmıjıb, koca kojyn bagıran qibi quldu. Qarbalajı Kyrban çybygy agzından çıxardıb, baэladı:

— Aj balam, axır bir söz joxdyr dejim... çajınızı için, qedin bəlqə Эakkylyja bir halal sud immiэini tapasınız. Baxın, qəjçəjini alın, uzu jola, fəkir və iэləq olsyn. Daha bir sözum joxdyr; allah by iэdən bizə çox xejir versin!

Jetər jaэmanıb dedi:

— Amin! Amin! Qun o qun olsyn qəlinin sənə kyllyk eləsin, baэına dönum, jazıksan!

Nənə xanım çaj təqub, bynlara verdi. By halda Эakkyly əlində bir aftaba çıxıb, həjətə qetdi. Və sonra uzunu ətəjinə silə - silə qəldi otyrdy. Jetər jaэmanıb, javaэca byna pıçıldadı:

— Kadan alım, qər sənə nə kız tapacagam.

Эakkyly bynyn uzunə diq baxıb və sonra kızarmıэ uzunu aэagı saldı.

çajdan sonra Nənə xanım Jetər ilə çarэavı burunub, kız axtarmaga qetdilər. Bir evə qirib, iqi evə qirib, axırda elçilər qetdilər birinə. Içəri qircəq qərdulər qunun kabagında palas salınıb, bir kız jyn daramaga məэgyldyr. Qendən baxan qibi kız bynlara xoэ qəldi və iləri jerijib, sy istəməq bahanası ilə kızı

danıʒdırdılar. Kız cəld ustunu çırpıb, kızara-kızara otaga kaçdı.

— Qimsiniz? Nijə qəlmirsiniz? dejə-dejə kızın anası konakların kabagına çıkdı. Nənə xanım Jetər ilə bir balaca otaga qirdi. Otak qeçə və palaslar ilə dəʒənmiʒdi. Syvaksız divar da kədim tufənglər və kılınclar asılmıʒdı; rəflərdə pas basmıʒ mis kablar ust ustə jıgılmıʒdı. Otagın quncundə bir dəjirmi masa qərunurdu. Bynyn ustunun kalın tozy, masanın byrada heç bir iʒə jaramadıgını xəbər verirdi. çirqli pəncərədən az ıʒık duʒməjə qərə otak karanlık idi....

Konaklar dəʒəqlərin ustə otyrdylar. Kız bir azdan sonra əlində bir kab sy kapıdan qirdi. Elçilər kızı təzə paltarda qərəndə hejran-hejran bir birlərinin uzunə baxırdılar. Kırmızı paltar və uzunə təqulən kara zulflər kızın naziq bədəninə daha da qəzəlliq verirdi... Kızın adı Pəri idi. Bynyn quluʒ sifəti və hər nə dejiləndə «bəli» deməji, elçilərə çox xoʒ qəldi. Jetər əlindən byrynoty kabını cəld dəʒəjin altına kojyb, uzunu kıza dəndərdi...

— Bıj, atam anam bojyna, byxynyna kyrban!

Pəri kızarmıʒ uzunu aʒagı saldı və syjy verib, o biri otaga qirdi. Byrada ijirmi altı jaʒında, iri byrynly bir kız otyryb, corab toxyjyrdy və hərdən bir əlilə ocakdan qəmur qəturub, kabagındaqı samavara salırdı. By kız pərinin bojuq bacısı Sənəm idi.

O biri otakda Jetər macal tapıb istədi səhbət açsın. Nənə xanım ilə bir iqi dəkikə pıçıldaʒandan sonra ev sahıbına dedi:

— Baʒına dənum, dogrysy joldan qeçirdiq istədiq byrada bir az sy içəq, amma... kız bizə xoʒ qəldijindən otyryb, kalmıʒıq.

Bir dəkikə saqitliq qeçdi. Konakların uzundən cavab qəzləməq mə'lym olyrdysa da, ev sahıbı həmiʒə dinməz baxırdı. Jetər jenə badrondan byrynotyny avıcının içinə təqub və iqi barmagı ilə byrnyna çəqib, əlini dəʒəjə sildi və bir iqi askırıb, əsjurub jenə dedi:

— Baʒına dənum, bircə de qərum adın nədir?-Sən jaxʒı adama oxʒyjyrsan.

— Məʒədi-Fatmadır.

— By sy qətirən kızındırmı?

Məʒədi Fatma javaʒ səs ilə «bəli» dejib, baʒını aʒagı saldı. Jenə saqitliq duʒdu. By dəfə Jetər istədi mətləbi daha aʒqar eləsin... Ona qərə uzunu Fatmaja çəndərib, dedi:

— Baзlna dənum, məzədi-Fatma, allahdan qizlin deјil daha səndən nijə qizlin olsyn; sənin klzln bizə çox xoз qəlib. Bynyn da (əlini Nənə xanlma yzatdl) bir baзl aзaga ogly var; ony sənə nəqrə verir. Tahl imdi ozun bilərsən nə elərsən....

By halda Pəri əlində çaj içəri qirdi və çajl verib, nənəsinin izarəsilə cəld çlxdl. Nənə xanlm dedi:

— Məzədi, bizi tanlmlrsan, biz də səni. Amma inzallah axlrda qərərsən biz necə adamlk.

Nənə xanlm səz danlzdlkca, Jetər də baзlml tərpədirdi; dejə dejə:

— Elə jaxzl adamdlrlar, allah bəndəsi! Bircə parça ća çəгəqləri var.

Məzədi-Fatma həmizə fiqirdə idi. Sifətində hərdən bir zadlk qərunurdu; amma elçilərə durust cavab vermirdi. Bynlar syal etdiqcə qi, nə dejirsən, klzl verirsənmi; dejirdi:

— Sizin xoз sifətizə verməjə mən razljam, amma qərəq yзaklarln dədəsi də razldlrmy?

Elçilər çajl içib, dyrdylar ajaga qetməjə. Və vədə verdilər qi, iqi qundən sonra birdə qəlsinlər. Konaklar otakdan çlxanda baзmaklarln Pəri çiftlijib, janlnda dyrmyзdy. Nənə xanlm klzln uzunə həsrət ilə baklb, birdən qulə - qulə çənəsinə əlin yzatdl:

— Blj, bojyna kyrban olym, aj mənim balam!....

* *
*

Qun orta idi. Muəzzin yca səs ilə əzan verirdi. Qarbalajl Kyrban Nənə xanlm ilə sufrənin qanarlnda uzu kibləjə əjləзmiзdilər. Bynlardan o jana Jetər uzunu burujub, otyrmyзdy və evin dalında Зakkyly mankalln ustə qabab pizirirdi. Nənə xanlm əzanln səsini eзitcəq, bərq səs ilə Зakkylyny çaglrdl:

— Зakkyly! Зakkyly kyrban olym bir tez qəl!

Зakkyly qələn qibi janlnda jer qəstərib, dedi:

— Baзlna dənum əzan dejilir; tez ol otyr sufrənin baзlnda uzunu də kibləjə çəjur, əmrun klrk qun yzansln!

Зakkyly «A qizi, sən atajln qory koj qərum» dejib, qetdi qabab pizirməjə.

çərəq jejildi. Qarbalajl Kyrban ajaklarlnl yzadlb, çybygy almlзdl damaglna və hərdən bir agzlndan halka halka tustu çlxardlrdl. Зakkyly pəncərəjə səqənib, blglnl byryrdy, Nənə xanlm Jetər ilə səhbətə məзgyl idi. Birdən qarbalajl ajaklarlnl cəld çəqib, soryзdy:

— Bɪj, aj Jetər, de dejin qərəq by qun nə təhər oldy?

Jetər qulumsunub, baɜladɪ:

— Qarbalajɪ, sənə lajɪk bir jaxɜɪsɪnɪ tapmɪɜɪk; o sənin qəlinin olsa daha dərdin olmaz.

Ɜakkyly by sözləri eɜitcəq, Jetərin uzunə zənn ilə baxɪrdɪ. Elə bil istijirdi iɜdən tez xəbərdar olsyn. Jetər jajlɪgɪna byrnyny silib, jenə nagɪl eləməjə məɜgyl oldy:

— Qarbalajɪ, bir əjirən, bir toxyjan, bir odyn, kyrdyn parasɪ! Tahɪ belə ɜej olmaz! özu də çox qözəldir: agɪ ag, kɪrmɪzɪsɪ da kɪrmɪzɪ; yzyn bojly, saçɪ dabanɪnda, yçyk evin direji bir kɪzdɪr...

Jetər danɪɜdɪkca qarbalajɪ dejirdi:

— çox jaxɜɪ, çox jaxɜɪ! De tez olyn qəbin qəsdirəq!

Ɜakkyly iɜdən xəbərdar olyb, həjətə qetdi. Byrada bir agacɪn dibində öz özunə dejirdi:

— Dejəsən məni dogrydan evləndirirlər. Əjər belədirsə, pis ahval dejil!

* *
*

Qecə oldy. çɪraxlar janmɪɜdɪ. Kɪz evində bərq səhbət var idi. Məɜədi-Fatma ərinə və oglanlarɪna elçilərin qəlməjindən nagɪl elijirdi. Əri cavab verirdi:

— Mən qiɜini tanɪjɪram: öz iɜində qasɪbqar bir adamdɪr. Amma ogly bir az «dələdyz»dyr.

Onda arvad dejirdi:

— A qiɜi dələdyz olanda nə olar; cahɪldɪr aglɪ baɜɪna qələcəqdir. Ver qetsin, kɪzɪ saxlɪjɪb yn çyvalɪna taj kajɪrmɪjacaksan qi; məsləhətdir ver baɜɪndan rədd olsyn!

Qiɜi məɜədi - Fatmaja cavab verdi:

— Hacɪnɪn kɪzɪ, dogrysy urəjim qəlmir by sovdaja qirim; elə ha vakt fiqir elijirəm, heç baɜɪma batmɪr!

— Aj qiɜi, elə sən əvvəldən agɪlsɪz oldyn. Sən jaxɜɪ bilirsən qi bəjuq kɪz çirqin olyb, evdə kalɪb. O elə bədbaxt olyb imdi də istijirsən qi by da belə bədbaxt olsyn!...

— Jox, hacɪnɪn kɪzɪ, bir iɜ də var: axɪr bəjuq dyra-dyra qiçiji ərə verməq jaxɜɪ dejil. Qəraq əvvəl Sənəmi verəq, sonra Pərini.

— Ejj, aj qiɜi, heç iɜ bilən dejilsən vallah! Bəjuju qəstərsən axɪr almazlar. Imdi Pərini qərub, bəjəniblər. Dejəq qi veririq. Qəbin qəsilsin, sonra qəçəndə Pərinin əvəzinə Sənəmi qəçurəriq.

Qizi bir muddət fiqirə qedib, sonra bərq quldu:

— Vallah əjər zejtanın da aglına belə fiqir qələsə. Dogrydan qərəq belə ola xa-xa-xa-! Sabah elçilər qələndə dejin «bazına dənum veririq; çox jaxzı adamsınız, vallah veririq; sizdən jaxzı daha qimi tapacajık qi, qedəq qəbin qəsdirəq»!

* *
*

Qun qundən qeçirdi. Toj javıklazırdı. Qəbin qəsilmizdi. Nənə xanım qundə kapını, bacanı silib, supurub, təmizlijirdi qi, Zakkylynyn xejir izi var. Amma Zakkyly hələ nizanlısını qərməmizdi. Jetəri ha vakt qərəndə dejirdi:

— Jetər, əjər kızı mənə qəstərsən, sənə nə istəsən verərəm!

Jetər də dejirdi:

— Qəstərərəm, amma qəzəq nə versən kabakca verəsən!

Onda Zakkyly əlini cibinə salıb, qisəni çıxardırdı və dejirdi:

— Vallah, billah, çərəq hakkı, nə istijirsən alım!...

Axırda bir qun Zakkyly Jetərə bir məxmər çəpqən vədə verdi qi, kızı qəstərsin. O da razı oldy və dedi:

— Sabah ertə qələrsən bylagın ustə, kız syja qələcəq. Mən qimin çijninə əlimi kojsam, bil qi nizanlın odyr. Onda durust baxarsan.

By təhər Zakkyly sabahı qun kızı qərub, azıkladı və səbirsiz tojy qəzlujurdu.

* *
*

Sərin qecə idi. Aj dagın dalından təzə çıxırdı. Zəhərdən bir səs ezidilmirdi; qyja camaat karanlıkda murqu dəjurdu. Birdən zəhərin bir quçəsindən ycadan zyrna səsi qəldi. Sonra agaclar kızardı: bir məzəl qərundu, quçə ızıklandı. Camaat yca səs ilə salavat çəndərib, qarbalajı Kyrbanın evinə tərəf qedirdi. Qəlini ag paltara qijindirib, ata mindirmizdilər və bazını cıg-cıga ilə bəzəmizdilər. Daldan jenqələr və katırlardaqı cehizlər qəlməqdə idi. Zyrnanın səsi «allah, allah» səsinə karızıb, zəhərə jajılırdı. Katırların kymrovlarının «lym dym; lym dym» cinqildisi, evlərə duzurdu. Səsə arvadlar juqurudurdu, cehizləri sajmaga; bə'zi də dama dırmazırdı. Byrada biri o birinə dejirdi:

— Aj, Pustə bacı, bazına dənum, allah sənin də kızına kismət eləsin jazıkdı; evdə kaldıgı daha bəsdir!

Oda cavabɩnda:

— Amin! Amin! Kadan alɩm, sənə də kismət olsyn!

Qəlin qəldi. Bir neçə dəkikə idi qi otakda təq kalmɩzdɩ; Zakkyly hələ taxtapyzta qizlənmizdi. Sonra sagdɩzlar byny azaga endirib, saldɩlar qəlin otagɩna, və sonra kapɩnɩ ərtub, bazladɩlar jenqələr ilə pəncərədən içəri bakmaga. Zəkkyly kabagɩnda ag parçaja burunmuz qəlini qərəndə urəji bərq-bərq dəjundu, bihiss kaldɩ və ixtijarɩ olmadɩ qi bir səz desin. Bir neçə dəkikə özunu toxtadɩb, birdən bazladɩ:

— Bɩj, byra otyrmaga qəlmisən? Nijə uzunu açmɩrsan? Axɩr... urəq dəjunməsi kojmadɩ qi səzunu kyrtarsɩn. Jenə bir az dajanɩb dedi:

— Bɩj,... Bɩj!.. Tez ol, axɩr kapɩda qəzlujurlər...

Zakkyly jenə kɩzdan cavab ezitmijib, bir az irəli jeridi. Və bir az da özunu toxtadɩb, lap irəli jeridi və əli titrəjə-titrəjə qəlinin uzunu açdɩ. Zakkyly ag parçanɩ qanara tollyjyb, qəlinin uzunu qərcəq, cəld qeri çəqildi, və bir də zənn ilə baxɩb çɩgɩrdɩ:

— By o dejil! O dejil!

Sonra kapɩja jujurdu və Jetəri orada qərub, bazɩna bir jymyryk ilizdirdi:

— Aj qəpəq kɩzɩ! Bəs bylakda qəstərdijin kɩz necə oldy? By dejil! By dejil.

Dejib kɩzkɩrdɩ. Kapɩdaqɩlar Zakkylyny dytdylar və Qarbalajɩ Kyrban cibindən çybygy çɩxardɩb, Zakkylynyn bazɩna vyryrdy qi nijə səs quj salɩr.

Zakkylyny dytyrdylar, dyttylmyrdy; cin atɩna minnib, bar - bar bagɩrɩrdɩ. Dejirdi:

— Mən istəmirəm; o dejil! Vallah ja ony öldurəcəjəm, ja Jetər qəpəq kɩzɩnɩ!

Qarbalajɩ Kyrabn by səzləri ezitcəq hirsli jujurub «qəpəq oglynyn dilinə bax dilinə» dejə dejə Zakkylyny birçəjlədi. O da əlini rəfə atɩb, «qəpəq ogly özunsən!» dejib qarbalajɩ bir kazan salbasɩ vyrdy. Qarbalajɩ da ona bir qəfqir kolazladɩ. Qəfqir də tərs qibi Zakkylydan ötub, Nənə xanɩmɩn byrnyny əzdi. Bir dəkikədə byra bir birinə karɩzdɩ. Qəlin jenqələr ilə çölə kaçdɩ. Içəridə səs qujdən kylak dytylyrdy.

Hərdən bir Jetər də səslənirdi:

— Aj aman, qizinin bazɩna jaglɩkara qətirin, jaglɩkara! jaglɩkara!...

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Birdən bərq zakkıltı qəldi: pəncərə sınıb, təquldu və çırak da içəri də sındi... elə bil kyrbagınıın qəlunə daz atdın: Səs quj bir dəkikədə qəsildi. Bircə Nənə xanım çıgırdı:

— Evin jıxılsın kız verən! Ustunə od jagsın kız verən!

* *
*

Jarım saatdan sonra qəlin bazına iqi kat çarzaf aglıja-aglıja atası evinə kajıdırdı və dejirdi:

— Allah, mən sənin altında nə kajırmızdım qi bazıma by iz qəldi?...

Bibliothek der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

D: Fai 34231 a

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

ULB Halle
001 351 869
3/1

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16

1930/242

Fai 34231a

JYSIF VƏZIR

(Çəmən Zəminli)

QEÇMIƷ SƏHIFƏLƏR

(HEQAJƏLƏR)

Fai 34231a

„Baqı Iəçisi“ Kooperatif Nəşrijjatı
Baqı

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:5-1192015415-880496533-16